

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra teorie práva a právních dějin

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj soudnictví v našich zemích od poloviny 19. století po současnost

Josef Zronek

2009

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Vývoj soudnictví v našich zemích od poloviny 19. století po současnost zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny.“

podpis autora

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucí své diplomové práce, prof. PhDr. Marii Marečkové, DrSc., za její ochotu a vstřícnost, kterou mi věnovala. Její odborné vedení práce v podobě cenných rad a upozornění mi velice pomohly při zpracovávání diplomové práce. Poděkování patří též za pochopení a trpělivost.

Já níže podepsaný Josef Zronek, autor diplomové práce na téma „Vývoj soudnictví v našich zemích od poloviny 19. století po současnost“, která je literárním dílem ve smyslu zákona číslo 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), dávám tímto jako subjekt údajů souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona číslo 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů a o změně některých zákonů, správci:

**Univerzita Palackého v Olomouci (dále jen „UP“), se sídlem: Křižkovského 8,
771 47 Olomouc, Česká republika,**

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb UP. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni podání tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum UP.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona číslo 121/2000 Sb.

Prohlašuji, že moje osobní údaje shora uvedené jsou pravdivé.

V Olomouci dne 24. 2. 2009

Josef Zronek

Obsah

Úvod	6
1. Stručný exkurz vývoje starého českého soudnictví do roku 1848.....	8
2. Vývoj soudnictví v letech 1848 – 1918	21
2.1 Právní úprava řízení před soudem ve 2. polovině 19. století a na počátku 20. století	21
2.2 Personální struktura soudů ve 2. polovině 19. století a na počátku 20.století.....	23
2.3 Další osoby spjaté s výkonem soudní moci.....	29
2.4 Geneze soudnictví v letech 1848 – 1850.....	34
2.5 Geneze soudnictví v letech 1850 – 1855	38
2.6 Geneze soudnictví v letech 1855 – 1867.....	43
2.7 Geneze soudnictví v letech 1868 – 1918.....	50
2.7.1 Právní úprava	50
2.7.2 Říšský soud a nejvyšší správní soud.....	51
2.7.3 Obecné řádné soudy.....	53
2.7.4 Specializované soudní instance.....	60
2.8 Okénko do soudní síně.....	67
3. Geneze soudnictví v letech 1918 – 1938	71
3.1 Bibliografie prof. JUDr. Františka Vážného.....	76
4. Geneze soudnictví v letech 1938 – 1945	80
4.1 Německé úřední soudy (Deutsche Amtsgerichte)	81
4.2 Německé zemské soudy (Deutsche Landesgerichte)	82
4.3 Německý vrchní zemský soud (Deutsche Oberlandesgericht).....	85
4.4 Říšský soud v Lipsku (Reichsgericht).....	85
4.5 Temné kapitoly protektorátní justice.....	86
5. Geneze soudnictví v letech 1945-1948.....	89
5.1 Výjimečné soudy	90

6. Geneze soudnictví v letech 1948 – 1960	93
7. Geneze soudnictví v letech 1960 – 1989	99
8. Geneze polistopadového soudnictví do současnosti.....	103
9. K vývoji soudcovských talárů.....	106
Závěr.....	108
Seznam použitých pramenů	111

Úvod

Cílem mé diplomové práce bylo postihnout vývoj soudnictví v českých zemích od poloviny 19. století po současnost, jelikož právě toto období považuji za velice přínosné pro zformování současného českého soudnictví.

Pod pojmem soudnictví si každý představí nějaký institut, nebo asociace s tím související. V úvodu proto považuji za vhodné, tento termín alespoň v hrubých rysech objasnit. Každý suverénní stát disponuje mocí zákonodárnou, výkonnou a soudní. Soudnictví a jeho výkon tedy patří mezi základní funkce státu. Samotný výkon soudnictví je pak realizován v demokratickém právním státě nezávislými a nestrannými soudy, které při své činnosti zajišťují aplikaci právního řádu daného státu, na základě čehož autoritativně rozhodují konkrétní případy a poskytují tak ochranu právům garantovaných právním řádem, v mezích pravomocí jim k tomu daných zákonem. Z toho vyplývá, že samostatná existence právního řádu určitého státu je podmíněna existencí soudních orgánů.¹

Soudnictví procházelo v průběhu historického vývoje řadou změn, jelikož muselo reflektovat společenské změny a současně reagovat na nově vzniklé společenské situace. Dá se tedy obecně říci, že soudnictví je do jisté míry odrazem právní kultury a tradic příslušného státu.

V důsledku geneze soudnictví se v jeho rámci vyčlenilo nejprve soudnictví civilní, následně pak soudnictví trestní, v 19. století vzniká soudnictví správní, jakožto prostředek ochrany proti rozhodnutím orgánů veřejné správy a jako poslední se vyvinulo soudnictví ústavní, jehož hlavním úkolem se stala kontrola ústavnosti a zákonnosti právních předpisů a ochrana ústavně zaručených základních práv a svobod.

Při zpracovávání této práce jsem jednak vycházel z odborných knižních publikací, kterých existuje k této problematice velké množství, a jednak z konkrétních právních předpisů. Výklad jsem pak doplnil o konkrétní poznatky z článků v odborných časopisech. K nejvýznamnějším autorům, věnujících se této problematice, patří Ilona Schelleová, Karel Schelle, Jiří L. Bílý, Karolína Adamová aj.

¹ Schelleová, I. Organizace soudnictví, notářství a advokacie. Praha: Linde, 1997. s. 16 - 17. ISBN 80-7201-051-4.

V této práci jsem se snažil načrtnout základní soudní instituce a orgány v jednotlivých etapách vývoje soudnictví od 2. poloviny 19. století, analyzovat jejich činnost a případný vliv na soudnictví současné, přičemž jsem se v mnohých případech pokusil o zpracování komparace dané problematiky se současným stavem.

Výklad geneze soudnictví je v této práci rozložen do osmi kapitol. První kapitola se zabývá přehledným vývojem soudnictví před rokem 1848. Následující kapitoly se blíže orientují na jednotlivá období vývoje soudnictví, přičemž kapitola, zabývající se soudnictvím za první republiky, je doplněna o bibliografii prof. JUDr. Františka Vážného, významné osobnosti tehdejšího soudnictví. Druhá kapitola mapující vývoj soudnictví v letech 1848 až 1918 je pak rozšířena o konkrétní příběh ze soudní síně, který pojednává o procesu se známým českým literátem Jakubem Arbesem. Závěrečná kapitola pak zachycuje vývoj, ovšem nikoli už soudnictví, jak tomu bylo v kapitolách předešlých, ale soudcovských talárů, což je z mého pohledu problematika sice velmi specifická ovšem o to více zajímavá.

1. Stručný exkurz vývoje starého českého soudnictví do roku 1848

České soudnictví se může pyšnit dlouhou a bohatou historií. I když se v průběhu svého historického vývoje měnil počet soudů, jejich názvy, popřípadě pravomoci, jejich základní funkce zůstaly zachovány a zároveň setrval v platnosti po celou dobu jejich vývoje fakt, že jsou jedněmi z nejdůležitějších institucí ve společnosti. V nejstarších dobách našeho státu vykonával soudní moc panovník, jakožto představitel nejvyšší soudní moci. Dalším, avšak o něco méně významným nositelem soudní kompetence, byl dvorský sjezd, který byl coby soudní orgán nadán jistými pravomocemi v majetkových a trestních záležitostech. Kromě této činnosti, působil dvorský sjezd jako poradní sbor knížete. Tento orgán se skládal převážně z velmožů a církevních hodnostářů. V případě, že vykonával jurisdikční činnost, předsedal a řídil jednání sjezdu královský úředník, nazývaný jako dvorský sudí.²

Ve 13. století došlo k transformaci dvorského sjezdu na sněm zemský, královskou radu a zemský soud. Všechny tyto tři orgány vykonávaly jurisdikční činnost, ovšem v rámci svěřených pravomocí. Zemskému sněmu byla svěřena rozhodovací činnost, kterou vykonával vedle činnosti legislativní, královská rada disponovala rozhodovací pravomocí a zemský soud byl kompetentní ve sporech mezi šlechtici. K řešení pří se z počátku používala svémoc, následně se začalo pomalu přistupovat k soudnictví smluvnímu. V období raného feudalismu působily na našem území dva hradské soudy. Výkon soudní moci byl svěřen županům (iudices), následně soudcům (cúdaři) a vladaři (villici). Hradská správa přešla posléze ve správu krajskou. V čele jednotlivých krajů působili poprávci, kteří jak již z jejich označení vyplývá, činili po právu. Do agendy těchto krajských soudců (iudices provinciales) patřilo mimo jiné stíhání zločinců a psanců z moci úřední, tedy ex officio. Psanec byla osoba, která byla evidovaná, resp. psaná a o níž se pojal podezření, že spáchala nějaký trestný čin.³

Pokud jde o výkon soudnictví v záležitostech cizinců, tak zde byl aplikován princip personality práva, což ve své podstatě znamená, že si cizinci přinášeli své právo s sebou. Na základě privilegia vydaného knížetem Soběslavem II. v letech 1173 – 1178, byla upravena případná kolize německého a českého práva a dále bylo tímto Němcům na našem území zaručeno řídit se svým právem. Stavovský systém ve společnosti měl vliv na vznik nových soudů a na významu čím dál tím více nabývala personalita práva, o níž je pojednáno

² Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 9. ISBN 90-86920-07-0.

³ ibidem

v předchozí kapitole. Kromě toho podmiňoval pravomoc jednotlivých soudů také věcný aspekt, tak například horní soudy řešily spory v horních věcech a věcech souvisejících.⁴

V období po Bílé hoře se soustava a organizace soudů moc nezměnila, princip personality práva, který určoval příslušnost k soudům pro jednotlivé stavy, fungoval i nadále, ovšem kompetence některých orgánů, jako např. zemského sněmu či zemského soudu byly výrazně oslabeny. Pro potrestání stavovských rebelů byl zřízen speciální soud ad hoc. Na poli práva se přistoupilo ve vztahu k justici, k několika podstatným změnám, které spočívaly v tom, že v řízení před soudem se začala uplatňovat zásada písemnosti, zásada vyhledávací (inkviziční) a zásada oficiality. Není bez významu, že v tomto období začal čím dál tím více sílit vliv římského práva na náš právní systém. V oblasti společenského života došlo v důsledku porážky českých evangelických stavů v bitvě na Bílé hoře v listopadu 1621 k nastolení absolutistického zřízení a čím dál více se začal zakořeňovat a uplatňovat centralismus. Významným nositelem výše uvedených změn v oblasti zemského práva bylo Obnovené zřízení zemské pro Čechy v roce 1627 a o rok později vydané Obnovené zřízení zemské pro Moravu. Text obou zřízení byl následně v polovině 17. století doplněn Novelami a Deklaratorii. Jak již bylo zmíněno, v důsledku těchto zřízení byla zakotvena písemná forma procesu, ve které byly ve fázi přípravného řízení patrné prvky procesu římsko - kanonického. Řízení ve věcech trestních bylo možno zahájit pouze ex officio, tedy z moci úřední, což je pojmovým vyjádřením zásady oficiality, tímto ovšem nebyla vyloučena zásada dispoziční, tedy možnost procesních stran v trestním řízení z vlastní vůle zahájit proces. Jedním z nejvýznamnějších počínů Obnoveného zřízení zemského je bezesporu zavedení možnosti revize, tedy jakéhosi opravného prostředku, o němž přísluší rozhodovat králi. Kromě posílení práv procesních stran došlo k potlačení suverenity rozhodování zemských soudů. Zavedení možnosti revize soudního procesu znamenalo ve své době nejenom zapojení panovníka do moci soudní, ale také jak již bylo uvedeno, významné posílení práv procesních účastníků v oblasti lidsko-právní dimenze. Konečné podoby se dostalo dispoziční zásadě v roce 1781, kdy vydaný obecný soudní řád stanovil dispoziční zásadu pro občanské řízení. V souvislosti s vydáním Obnoveného zřízení zemského působilo na našem území několik královských soudů, z nichž možno jmenovat větší soud zemský, komorní soud, dvorský soud též nazývaný jakožto soud manský, apelační soud, menší zemský soud a soud purkrabský. Oblast zemského práva byla tedy kodifikována oběma Obnovenými zřízeními zemskými. Základním a stěžejní

⁴ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 9. ISBN 90-86920-07-0.

nositelem úpravy městského práva setrval i nadále Koldínův zákoník pocházející z 16. století. Obnovené zřízení zemské upravovalo také vztah zemského zřízení a právě Koldínova zákoníku, který byl podpůrným pramenem pro zemské právo. Z hlediska teorie práva je tak možno konstatovat, že z hlediska úpravy zemského práva stojí vztah těchto dvou právních úprav na principu *lex specialis derogat legi generalis*. Kromě zásady oficiality v trestním řízení, o níž je pojednáno již výše, došlo v pobělohorském období k zavedení zásady vyhledávací neboli inkviziční. Stalo se tak v roce 1707, kdy Josef I. vydal trestní zákoník s názvem *Constitutio Criminalis Josephina*. Zákoník ovšem nestanovil úplnou a výlučnou působnost inkviziční zásady v trestním řízení, ale ponechal v platnosti případné použití zásady akuzační tedy obžalovací, což je paralela zásady dispoziční v civilním řízení, tedy možnost soukromého žalobce zahájit a iniciovat proces. Na trestní zákoník Josefa I. navázala Marie Terezie vydáním *Constitutio Criminalis Theresiana*. Podle této právní úpravy byla v řízení uplatňována formální teorie důkazů a stejně jako v právní úpravě jejího předchůdce byla ponechána tortura jako stěžejní důkazní prostředek ovšem s tím rozdílem, že tento zákoník stanovil přesná pravidla jejího užití, jednotlivé stupně tortury a podmínky, za nichž může být vykonána. Stejně jako v dnešní moderní úpravě, tak i *Constitutio Criminalis Theresiana* reflektoval zásadu presumpce nevinny. Koncepce trestu byla chápána jako odplata a postrádala tak dnešní sociálně preventivní a výchovný účel. Objekt trestných činů v tehdejší době byl ve velké míře odlišný od dnešní právní úpravy. V Tereziáně je tak možno najít trestné činy proti Bohu, církvi apod. Na éru trestních kodexů navázal v roce 1787 Josef II. s trestním zákoníkem nazvaným jako *Všeobecný zákoník o zločinech a trestech za ně*, při jehož tvorbě se inspiroval *Caesarem Beccariem* a jeho dílem *O zločinech a trestech (De delicti et delle pene)* z roku 1774 a spisy Josefa Sonnenfelse. Zákoník přinášel do trestně procesní právní úpravy řadu moderních aspektů, které jsou vlastní úpravě dnešní. Jednalo se zejména opět o zásadu presumpce nevinny, dále o princip *nullum crimen sine lege* a *nulla poena sine lege*. Poslední dva zmíněné principy garantují, že sankcionovaná a postihovaná trestní jednání jsou pouze ta, která jsou výslovně označena v zákoně, a že za trestné činy lze ukládat jen ty tresty, které jsou připuštěny v zákoně. Kromě trestných činů obsahoval zákoník i politické delikty, tj. správní přestupky, dále striktně stanovil trestnost pokusu a zánik trestnosti. Pokud jde o ukládání trestů, tak na rozdíl od *Constitutio Criminalis Theresiana*, se Josef II. řídil v této oblasti zásadou prevence a výchovného účinku trestu. Druh a výše trestu odrážely společenskou nebezpečnost jednání odsouzeného. Překvapující je i fakt, že samotný trest smrti, tedy do té doby nejpřísnější trest, byl nahrazen trestem pobytu v žaláři na dobu 100 let. Dnes bychom použili *cum grano salis* termín doživotní odsouzení. Trest smrti ovšem úplně

nevyrazil a jeho uložení bylo možné v případě výjimečných okolností stanovených stanným právem. Pro účely výkonu trestu odnětí svobody se odsouzený zařazoval do třech typů žalářů, přičemž bylo možné přeřazení do z lehčího do těžšího typu. Ze skutkových podstat trestných činů vymizelo čarodějnictví a například nevěra v manželství se stihala pouze v rámci civilního řízení. O rok později vydal Josef II. obecný soudní řád kriminální, jehož prostřednictvím kompletně upravil inkviziční zásadu v trestním procesu. Od účinnosti tohoto přepisu se pro soudce stal požadavek odborné kvalifikace *conditio sine qua non* pro výkon jejich funkce. Soudní řád s sebou také přinesl jakousi analogii dnešní skutkové podstaty křivé výpovědi, kdy osobám, které vypovídaly nepravdivě a lhaly. Pokud se tohoto dopustily, mohl jim soudce uložit trest bití holí nebo metlou v rozsahu až sta ran v období čtrnácti dnů a dále jim mohl být uložen trest půstu pouze o chlebu a vodě. Stejně sankce hrozili i jedincům, kteří by odmítali vypovídat, nebo by simulovali duševní poruchu. Poslední z významných novel této úpravy je bezesporu fakt, že již bylo možné odsoudit nejen na základě přímých důkazů, ale také tehdy, pokud soud disponoval pouze důkazy nepřímými. V důsledku toho, aby se zmírnila či ochránila práva odsouzených v případě nebezpečí justičního omylu, nepřipouštělo se u nepřímých důkazů uložit trest v jeho horní hranici. Po smrti Josefa II. pokračovala rekonstrukce trestního práva za vlády Leopolda II., jež mimo jiné znovu obnovil trest smrti za velezradu či pokus o ni, jenž do tohoto okamžiku existoval jako represe pouze za výjimečné situace. Prvním rekonstrukčním pokusem se stal Západohaličský trestní zákoník, v němž ještě řada věcí absentovala. Po řadě připomínkových procedur byl nakonec trestní zákoník Josefa II. z roku 1787 nahrazen roku 1803 Všeobecným trestním zákoníkem a řádem o zločinech a těžkých policejních přestupcích, kde se nacházela jak hmotně právní tak i procesně právní úprava, která reflektovala mnohé prvky z předešlého trestního zákoníku. Pokud jde o tresty, tak tato právní úprava vymezovala dva základní druhy trestů, jimiž byl trest smrti oběšením a žalář, jenž se dělil na žalář, těžký žalář a nejtěžší žalář. V souvislosti s uložením trestu smrti či těžkého a nejtěžšího žaláře došlo podpůrně ke ztrátě občanských práv, tedy např. práv aristokracie, akademických a vojenských hodností a právní způsobilosti. Trest odnětí svobody bylo možno uložit od 6 měsíců do dvaceti let v případě dočasného odsouzení, kromě něhož existovalo ještě doživotní odnětí svobody. Jak již z názvu kodexu vyplývá, vztahovala se tato právní úprava i na přestupky. Sankcionování deliktů se realizovalo prostřednictvím pokut, propadnutí věci, pozbytím práv, uvězněním na dobu v rozmezí od 24 hodin do šesti měsíců, bitím či vyhoštěním.⁵

⁵ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 49 –

Nechvalně známým vynucovacím a donucovacím prostředkem k zajištění důkazů v trestním řízení byla tortura, neboli mučení, která naprosto negovala princip humánního zacházení s delikventy a znamenala tak velmi smutnou etapu v éře trestního soudnictví na našem území. Mučení bylo k obstarávání důkazů používáno již od pradávna, ovšem v těchto svých počátcích a následně v podstatě až do konce 16. století, neexistovala žádná byt' sebemenší regulace procesu tortury, čímž byla dána nekontrolovatelná moc jejím vykonavatelům. První vlaštovky, jak již bylo uvedeno, se začaly objevovat až koncem 16. století. Jednou z nich byl Traktát o tázání aneb právu útrpném, jehož překladem z němčiny přinesl Daniel Adam z Veleslavína metodiku do této oblasti. Stěžejní úpravu v oblasti tortury ovšem přinesl až koncem 16. století Pavel Kristián z Koldína a jeho stejnojmenný zákoník, jenž převážně upravoval pravidla tortury i přes vydání Obnovených zřízení zemských až do přijetí Constitutio Criminalis Theresiana, kterým se stanovily stupně, pravidla a podmínky výkonu tortury, což samo o sobě představovalo krok ke zlepšení právní kultury na našem území. V souvislosti s Tereziánou pak nutno zmínit posléze vydanou Josefínu, která ještě více zpřísnila podmínky aplikace tortury.⁶

Jestliže v tom či onom konkrétním případě byly splněny podmínky použití tortury, byl za stanovených pravidel vydán mezitímní rozsudek, proti němuž se bylo možno po vydání Josefíny odvolat. Kromě samotného mučení, mohla být mezitímním rozsudkem uložena pohružka slovy či důraznější donucení v případě pohružky mučením, přičemž obě měly povahu zstrašujícího efektu v podobě psychologického nátlaku v prostorách mučírny za účasti kata. K faktickému mučení při tomto nedocházelo. V případě mezitímního rozsudku znějícího na torturu byla situace pro delikventa mnohem horší, jelikož i když se doznal, používalo se tortury přesto k potvrzení jeho výpovědi či doznání. Základními dvěma způsoby mučení byly v dřívější době žebřík a skřípec, výjimkou však nebyl ani kozel, což bylo svázání delikventa do kozelce vytaženého ke stropu a jeho následný výslech. Jak již bylo zmíněno, způsoby, metody a zacházení s delikventy v průběhu mučení byly v dispozici mistrů popravicích a jejich sluhů. Tento neutěšený stav s sebou přinášel mnohá nebezpečí a úskalí spočívající v nenávratném poškození zdraví mučeného či jeho doznání pod tíhou nesnesitelných bolestí a útrap na mučidlech, i když ve skutečnosti nic nespáchal, jelikož kati a jejich pomocný personál byly lidmi s malou mírou empatie a lidmi krutými. Změnu v tomto přinesl částečně Koldínův zákoník, ale kardinální úpravy se tato problematika dočkala až na

50.

ISBN 90-86920-07-0.

⁶ Klabouch, J. Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). Praha: Orbis, 1967. s. 332-351.

konci 18. století v podobě přijetí Tereziány a následně Josefíny, kdy těmito došlo ke striktnímu stanovení podmínek provádění tortury, určení jejich stupňů a pravidel. Josefína pak ještě následně stanovila taxativní výčet způsobů mučení, kde nechyběla vazba, šňěrování (utahování šňůry na předloktí, která se postupně zarývala do masa), přikládání palečnic (dva železné pláty stahující se rovnoměrně k sobě, které při procesu stahování drtily nehty), mučení prostřednictvím španělských bot (což byla soustava dvou kovových plátů, opatřenými na vnitřní straně oblými hroty, jenž při utahování drtily delikventovi holenní kosti, jelikož byly přikládány současně na obě nohy), dále nám již známé napínání na žebřík či pálení (delikvent byl pálen na citlivých místech jako např. v podpaží, spálená kůže se pak seškrábala dřevěnou třískou). Předchozí výčet v podstatě vyjmenovává všech pět tehdy realizovaných stupňů tortury, kdy nejlehčím byla vazba a šňěrování a pátým a nejtěžším stupněm bylo pálení. Jiné druhy mučení než taxativně uvedené v Josefině nemohli být aplikovány. I přesto, že Tereziána a Josefína vnesly do procesu tortury „kulturu“ a řád, z dnešního pohledu se jedná o naprosto neadekvátní a nelegální způsob opatřování důkazů a takto opatřený důkaz by v dnešní době soud označil jako absolutně neúčinný, jelikož byl získán pod nátlakem. Éra tortury pak definitivně skončila v roce 1778, kdy bylo mučení zrušeno.⁷

Stejně jako na poli trestního práva, tak i v právu občanském jsou patrné kodifikační snahy nástupců Josefa II. Na kodifikační snahu Josefa II. v duchu osvícenství navázal jeho nástupce Leopold II. Za období jeho vlády došlo k přepracování stávajících právních úprav vydaných jeho předchůdcem. Ve stejném duchu se nesly i snahy dalšího panovníka, syna Leopolda II., Františka. Výsledkem se stal v letech 1794 - 1796 návrh revidovaného josefínského zákoníku, jenž prošel do doby svého schválení, na nějž se muselo počkat skoro 60 let, řadou připomínkových procedur a hodnocení. Nakonec byl 1. června roku 1811 vyhlášen Všeobecný občanský zákoník, známý spíše pod zkratkou ABGB (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch). Nový kodex byl účinný od 1. ledna roku 1812 a reflektoval přirozeně právní doktrínu. Pro oblast občanskoprávní se stal tak jedinou právní úpravou, s jejíž účinností pozbyly platnosti a účinnosti ostatní právní předpisy upravující tuto oblast. Koncepce občanského zákoníku byla následující: zákoník se dělil na tři díly, 38 hlav a 1502 paragrafů. Díl první upravoval práva osobní, najdeme zde tedy úpravu práva rodinného a manželského; druhý díl se týkal věcných práv, tzn., že upravoval právo dědické, vlastnické,

⁷ Klabouch, J. Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo). Praha: Orbis, 1967. s. 332-351.

zástavní a obligační; poslední třetí díl obsahoval společná ustanovení pro oba předchozí díly, jednalo se o instituty promlčení a vydržení.⁸

Výše zmíněné právní úpravy se staly základem pro rozhodování a fungování soudní soustavy na našem území, na kterou, stejně jako na celou společnost, měla značný vliv v posledních desetiletích 18. století Francie. V této době dochází k diferenciaci soudních institucí na základě předmětu a oblasti ochrany práv, tedy na veřejnoprávní a soukromoprávní. První skupinu, tedy veřejnoprávní soudy, tvořily soudy kriminální, soukromoprávními soudy byly soudy civilní. Soudy byly považovány za justiční instituce de sensu stricto, jelikož aplikovaly a realizovaly právo bezprostředně. Z logiky věci vyplývá, že za právní instituce de sensu largo se považují takové, které aplikují právo prostřednictvím všeobecných právních předpisů. Do této skupiny můžeme zařadit gubernia, krajské úřady či policejní ředitelství. Z hlediska funkční příslušnosti by se dalo říci, že na našem území působily soudy prvního a druhého stupně, nad nimiž byl jakožto nejvyšší soudní orgán Nejvyšší justiční úřad (Die Oberste Justizstelle), založený v roce 1749 za vlády Marie Terezie a sídlící ve Vídni. O soudech prvého stupně již bylo pojednáno. Úlohu soudu druhostupňového vykonával zpočátku pouze jeden apelační soud a to pražský apelační soud, jenž vznikl v roce 1548 a svůj existenční a funkční primát všeobecného odvolacího soudu pro české, moravské a slezské soudy si udržel až do roku 1753. Toho roku vznikl druhý apelační soud s působností zaměřenou na Moravu a Slezsko. Tomuto soudnímu orgánu se následně o třicet let po jeho založení, tedy v roce 1783, dostalo v souvislosti s josefínskou reformou novější podoby a ve své činnosti navázal na moravský tribunál pro Moravu a Slezsko. V činnosti apelačních soudů pokračovaly v období kapitalismu vrchní zemské soudy, sídlící v Praze a Brně. Stalo se tak na základě nejvyššího rozhodnutí č. 10/1853 Říšského zákoníku, dále jen ř.z. Jak již bylo zmíněno, třetí a zároveň nejvyšší soudní instancí byl Nejvyšší justiční úřad. Před jeho založením působila v rámci českých zemí jakožto nejvyšší soudní úřad, česká dvorská kancelář. Hlavní náplní její činnosti bylo postupování žádostí o revize panovníkovi a rozhodování o revizi proti rozhodnutím zemského soudu. Při kanceláři působili zemští advokáti a prokurátoři, jmenovaní panovníkem dle určitých kritérií, kterými bylo složení odborné zkoušky před komisí, za vlády Marie Terezie přibyl jako další požadavek doktorát z práv. Další vývoj tak směřoval k eliminaci počtu advokátů, tudíž přibyl další kvalifikační

⁸ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 73 – 75.

ISBN 90-86920-07-0.

předpoklad, tj. tříletá praxe. V roce 1802 bylo znemožněno konání advokátních zkoušek a tím se nárůst dalších advokátů zastavil, tato situace trvala až do roku 1821, kdy byla přijata zásada numerus clausus. Na základě Dvorského dekretu pocházejícího z roku 1652 působilo u české dvorské kanceláře 12 advokátů a 6 prokurátorů. V roce 1749 pak tento justiční orgán nahradil Nejvyšší soudní úřad, jenž fungoval jako nejvyšší soudní orgán a zároveň vykonával správu soudnictví v habsburské monarchii. Tento ve své podstatě nejvyšší soudní dvůr se skládal ze tří senátů. Pro primo senát působící pro země Koruny svatováclavské, pro sekundo pro Dolní Rakousy a pro tertio pro Horní Rakousy. Vedle Nejvyššího justičního úřadu působily do reformy soudnictví Josefa II., jakožto revizní instance pro Čechy, ještě Královská reprezentace s komorou, což byl ve své podstatě Consess nejvyšších zemských úředníků, jimž předsedal nejvyšší purkrabí. Do roku 1797 tvořil Nejvyšší soudní úřad spolu s Direktoriem českorakouskou dvorskou kancelář. Samostatnost a primát získal Nejvyšší soudní úřad v roce 1802. V roce 1826 poté přešla z panovníka na tento orgán pravomoc jmenovat advokáty. Vytvoření univerzální revizní instance ve Vídni je vnímáno jako negativní krok, v jehož důsledku pozbyla česká justice svou samostatnost a začlenila se tak do komplexu habsburského soudnictví. Tento projev centralizace moci soudní ovlivnil kromě tohoto i tvorbu práva a české právo samotné.⁹

Hlavním cílem Josefa II. bylo zjednodušení, posílení efektivity, reorganizace a hlavně sjednocení do té doby roztržštěné soudní soustavy. Právě problematika nejednotnosti se ukázala jako velmi závažná. K jejímu odstranění mělo přispět přijetí jak procesních, tak i hmotně právních předpisů.¹⁰ Podle rozsahu věcné působnosti se soudy dělily na trestní a civilní, které se poté ještě větvily na sporné a nesporné. Josefovým úsilím bylo také překonat zažitou personalitu práva, toto se ovšem úplně nepodařilo, jelikož na našem území působily vedle všeobecných a řádných soudů, do jejichž kompetence spadala veškerá jurisdikce, týkající se obyvatelstva a nemovitostí nacházejících se v obvodu daného soudu, také soudy privilegované, jež poskytovaly ochranu práv osobám vyňatých z pravomoci všeobecných soudů nebo byly příslušné v určitých sporných záležitostech. Jako všeobecné soudy první instance působily převážně soudy místní. Do množiny místních soudů spadaly na základě justičních norem vydaných v roce 1784 justiční úřady pozemkových vrchností a městské magistráty. Co se týče personálního obsazení justičních úřadů pozemkových vrchností, tak

⁹ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1995. s. 156 – 157.

ISBN 80-7201-167-7.

¹⁰ Bílý, V. Kapitoly z dějin soudnictví. Soudce, 2000, č. 11, s. 11.

jurisdikční funkci vykonával justiciář, který zde působil jakožto samosoudce. V případě, že vrchnost nedisponovala vlastním justiciářem, mohl tuto činnost vykonávat na území této vrchnosti justiciář ze sousedního panství. Vedle těchto samosoudů vykonávaly soudní moc v rámci místních soudů již zmíněné magistrátní soudy, které se skládaly z několika nebo pouze jednoho magistrátního rady, tzv. syndika. Místní soudy vykonávaly svou pravomoc ve věcech civilních a to jak sporných tak nesporných. Místní příslušnost vycházela v podstatě ze stejných principů jako je tomu dnes, tedy v případě nesporných věcí se určovala na základě trvalého pobytu osoby či místem, kde se nacházela příslušná nemovitost. Ve sporných záležitostech našla své uplatnění zásad *actor sequitur forum rei*, tedy že místně příslušným je ten soud, v jehož obvodu má žalovaný trvalý pobyt. Na základě věcné příslušnosti vykonávaly místní soudy svou pravomoc ve věcech dědictví, poručenství, opatrovnictví, adopce, legitimace, prohlášení za mrtvého, soudních depozit, amortizačního řízení, soukromých listin apod. Do roku 1848 působil na našem území 1 200 místních soudů, z čehož 983 bylo vrchnostenských justičních úřadů a zbytek, tedy 217 tvořily magistráty měst.¹¹

Jak již bylo uvedeno, základní členění soudů bylo na všeobecné (řádne) soudy a soudy privilegované. Mezi tyto privilegované soudy vykonávající civilní agendu patřily zemské soudy, přičemž dva byly zeměpanské, v Čechách působil privilegovaný zemský soud v Praze a na Moravě se jednalo o moravskoslezský soud v Brně, a čtyři patrimoniální knížecí soudy ve Slezsku, které byly reziduem předešlého uspořádání českých zemí na království české, markrabství moravské a slezská knížectví. Základním a také výlučným ukazatelem věcné příslušnosti těchto soudů bylo, že se záležitost řešená soudem týkala státní pokladny tedy fisku. Kromě zeměpanských a patrimoniálních knížecích zemských soudů působily na našem území v rámci zemských soudů ještě soudy horní, kde jak již z názvu vyplývá, byly řešeny skutečnosti mající souvislost s horním právem a hornictvím, tedy zejména spory vycházející z podnikání v této oblasti a z osobního poměru mezi horními úředníky a dále horníky a jejich rodinami a na základě později svěřené kompetence i v oblasti hutní výroby. V tehdejší době působily na našem území celkem tři horní soudy. Jurisdikci v obvodu západních a severních Čech vykonával oblastní horní soud v Jáchymově, pro oblast středních Čech zde působil horní soud v Příbrami a posledním oblastním horním soudem byl soud v Kutné Hoře, jenž vykonával svou působnost pro oblasti zbytku Čech a dále oblast Moravy a Slezska. Následně v roce 1804 vznikl ve Stříbře v západních Čechách čtvrtý oblastní horní soud. Proti

¹¹ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 77 – 78.
ISBN 90-86920-07-0.

rozhodnutí oblastního horního soudu, jakožto soudu první instance se bylo možno odvolat k apelačnímu soudu v Praze. Nad tímto apelačním soudem vykonávala dozor ještě dvorská mincovní a horní komora, z níž tato pravomoc přešla v roce 1783 na Nejvyšší soudní úřad ve Vídni. Pokud jde o místní působnost horních soudů, tak ta byla určována obvody jednotlivých báňských revírů, které náležely k tomu či onomu soudu. V čele horního soudu stál horní soudce, který i zároveň předsedal kolegiu horního soudu, jehož členy tvořili důlní experti společně s právníky. V pořadí čtvrtými privilegovanými soudy byly soudy obchodní neboli merkantilní a soudy směnečné, které taktéž jako předchozím případě byly soudy prvního stupně. Věcná příslušnost těchto soudů spočívala v rozhodování směnečných sporů, sporů o amortizaci směnek, sporů vzniklých při obchodně právních vztazích uzavíraných mezi obchodníky či majiteli továren a kolizí vyplývajících z pohledávek ve vztahu k pozůstalostem obchodníků, pokud se tyto operace uskutečňovaly ještě pod firmou zůstavitele. Obchodní a směnečné soudy také schvalovaly exekuční řízení a prováděly exekuce věcí movitých. Nejprve existovali na našem území tyto soudy tři – v Praze, Brně a Opavě. Následně došlo v roce 1786 k tomu, že tyto soudy se staly součástí magistrátů a zanikla tak jejich primární samostatnost. Toto sloučení ovšem nemělo žádný negativní dopad na fungování těchto soudů, jelikož se v rámci magistrátů vytvořily specializované soudní senáty, jejichž náplní byla stejně jako předtím směnečná a obchodní agenda. Senáty vytvářely kolegia, jenž se skládaly z předsedy kolegia, jímž byl purkmistr příslušného města a přísedících, které tvořili magistrátní radové a obchodníci z praxe. Právě účast těchto obchodníků v kolegiu byla velice důležitá z hlediska odborného aspektu sporu a případné potřebné kvalifikace a zkušeností v obchodním či směnečném oboru. Proti rozhodnutí těchto soudů bylo možné se odvolat ke všeobecným apelačním soudům.¹²

System soudnictví by nebyl úplný, kdybychom nezmínili soudnictví lenní, jež se na našem území udrželo až do roku 1848. Samotné lenní soudnictví postrádalo jakoukoli organizační strukturu, jediným vodítkem a zároveň rozlišujícím atributem je proto skutečnost, zda se jednalo o léna zeměpanská či léna soukromá. Na poli lenního soudnictví působil český zemský soud, jemuž příslušelo rozhodovat o sporných a nesporných věcech českých korunních lén, dále český nejvyšší dvorský lenní soud, zabezpečující mimosoudní agendu a nakonec český apelační soud, který vyřizoval záležitosti související s hejtmanstvím německých lén, německými korunními lény a v neposlední řadě také s vedením lenních

¹² Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 79 - 80.
ISBN 90-86920-07-0.

desek. Zcela odlišnou soustavu lenních soudních orgánů je možno spatřit v lenním panství arcibiskupa olomouckého, kde všechny soudní i mimosoudní záležitosti příslušely olomouckému knížecímu arcibiskupskému soudu. V čele tohoto soudu stanul lenní dvorský sudí, kromě něj byl soud obsazen ještě pěti rady, kteří zastávali jakožto vazalové funkci přisedících, a čtyřmi členy magistrátu arcibiskupského města Kroměříže, též přisedícími.¹³

Co se týče trestního soudnictví, tak jeho výkon byl svěřen trestním či kriminálním soudům, jejichž sídla se shodovala se sídly krajských měst a jejich obvody s územím krajů. Na základě reformy Josefa II. v oblasti trestní jurisdikce mělo působit na našem území v roce 1787 dohromady 23 kriminálních soudů, z toho 15 pro Čechy, 6 pro oblast Moravy a 2 pro území Slezska, jejichž funkcí zastávaly ve většině případů magistráty krajských měst. De facto byl počet těchto soudů v témže roce vyšší. V důsledku regulační politiky se postupem času podařilo počty eliminovat a požadovaných kvót bylo ve Slezsku dosaženo v roce 1803 a na Moravě až v roce 1845, navíc Slezsko plně nerespektovalo vydané právní předpisy a v důsledku toho tam kromě dvou kriminálních soudů v Opavě a Těšíně působil ještě na poli trestně právní jurisdikce knížecí zemský patrimoniální soud se sídlem v Javorníku. Jako odvolací instance, k níž bylo možno směřovat odvolání, působily stejně jako tomu bylo ve věcech civilních, apelační soudy, jenž byly označovány jako vrchní kriminální soudy. Jejich úkol spočíval v rozhodování proti nálezům soudů prvního stupně. Kromě této dohledávací činnosti poskytovaly podřízeným soudům potřebné rady a poučení. Jim subordinované soudy jim pak byly povinny zasílat kvartálně soupis řešených a hlášených případů a dále také seznam případů, jež se nepodařilo v průběhu vyšetřování objasnit. Základní právní úpravu vtahující se ke kompetencím a fungování apelačních soudů představuje dvorský dekret pocházející z 12. dubna 1782. Jímž také definitivně skončila působnost královské rady nad apelacemi zřízené Ferdinandem I. roku 1548 a zároveň došlo k zániku působnosti této justiční instituce za hranicemi království českého. K 1. květnu roku 1782 začal působit apelační soud, jakožto druhoinstanční soud pro území Čech v Praze a pro oblast Moravy a Slezska v Brně. Kromě rozhodování o opravných prostředcích proti rozsudkům prvostupňových soudů, projednávání a rozhodování o rekursech, tzn. stížnostech, které směřovaly proti nálezům soudů prvního stupně, jak ve věcech sporných, tak nesporných a vyřizování zmatečných stížností, náleželo do kompetencí apelačních soudů také rozhodování o delegaci pravomoci mezi soudy stejného stupně, jestliže na straně soudu, který měl danou věc rozhodnout, existovala zákonem stanovená překážka, jenž by negativně ovlivnila spravedlivé rozhodování.

¹³ ibidem

Další náplň jejich činnosti spočívala ve zkoušení kandidátů na výkon soudní služby a advokacie a v souvislosti s tím vydávání dekretů potvrzujících jejich odbornou a praktickou způsobilost. Apelační soud fungoval také jako koordinační, organizační a řídicí orgán, ve vztahu k nižším soudním instancím, tak např. zajišťoval obsazení uvolněných soudních míst. Je velice zajímavé, že v této době již existovala právní úprava týkající se odpovědnosti státu za škodu způsobenou, jak bychom řekli ve smyslu dnešní legislativy, při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem. Právě rozhodování o nárocích při případném odškodnění procesních stran cítících se dotčených chybným rozhodnutím soudu, příslušelo taktéž soudu apelačnímu. Poslední, ovšem neméně významná funkce tohoto soudu spočívala ve vydávání právních naučení, jenž byla adresována podřízeným soudům, a jejímž cílem bylo vysvětlit určitý právní pojem nebo zaujmout nějaké stanovisko k řešené problematice, či analogicky dotvořit a vyplnit chybějící mezery v právu a tímto vším pak směřovat ke sjednocení a harmonizaci rozhodovací činnosti podřízených soudů. V čele apelačního soudu stál prezident, který současně zastával funkci nejvyššího zemského úředníka, dále byl soud složen z jednoho viceprezidenta, soudních radů, přičemž v Praze jich bylo sedmnáct a v Brně devět. Důležitou součástí byl také administrativní personál zahrnující sekretáře, protokolisty atd. V případě, že se rozhodnutí nižších soudů výrazným způsobem lišila, byla dána možnost přezkumu rozhodnutí apelačních soudů prostřednictvím soudu třetího stupně, jehož funkci plnil Nejvyšší soudní úřad ve Vídni, označovaný též někdy jako Nejvyšší soudní dvůr.¹⁴

Nejvyšší soudní úřad ve Vídni byl složen z prezidenta Nejvyššího soudního úřadu, soudci pak tvořily dva senáty, z nichž jeden sloužil pro přezkušování rozhodnutí soudů zemí českých a druhý zemí rakouských. Velmi často se stávalo, že do rozhodování senátu zřízeného pro Rakousko byli zapojováni soudci z „českého senátu“ a naopak, tento fakt významně přispěl ke sjednocování českého a rakouského práva. K této dvojici přibyl posléze ještě senát pro oblast Haliče a to v důsledku připojení tohoto území k rakousko-uherské monarchii. V letech 1797 - 1802 nahradila Nejvyšší soudní úřad Spojená česko - rakouská dvorská kancelář. Tato instituce se ovšem v praxi neosvědčila a po pěti letech tak byla činnost Nejvyššího soudního úřadu obnovena.¹⁵

¹⁴ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 80 - 82.

ISBN 90-86920-07-0.

¹⁵ ibidem

Armáda a církev disponovaly v té době vlastním soudnictvím. Soustavu vojenských soudů tvořil na samém vrcholu vojenské justice stojící vojensko-právní departement Dvorské válečné rady, pod ním působily vojenské soudní dvory při generálních zemských velitelstvích a základ představovaly plukovní a posádkové soudy, které se ovšem po reformách Marie Terezie a následně Josefa II. transformovaly na zeměpanské právní instituce. V průběhu let došlo ke zřízení vojenského apelačního soudu ve Vídni, jenž byl soudem třetí instance, tedy představoval ve své podstatě analogii Nejvyššího soudního úřadu pro věci vojenské. Církevní jurisdikci vykonávaly katolické biskupské konzistoře zabývající se záležitostmi souvisejícími s manželstvím, trestněprávní a občanskoprávními spory kleriků, s výjimkou řízení týkajících se nemovitostí. Reformní úsilí Josefa II. dopadlo značnou měrou i na církev. V souvislosti se zrušením principu *lex fori*, čímž byla dána pravomoc církevních soudů k rozhodování v záležitostech duchovních, a odejmutí rozhodování o manželských záležitostech, jakožto projevu tolerančního patentu z roku 1783, došlo k výrazné eliminaci kompetencí církevních soudů. Po založení brněnského biskupství byl ustanoven brněnský biskupský soud. Náboženská svoboda a tolerance způsobila, že po vydání tolerančního patentu začaly vedle katolických biskupských konzistoří působit také slezské luteránské konzistoře.¹⁶

¹⁶ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 83 - 84.
ISBN 90-86920-07-0.

2. Vývoj soudnictví v letech 1848 – 1918

2.1 Právní úprava řízení před soudem ve 2. polovině 19. století a na počátku 20. století

Řízení před soudem mělo v letech 1848 – 1918 pevně stanovený řád, jenž upravoval v civilních věcech zákon o vnitřním zřízení a jednacím řádu soudu, nazývaný též někdy všeobecnou soudní instrukcí a ve věcech trestních zák. č. 119/1873, ř.z. Primárním činitelem působícím v pracovním procesu soudů byla soudní kancelář. Do její náplně práce spadala obecně správa spisové agendy, která konkrétně představovala činnost, spočívající v přijímání došlých podání, vyhotovování a následné doručování soudních rozhodnutí a v neposlední řadě také doručování a úschova veškerých soudních spisů. Kromě této činnosti týkající se soudních spisů vedla dále soudní kancelář obchodní rejstřík, rejstřík společenstev a evidenci pozemkových knih. Vyřizování spisů mělo následující průběh, jenž začínal jeho založením v exhibitu, tedy podatelně soudu, následovalo referentské zpracování, po něm samotné vyřízení soudcem, tzv. kognice, posléze uložení v registratuře a svou cestu v soudním mechanismu ukončil spis expedicí. Takto nastavená procedura pak zajišťovala řádné vyřízení soudní agendy a zároveň minimalizovala možnost vzniku lapsu, např. v podobě ztráty spisu. Samotné podání na soud mohlo být učiněno jak ústně, tzn. ústním prohlášením, tak i písemně. Podstatné však bylo, aby podání bylo zachyceno na předepsaném tiskopise. Takto vyplněné tiskopisy se označovaly jako podací protokoly a v základě se členily na ty, jež spadaly do agendy trestní a ty, jež tvořily agendu civilní. Kromě tohoto přispívalo k řádné evidenci jejich označení datem a pořadovým číslem podacího protokolu. Došlá podání na soud si sám sobě přiděloval na okresních soudech samosoudce, v případě soudů sborových přednosta soudu. Přednosta soudu, tak vytvářel jakýsi rozvrh práce soudním radům, jakožto referentům, popř. i koreferentům, jež o přidělených podáních rozhodovali kolegiálně v radním shromáždění nebo senátě. Nebylo ani vyloučeno, aby referent sám učinil ve věci rozhodnutí, aniž by proběhlo sborové ústní jednání. K zajištění přehlednosti a kontroly samotného vyřizování věcí byla zřízena každému referentovi tzv. referentská kniha, do níž se zaznamenávaly informace týkající se rozhodnutí v dané záležitosti. In concreto se jednalo o údaje ohledně spisu samotného a dále doby a způsobu jakým bylo ve věci rozhodnuto. Po přidělení podání následovalo vypracování návrhu rozhodnutí, jenž příslušelo referentovi. Referent pak předkládal koncept předsedovi senátu či radnímu kolegia ke schválení. Samotné jednání pak

bylo ovládáno zásadou ústnosti a to jak v civilních, tak i trestních věcech, přičemž se z každého jednání pořizoval písemný protokol. Vedle tohoto protokolu se navíc v trestních věcech vyhotovovaly i tzv. protokoly zvláštní, jež zachycovaly průběh porad konaných v hlavním líčení. Předmětné rozhodnutí se vyhotovovalo v čistopise a poté následovala jeho expedice, tedy jak již z názvu vyplývá jeho doručení konkrétnímu adresátovi, jenž spadalo do pravomocí výpravny, nad jejímž řádným chodem dbal vedoucí výpravny. Všechny doručované písemnosti pak byly vedeny v registru nazývaném expeditní kniha. Doručovalo se prostřednictvím soudního sluhu či poštou. V případě, kdy doručoval soudní sluha, se doručení zaznamenávalo na doručovacích arších, v případě pošty jakožto doručovatele, v deníku poštovních zásilek. Celý spis se zároveň včetně rozhodnutí zakládal do registratury příslušného soudu na základě předem stanoveného pořádku. Ve snaze zajistit přehlednost a snadnou orientaci mezi uloženými spisy uvnitř registratury, si registratura u sborových soudů vytvořila jakožto pomocný soudní úřad tzv. pomocné knihy. Tyto pomocné knihy existovaly jak pro oblast trestněprávní, tak i pro oblast civilní. V trestní registratuře se zakládala registraturní kniha a registraturní rejstříky, jichž bylo hned několik např. rejstřík osob, na něž bylo podáno oznámení o spáchání zločinu, rejstřík osob, na něž byl vydán zatykač jiným soudem, rejstřík osob poškozených zločinem, rejstřík zločinů a přečinů, jež spojovala skutečnost, že jejich pachatele se nepodařilo vypátrat, rejstřík míst, kde došlo ke spáchání trestné činnosti či rejstřík druhů trestné činnosti. Závěrem nutno poznamenat, že tyto rejstříky byly řazeny abecedně. V civilní registratuře se vedla taktéž registraturní kniha a registraturní rejstříky. Registraturní rejstříky byly celkem čtyři, v rámci těchto čtyř existovaly dále pak ještě další oddíly jako rejstřík pro fideikomisy, rejstřík pro spory a konkursy, pozůstalostní rejstřík, poručenský a opatrovnícký rejstřík, rejstřík služební atd. V případě soudů okresních existovala jednodušší registratura, pro primo se nevedly žádné registraturní ani expeditní knihy a pro sekundo registraturní rejstřík sloužil zároveň jako protokol podací. Základním registraturním nástrojem byl ukazatel civilní a ukazatel trestní, jakožto evidence stejnojmenné agendy. Z dnešního pohledu je tedy markantní, že tehdejší spisová evidence a její metody byly na vysoké úrovni, což podtrhuje i skutečnost, že samotná pravidla pro vedení tehdejší registratury byla velice striktní a kogentní. Registratura tedy nejen, jak již z názvu vyplývá, registrovala a uchovávala soudu adresovaná podání, ale zároveň chránila uložené listiny před jejich fyzickým zničením. Jako příklad poslouží ustanovení ukládající pracovníkům

registratury uchovávat dokumenty důležitého obsahu, jako např. darovací a svatební smlouvy nebo závěti v žáruvzdorných skříních.¹⁷

2.2 Personální struktura soudů ve 2. polovině 19. století a na počátku 20. století

Základním předpokladem pro řádně a dobře fungující justici bylo obsazení soudy dostatečným počtem kvalifikovaných a erudovaných osob, jež se podle svého služebního zařazení podílely různou měrou na výkonu moci soudní. Jak již bylo pojednáno v otázce personálního aparátu u každé soudní instance zvlášť, základ tvořili soudní radové, u okresních soudců samosoudci, jejichž přiměřený počet byl striktně stanoven. V čele soudu pak stál přednosta v případě soudu okresních, či prezident a pod ním viceprezident, což bylo možno spatřovat u vrchního zemského soudu a soudu nejvyššího. Přednostové a prezidenti zastávali tedy post vedoucích funkcionářů v rámci správy, organizace a řízení jednotlivých soudů, v jejichž čele stáli. Na soudech pak působila celá řada soudních oddělení, tehdy označovaných jako pomocné úřady, v jejichž čele stáli přednostové, nebo měli dohromady jednoho společného ředitele. Další zaměstnanecký aparát pak tvořili adjunkti¹⁸, auskultanti¹⁹, radní

¹⁷ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 95-96.

ISBN 90-86920-07-0.

¹⁸ Soudní, nebo také někdy označovaný jako koncepční úředník, který podle ustanovení § 62 soudní instrukce zajišťoval pořízení a vyhotovení protokolu, řídil jednání před soudem a dále vykonával veškerou administrativní činnost, k níž byl na základě výše zmíněného právního předpisu zmocněn. Pravomoci adjunkta se dále lišily podle toho, na kterém soudě adjunkt působil. U okresního soudu zastával adjunkt pozici soudcovského asistenta. Náplní práce adjunkta činného u sborového soudu první stolice byl samozřejmě výkon svěřené administrativy, krom toho působil jako náhradník neboli suplent soudního rady, ovšem bez možnosti hlasování v senátě. Pokud měl adjunkt statut suplenta soudního rady, byl pokládán za samostatného soudního úředníka v souvislosti se zněním § 1 zák. č. 46/1868 ř.z., a stal se tak nesesaditelným a neodvolatelným. Adjunkt působící u vrchního soudu pracoval jako zapisovatel soudních radů v senátu. Jmenování adjunkta bylo v přímé dispozici ministra spravedlnosti. Podle tehdejší platového zařazení spadal adjunkt do IX. platové třídy státních úředníků a jeho plat tak ročně činil 1100, 1200 a 1300 zlatých. Součástí platu byly samozřejmě příslušné přídatky a příplatky. Předpokladem pro výkon funkce adjunkta bylo kromě obecných požadavků nutných pro možnost práce ve státní sféře, také úspěšné absolvování soudcovské zkoušky. Pokud jde o otázku potřebné praxe, tak tato není v právní úpravě stanovena. V roce 1888 působilo v Rakousku 1199 adjunktů u okresních soudů a 498 adjunktů u soudů sborových. Konkrétně v Čechách byl jejich počet 504 u soudů okresních a 174 u soudů sborových. Kromě těchto adjunktů, působili u větších sborových soudů ještě adjunkti výpomocných úřadů, jež byli zaměstnání jakožto manipulační úředníci, adjunkti trestnic a

tajemníci, oficiálové, žalárník a akcesisté²⁰, přičemž radní tajemníci a soudní adjunkti bývali označováni jako potřebný pomocný personál konceptní a ti zbylí tj. adjunkti, oficiálové, akcesisté a žalárník představovali skupinu pomocného kancelářského personálu. Pro zajímavost, jako auskultant působil na zemském soudě Josef Josefovič Jungmann (1801 – 1833), což byl, jak již jeho příjmení napovídá, syn známého českého obrozeneckého jazykovědce a spisovatele Josefa Jungmanna.²¹

K nezbytnému zajištění řádného chodu soudu bylo nutné, aby u soudů působili také úřední a pomocní sluhové a vězeňští dozorcí. S přijetím zákona o soudní organizaci byly dopracovány a upřesněny podmínky pro způsobilost zastávat funkci soudního úředníka. Podmínky byly následující: mužské pohlaví, rakouské státní občanství, politická a mravní zachovalost, tělesná způsobilost, věk nejméně 18 a nejvýše 40 let, což se ovšem neuplatňovalo u osob, které přicházeli z aktivní vojenské služby a v neposlední řadě bezúhonnost. Tyto uvedené požadavky platily jakožto obecné podmínky pro vstup do státní služby, bez ohledu na to zda se jednalo o soudní instituci, či např. správní či další státní orgán, stojící mimo justici. Osoby, jenž pak usilovali o získání postu na soudě, a to na jakémkoli místě, tedy od adjunkta po soudního sluhu, museli mimo výše uvedené podmínky splňovat ještě tyto: mravní chování, dobré politické smýšlení, bezúhonnost, zde nutno poznamenat, že měřítko bezúhonnosti bylo mnohem více zostřeno, než tomu bylo u obecných podmínek, šetrné zacházení s majetkem, což ve své podstatě znamenalo, že osoba, jenž byla soudem prohlášena za marnotratníka a byla jí uložena kuratela, byla tak automaticky vyloučena z případných uchazečů majících zájem o práci na soudě a v neposlední řadě to byly

adjunkti pověřeni pomocnou administrativou při vedení zemských desek. (Sdružení pro Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný. I. díl. Praha: Paseka, 1996. s. 208. ISBN 8072030086.)

¹⁹ Takto bývali označováni soudní úředníci do doby, než se stali adjunkty. Kromě pomocných administrativní prací, jež se shodovali s činnostmi adjunktů se mnozí, kteří dosud nevykonali soudcovskou zkoušku připravovali právě na její složení. Auskultanti byli jmenováni prostřednictvím vrchního soudu pro jeho celý obvod a následně je prezident vrchního soudu přidělil k soudům ve svém okrsku, přičemž se zohledňovalo místo jejich bydliště. Předpokladem pro výkon funkce auskultanta bylo úspěšné absolvování právnické fakulty, složení tří teoretických státních zkoušek nebo se alternativně připouštěla hodnost doktora práv a v neposlední řadě vykonaná praxe na soudě a to v rozsahu šesti týdnů až 3 měsíců. Auskultantům náležel za výkon jejich činnosti výpomocný plat nazývaný též jako adjutum a to ve výši 600 nebo 500 zlatých ročně. Celkový počet auskultantů činil v roce 1888 1002, konkrétně v Čechách to bylo 350 úředníků s hodností auskultanta. (Sdružení pro Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný. II. díl. Praha: Paseka, 1996. s. 1056. ISBN 8072030086.)

²⁰ Soudní (justiční) čekatelé.

²¹ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 91 – 94.

ISBN 90-86920-07-0.

odpovídající lingvistické znalosti. Uchazeči o funkci soudce museli navíc absolvovat tři univerzitní státní zkoušky, složit závěrečnou soudcovskou praktickou zkoušku a absolvovat přípravnou praxi. Rozvedení jednotlivých podmínek pak upravoval speciální předpis a to konkrétně nejvyšší rozhodnutí z 5. června 1850, které se týkalo justiční praxe a justičních zkoušek. V rámci této právní úpravy existovaly tři typy justičních zkoušek. Pro primo se jednalo o soudcovskou praktickou zkoušku, jejíž úspěšné zvládnutí dávalo dotyčnému jedinci oprávnění pracovat jakožto soudce či státní zástupce. Pro sekundo šlo o zkoušku advokátní, jenž opravňovala k samostatnému výkonu advokacie, notářství a dále také funkce soudce, státního zástupce a konceptního úředníka finanční prokuratury. Dá se tedy říci, že byla co možností přístup k funkcím a úřadům, pro své úspěšné absolventy nejširší, jelikož jak uvidíme u v pořadí třetí a zároveň poslední justiční zkoušky, tedy zkoušky notářské, tak její úspěšné složení opravňovalo pouze k výkonu notářského úřadu. Třetí podmínka, jenž museli adepti na funkci soudce splnit, byla minimálně roční nepřerušovaná a souvislá praxe na soudě. Justiční praxi si budoucí soudci odbývali většinou na zemském či krajském soudě, přičemž platná legislativa připouštěla, že tato praxe mohla být maximálně v rozmezí půl roku konána také na soudě okresním. Po uplynutí roční praxe tedy mohli auskultanti či právní praktikanti podat žádost o vykonání praktické justiční zkoušky prostřednictvím předsedy soudu, u něhož praxi konali a to ke svému místně náležejícímu zemskému soudu. Prezident zemského soudu poté žádost přezkoumal a rozhodl o termínu konání praktické justiční zkoušky, přičemž ta měla následovat nejpozději do uplynutí druhého měsíce po podání žádosti u příslušného zemského soudu. Do pravomoci prezidenta zemského soudu náleželo také jmenování tříčlenné zkušební komise složené z prezidenta zemského soudu popř. jím pověřeného zástupce, jakožto předsedy komise a dále dvou soudních radů. Samotná praktická justiční zkouška se skládala ze dvou částí. První část měla písemnou podobu a kandidáti zde přesvědčovali zkušební komisi o znalosti civilní a trestně právní problematiky a to formou vypracování různých procesních úkonů a podání. V oblasti civilního práva musel adept pod neustálým dohledem zkušební komisaře vypracovat z předloženého spisu návrh výtahu ze spisu a rozsudek. Podobně tomu tak bylo i v trestněprávní části této písemné zkoušky, kdy uchazeči museli dle předloženého spisu vypracovat rozsudek, návrh na zahájení trestněprávního vyšetřování či návrhu státního zastupitelství. Z povahy samotné zkoušky vyplývá, že ji mohlo paralelně konat vícero kandidátů, přičemž každý podléhal kontrole jednoho zkušební komisaře. Na celé vypracování měli adepti osm hodin a to na každou úlohu, tedy osm hodin na civilněprávní část a stejným časovým limitem disponovali i co se týče vypracování zadání z trestněprávního oddílu. Nutno ještě dodat, že k vypracování zadání

měli uchazeči k dispozici platnou právní úpravu. Po písemné části zkoušky následovala část ústní. K ní již uchazeči přistupovali před zkušební komisí jednotlivě. Zkouška probíhala tak, že komise kladla adeptovi otázky jak z civilněprávního a trestněprávního odvětví dále také z oblasti organizace justice a právní úpravy jednacího řádu soudního a prověřovala tak nejen jeho znalosti z těchto oborů, ale i jeho schopnost analytického systematického a logického myšlení a zároveň také zdravého úsudku, tedy všechny nezbytné atributy, jimiž by měl každý soudce disponovat. Délka ústní zkoušky nesměla přesáhnout časový horizont dvou hodin. Paralelně s dotazováním byl veden pověřeným členem zkušební komise protokol, do nějž se kromě generálií přítomných a dalších obecných náležitostí zaznamenávalo, do jaké hloubky a na kolik byla zkoušeným otázka vyčerpána. Na závěr komise zhodnotila podaný výkon a hlasováním rozhodla o tom, zda byl uchazeč úspěšný či nikoli. Justiční zkouška mohla být konána celkem dvakrát, tzn. v případě prvního neúspěšného pokusu mohl adept absolvovat zkoušku ještě podruhé, jestliže však ani tentokrát nebyl úspěšný, znamenalo to definitivní konec snah obléci jednu soudcovský talár. Naopak úspěšný absolvent dostal v podobě diplomu o složení justiční praktické zkoušky vstupenku do soudcovského povolání a stavu. Pokud byl dotyčný úspěšný starší dvaceti čtyř let, přistoupilo se následně v krátkém časovém horizontu ke složení přísahy²², v níž budoucí soudce sliboval věrnost a poslušnost císaři a habsburskému rodu, krom toho se zavázal, že bude úřad soudce vykonávat podle svého nejlepšího vědomí a svědomí a samozřejmě také s mimořádnou pečlivostí, nestranně, nezištně a bez předsudků. Po tomto formálním a slavnostním aktu mohl být následně dotyčný jmenován soudcem. Samotné jmenování nepříslušelo, jak je tomu dnes na základě Ústavy hlavě státu, nýbrž ministru spravedlnosti. Císař jmenoval pouze prezidenty, viceprezidenty a radů. Nutno podotknout, že vydané osvědčení ve formě diplomu deklarující úspěšné absolutorium platilo a bylo uznávané na celém území zemí v říšské radě zastoupených. Takto jmenovaný soudce byl posléze přidělen k okresnímu soudu či sborovému soudu prvního stupně, tedy zemského či krajského soudu a záleželo již jen na něm a jeho schopnostech jak se bude jeho soudcovská kariéra ubírat dále.²³

Pokud bychom provedli komparaci se současnou právní úpravou vztahující se k problematice požadavků na výkon soudcovské funkce, našli bychom mnoho společného, tak například nezbytné právnické vzdělání zakončené řádnou státní zkouškou z vybraných

²² Kompletní text přísahy obsažen ve výnosu ministerstva spravedlnosti č. 4872 ze dne 20. dubna 1850.

²³ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 93 – 96.
ISBN 90-86920-07-0.

právních disciplín, praxe v soudní sféře a v neposlední řadě i absolvování a úspěšné složení závěrečné justiční zkoušky, včetně možnosti jejího opakování, pečetící a deklarující odbornou způsobilost a potřebnou erudici k výkonu tohoto z pohledu právníka velice zodpovědného a nelehkého zaměstnání či dalo by se říci spíše poslání. Přestože jsou si dřívější a současný systém ustanovování soudců velmi podobné, nalezneme řadu kardinálních odlišností. Jednou z nich je bezesporu věk, kdy v současné době je oproti předmětné době minimální věková hranice stanovena o šest let výše. (srovnej zák. č. 6/2002 Sb., o soudech a soudcích ve znění pozdějších předpisů). Další odlišností je například pravomoc hlavy státu v těchto věcech, kdy na rozdíl od tehdejšího ministra spravedlnosti, dnes jmenuje soudce na našem území hlava státu, tedy prezident. Ministrovi spravedlnosti přísluší v dnešní době jmenování státních zástupců, notářů a exekutorů.

Parciálně se na výkonu soudní moci podíleli také soudní úředníci, vyjma však soudcovského rozhodování a úkonů v civilním sporném i nesporném řízení a řízení trestním, jež byly vyhrazeny výhradně samosoudcům či soudním radům samotným. V rámci takového rozdělení kompetencí se pak nemohlo stát, aby auskultant konal úkony související s výkonem funkce vyšetřujícího soudce, soudce na základě příkazu nebo soudce pověřeného provedením dožádání. Pomocný personál tedy vykonával převážně vesměs všechny pomocné práce. Soudní sluhy přiděloval na dobu neurčitou k jednotlivým soudům patřících do jeho obvodu předseda vrchního zemského soudu. V tomto přidělování byl však omezen celkovým počtem soudních sluhů, jež určoval ministr práce na základě velikosti příslušného soudního okresu. Jak již bylo výše uvedeno, stěžejním právním předpisem vztahujícím se ke zmíněné problematice, je z pátého decennia 19. století zákon o vnitřním zřízení a jednacím řádu soudů, tzv. všeobecná soudní instrukce, jež upravovala další práva a povinnosti soudců a dalšího pomocného soudního aparátu. Zákon uvádí, že „soudci jsou povinni konat spravedlivě, podle zákonů a urychleně vyřizovat soudní záležitosti“. Na všechny ostatní zaměstnance, soudce nevyjímaje, byl pak kladen požadavek píše, horlivosti, nezištnosti, povinnost zachovávat mlčenlivost v projednávaných věcech a věcech týkajících se výkonu úřadu a v neposlední řadě také bezúhonnost. Kromě toho předpis zakazoval jakékoli přijímání darů a výhod.²⁴

V parafrázovaném textu uvedeného zákona je možno spatřovat odlesk řady zásad moderního soudnictví. V tomto případě se jedná o zásadu rychlosti řízení, tedy povinnost

²⁴ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 93 – 94.
ISBN 90-86920-07-0.

soudce vyřídit danou věc v co nejrychlejším časovém horizontu bez zbytečných průtahů, s níž velice úzce koresponduje a souvisí zásada hospodárnosti řízení, tedy princip procesní ekonomie. Zmíněné zásady nejen že posilují autoritu soudního rozhodování, zabezpečují hladký chod justice, ale jsou také výrazem ochrany procesních práv účastníků v řízení.

Všeobecná soudní instrukce také upravovala postup v případě, kdy se soudce nebo sluha či úředník dopustil kázeňského prohřešku, tedy disciplinární řízení. Jestliže se úředník či sluha dopustil lehčího kázeňského provinění např. tím, že zanedbával služební povinnosti nebo porušil zásady spořádaného občanského života, pak mu za toto jednání mohly být uloženy sankce jako napomenutí, důtka, snížení platu či nevýhodné služební přeložení. O uložení těchto disciplinárních sankcí rozhodoval přímý nadřízený dotyčného zaměstnance soudu. Vesměs stejná situace nastala v případě, kdy před disciplinární komisí stanul soudce. Opět bylo nutné rozlišit, zda se jedná o lehčí prohřešek, za který následoval pořádkový trest ve formě napomenutí a výstrahy či o těžší kázeňské provinění, kde byly v disciplinárním řízení ukládány disciplinární komisí tresty přísnější. V případě soudců okresních soudců rozhodoval o pořádkových trestech prezident příslušného zemského či krajského soudu, v případě prezidentů zemských či krajských soudů byl kompetentní prezident vrchního zemského soudu, v jehož obvodu se nacházel zemský či krajský soud, v jehož čele provinivší prezident stál. Dá se tedy shrnout, že se při projednávání a sankcionování lehčích disciplinárních deliktů uplatňoval z hlediska věcné příslušnosti princip přímé subordinační. Vedle těchto lehčích sankcí resp. sankcí pořádkových v podobě napomenutí a výstrahy, existovaly těžší tresty v podobě přeložení na jiné místo v rámci obvodu bez nároku na náhradu nákladů spojených s tímto převedením, posláním do výsluhy na dobu neurčitou, což bylo spjato se snížením penze, a tím nejtvrdějším trestem bylo bezesporu propuštění z pracovního poměru, tj. degradace, což samozřejmě s sebou přinášelo nejen ztrátu pracovního místa, ale také byl dotyčnému odňat titul a pozbyl nárok na penzi. Okamžité propuštění však bylo vázáno na zcela mimořádné okolnosti případu. Na rozdíl od lehčích sankcí, tak tyto mohly být ukládány pouze toliko na základě řádného disciplinárního řízení. Disciplinární řízení se realizovalo prostřednictvím disciplinárních senátů, jež na časové období jednoho roku jmenoval prezident příslušného soudu.²⁵

²⁵ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 93 – 94.
ISBN 90-86920-07-0.

Jak již bylo zmíněno, výkon soudní moci je součástí státní moci jakožto celku. Proto jakékoli společenské reformy a změny státoprávního uspořádání a vnitřní organizace státu, se vždy kardinálně promítly také v oblasti justice a soudnictví vůbec. Právě v důsledku těchto převratných změn po roce 1848 bylo zřejmé, že zastaralé a nemoderní pozemkově vrchnostenské a feudálně orientované soudy v současné době neobstojí a nevyhovují ani částečně moderním trendům. Základem reformních snah v této oblasti byla eliminace absolutismu a jeho vlivu na výkon moci soudní. Významné novely přinesl rok 1849 a rok 1855, kdy došlo k separaci moci soudní a moci výkonné, tedy okresní soudy vykonávaly své pravomoci nezávisle na správních orgánech státní správy a v důsledku toho byl plně naplněn princip nezávislosti soudní moci, který jak již z předchozího výkladu vyplynulo, ve své podstatě znamená, že soudní moc je vykonávána orgány nezávislými na státu a jeho orgánech. Nikdo tedy nemůže zasahovat do rozhodování soudů nebo určovat trendy soudního rozhodování; s výjimkou soudů vyšších v rámci rozhodování o opravných prostředcích a dále také v procesu sjednocování neboli unifikací rozhodovací činnosti soudů. Samozřejmě působnost této zásady není absolutní a v jejím rámci existují různé vazby fungující na principu vzájemných brzd a pák, o čemž bylo pojednáno v první kapitole.²⁶

2.3 Další osoby spjaté s výkonem soudní moci

Za řádným výkonem soudnictví stáli kromě soudců, adjunktů, auskultantů, kancelistů, radů, tajemníku, sluhů atd., také jiné osoby, bez nichž by se soudnictví samo o sobě nedokázalo plně realizovat. Řeč tedy bude o odborných přísedících, porotcích, notářích, znalcích, tlumočnících a tzv. diurnistech. Vnímavý čtenář by mohl namítnout popř. nadhodit otázku, proč je těmto osobám věnována samostatná kapitola, když náplň jejich práce je s výkonem soudnictví více či méně úzce spjata a tudíž mohli být zařazeny do kapitoly předcházející. Ač na první pohled není rozdíl mezi skupinami soudního personálu markantní, rozdíl je kardinální. Personální aparát soudu popsany v předchozí kapitole spojuje ta skutečnost, že všichni jsou státními zaměstnanci, resp. osobami ve státní službě. U funkcí zde vyjmenovaných tato skutečnost absentuje, a proto se globálně na personální substrát spjatý se soudní moci nahlíží dvojmo.

²⁶ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 85. ISBN 90-86920-07-0.

Jak již bylo uvedeno a v následující kapitole se tato problematika dočká rozsáhlejšího rozpracování, vedle soudů obecných existovali soudy kauzální, které by se daly zařadit do skupiny soudů kvalifikovaných, zvláštních či speciálních. Kauzální soudy byly dvojího druhu, přičemž toto dělení vycházelo z jejich věcné příslušnosti. V praxi tedy existovaly kauzální soudy obchodní a kauzální soudy horní, které byly ve většině případů součástí sborových soudů I. instance, tedy soudů zemských či krajských, výjimku představoval obchodní soud v Praze, jenž byl co do svého statutu samostatný. Právě na půdě těchto kauzálních soudů působili odborní přísedící, jakožto odborný prvek, jelikož nebylo v moci soudce obsáhnout kromě znalostí práva také znalosti a praktické zkušenosti z oblasti hornictví a obchodu. Činnost přísedících byla tedy velice přínosná z hlediska náležitého skutkového stavu a dalších skutečností a svou účastí a erudicí tak přispívali ke kvalitě rozhodování v těchto věcech.

Počet odborných přísedících korespondoval s potřebami jednotlivých soudů a při stanovování jejich počtu se vycházelo ze soudních statistik reflektujících frekvenci těchto případů v jednotlivých soudních obvodech. V tomto okamžiku bude nezbytné zmínit výnos ministerstva spravedlnosti č. 5522 pocházející z 30. června 1865, kterým byl stanoven počet odborných přísedících pro obchodní soudy na našem území. Na základě tohoto výnosu bylo například ustanoveno 12 přísedících pro zemský soud v Brně a 6 odborných přísedících pro krajský soud v Olomouci. V důsledku ministerského nařízení č. 129 ř.z. z roku 1897, disponovali počínaje tímto rokem pravomocí jmenovat odborné přísedící pro oblast obchodu ministr spravedlnosti a ministr obchodu. Ministr spravedlnosti společně s ministrem obchodu takto činili na základě návrhu předloženého jim obchodní a živnostenskou komorou, která seznam navržených jmen předkládala soudu, pro nějž měli být odborní přísedící z oblasti obchodu ustanovováni. Odborní přísedící byli jmenováni na období tří let, přičemž v případě situace, kdy některý přísedící z vlastní vůle odstoupil, byl povinen setrvat na svém místě až do jmenování svého nástupce, touto zákonnou pojistkou se tak zabraňovalo jakémukoli narušení kontinuity činnosti kauzálních soudů, která by byla výsledkem absence dostatečného počtu přísedících. Kromě této pojistky existovalo do roku 1864 ještě ustanovení, které ukládalo povinnost současně se jmenováním nových odborných přísedících, jmenovat zároveň i jejich náhradníky pro případ potřeby. Co bylo řečeno o odborných obchodních přísedících, platilo ve velké míře i o odborných přísedících z oblasti hornictví. Významným odlišovacím faktorem byl pouze jejich menší počet, jelikož každý zemský soud měl k dispozici tři odborné přísedící z oblasti hornictví, přičemž dva působil jako stálí členové a jeden fungoval jakožto náhradník. Takto snížený počet samozřejmě reflektoval jejich nižší potřebu a také menší

četnost projednávaných kauz z oblasti hornictví. Kandidáty na tuto funkci navrhovala odborná veřejnost, v tomto případě se jednalo o vlastníky a správce dolů, hutí a lomů. Požadavky na uchazeče byly nastaveny stejně, jako tomu bylo v případě odborných přisedících obchodních, pouze s tím rozdílem, že požadavek na erudici se nevztahoval na oblast obchodu nýbrž na hornictví. Posledním takovým rozdílem bylo jmenování, jenž oproti předešlému případu jmenoval ministr spravedlnosti sám bez potřeby konsensu jiného člena vlády. Po slavnostním jmenování a složení přísahy tedy na odborné přisedící z oblasti hornictví čekalo tříleté působení v senátech horních soudů.²⁷

Funkce odborného přisedícího jak v oblasti obchodu či hornictví nemá v dnešním moderním soudnictví žádnou adekvátní paralelu. Z dnešního pohledu bych tento systém, připomínající kombinaci soudce z lidu a ustanovení znalce, osobně hodnotil velice pozitivně, jelikož je zřejmé, že soudce sice jakožto člověk znalý práva nemůže rozumět jak teoreticky, tak i prakticky dalším odvětvím lidské činnosti. Tento systém byl nastaven bezesporu tak, aby byl skutkový stav náležitě za pomoci kvalifikovaných odborníků zjištěn a soudce mohl tak co možná nejlépe rozhodnout. Osobně zde shledávám i další pozitivum a to v podobě možnosti přisedícího zapojit se do rozhodování, jelikož pokud je dnes znalec vyzván k podání znaleckého posudku a jeho vysvětlení, nemůže se podle platné procesní úpravy právně vyjadřovat či jakkoli věc právně hodnotit. Systém však neměl absolutní působnost, jelikož se ve své podstatě vztahoval pouze na oblast obchodu a hornictví. V ostatních oblastech bylo nutno v případě vzniku potřeby objasnění nějaké mimoprávní otázky povolát znalce. Na vrub pozitiv nutno těmto přisedícím připsat ještě ten fakt, že tuto funkci mající čestnou povahu vykonávali zcela zdarma.

Krom senátů rozhodovali v 19. století v trestních věcech také porotci. Činnost porotních soudů se dá rozdělit z chronologického hlediska na dvě základní etapy. První etapou je období do roku 1852, po kterém následovalo meziobdobí, v němž porotní soudy nefungovaly, a které trvalo až do roku 1869, kdy započala v pořadí druhá éra činnosti porotních soudů. Do jejich kompetence zpočátku spadaly pouze tiskové delikty a posléze se k nim přidaly v roce 1873 ještě zákonem taxativně vymezené těžké zločiny. Kandidát na post porotce musela být osoba mužského pohlaví, starší 30 let, gramotná a s domovským právem na území Předlitavska. Kromě těchto obecných podmínek existovala ještě celá řada dalších kritérií, souvisejících s profesním, majetkovým a sociálním statutem dotyčného. Samotná

²⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 140 - 142. ISBN 80-86432-65-3.

procedura ustanovování porotců měla, než se dospělo ke konkrétnímu výběru, několik fází. Nakonec vylosoval prezident zemského krajského soudu 36 porotců a 9 náhradníků. Takovýto počet mohl být však ještě dále redukován na základě vůle státního zástupce či obhájce obžalovaného, kteří mohli porotce, v jejichž případech se obávali ovlivněného rozhodování, odmítnout. Po tomto procesu následovalo ještě losování, jenž mělo vést ke konečnému sestavení poroty. Porotci mohli uplatnit právo na náhradu cestovních nákladů, což ovšem přicházelo v úvahu pouze v případě, že místo jejich trvalého pobytu bylo od sídla porotního soudu vzdáleno více než 7, 5 km. Funkce porotce byla za splnění zákonných podmínek obligatorní, nezáleželo tedy na vůli dotyčného, jediným liberujícím činitelem byly výjimky stanovené zákonem.²⁸

Stejně jako dnes působili v úzké spolupráci se soudem notáři, kteří byli soudem do jehož obvodu spadali, pověřováni soudními odhady ve sporných i nesporných věcech. Další jejich významnou činností bylo provádění dražby věcí nemovitých, přičemž zde se jejich pravomoc omezovala pouze na řízení nesporná.²⁹

V jednáních, kde bylo v důsledku objasnění nějaké mimoprávní problematiky potřeba jejího vysvětlení, bylo potřeba stejně jako je tomu i dnes přibrat jak na civilní tak i trestní jednání znalce z příslušného oboru, aby se tak zajistilo řádné a spravedlivé rozhodování. Samotným znalcem mohla být jak osoba zapsaná na seznamu znalců, tak i osoba, jenž se pro konkrétní případ ustanovovala ad hoc. Toto přicházelo v úvahu zejména, když v daném místě nebyl pro daný obor na seznamu evidovaný znalec. V případě, že tomu tak bylo, byli přednostně ustanovováni znalci ze seznamu znalců.³⁰

Potřeba tlumočníka zase vycházela z jazykové bariéry mezi účastníky, svědkem, znalcem a soudem. K jejímu překonání a tudíž k zajištění bezprostředního výsledku či jiného důkazního prostředku se přibíral tlumočník, jenž musel podstoupit přísahu, že bude překládat jak slovo mluvené tak i psané bez jakýchkoli zkreslujících úprav či vědomých nebo nevědomých změn. Náplní tlumočnicků však nebylo jen překládání výpovědí a řádné zajištění komunikace v jednacích síních s osobou mluvící jiným jazykem či osobou němou či hluchou, ale

²⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 142-145. ISBN 80-86432-65-3.

²⁹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 145-146. ISBN 80-86432-65-3.

³⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 146. ISBN 80-86432-65-3.

také překládání úředních soudních listin z jednoho jazyka do druhého. Právě tato druhá činnost si vynutila zřízení stálých tlumočnicků při zemských či krajských soudech v závislosti na množství takovýchto překladů. Právním zakotvením tohoto se stal dekret dvorské kanceláře č. 109/1836 Sb. Toto se týkalo převážně zemských soudů v hlavních městech monarchie, kde potřeba překladu těchto listin byla největší. U ostatních zemských či krajských soudů, kde toto aktuální potřeba neodůvodňovala, byli tlumočníci či překladatelé jmenováni ad hoc příslušným zemským či krajským soudem na základě předemtných ustanovení císařského patentu z 9. srpna 1854. Takto přeložené dokumenty pak tlumočnick opatřil na důkaz pravosti a správnosti svým podpisem a pečeti. Funkce tlumočnicka nebyla funkcí čestnou a dotyčný dostával za vykonanou práci odměnu. V případě, že pořizoval překlad textu, náležela mu v této době odměna ve výši 50 krejcarů za jeden list, jestliže tlumočil v rámci soudního jednání, měl nárok na dvě zlaté za jednu polovinu dne. V případě, že i protokoloval, náležely mu za stejný časový horizont tři zlaté.³¹

Výčet osob podílejících se na řádném fungování soudů by nebyl úplný, kdybych se nezmínil o tzv. diurnistech. Což byly ve své podstatě příležitostní, nebo dalo by se říci z dnešního pohledu sezonní zaměstnanci soudu, kteří zajišťovali běžnou soudní administrativu. V současnosti bychom jen těžko hledali paralelní zaměstnání, které by těmto diurnistům co do náplně práce a současně pracovní právnímu postavení mohlo odpovídat. Krom běžných administrativních úkonů mohli diurnisté na základě pověření a rozhodnutí příslušného vedoucího pracovníka okresního či zemského nebo krajského soudu vykonávat funkci zapisovatele jak v civilním, tak i trestním jednání. Jak již bylo uvedeno, diurnisté byli zaměstnáváni v případě potřeby, jestliže potřeba opadla, mohli být okamžitě propuštěni. Za tímto účelem se tato místa obsazovala víceméně penzisty, jelikož nestabilita a nejistota tohoto zaměstnání v delším časovém horizontu nebyla pro produktivní osoby zajímavá a lukrativní.³²

³¹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 146 - 147. ISBN 80-86432-65-3.

³² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 147 - 148. ISBN 80-86432-65-3.

2.4 Geneze soudnictví v letech 1848 – 1850

Významným mezníkem v dějinách soudnictví je bezesporu rok 1848. Ovšem nejen tento rok, ale celé období éry tzv. bachovského absolutismu přineslo do oblasti justice řadu kardinálních změn, které převážně spočívaly v implementaci zásad, jež některé z nich jsou vlastní i soudnictví dnešnímu a jsou tak doménou moderního soudnictví. Do té doby působící Nejvyšší soudní úřad, jenž jak již z názvu vyplývá, představoval nejvyššího nositele pravomocí v oblasti soudnictví na našem území, byl nahrazen ministerstvem práv (Justizministerium), jakožto nejvyšším správním úřadem v oblasti justice. Později byl tento úřad označován ministerstvem spravedlnosti, což je název poplatný a používaný i v dnešní době. Základem právní úpravy zřizující nové ministerstvo se stalo nejvyšší rozhodnutí ze 17. března 1848, jež následně doplnilo nejvyšší rozhodnutí z 12. dubna 1852, upravující kompetence tohoto nejvyššího správního úřadu.³³

Prvním dokumentem, z pohledu vnosu nových a moderních prvků do organizace soudnictví, je bezesporu dubnová ústava, někdy též označována jako Pillersdorfova, podle rakouského ministra vnitra, jenž byla vydaná 25. dubna 1848. Část týkající se soudnictví a k němu se vztahujících nově formulovaných principů je obsažena v paragrafech 25 až 30. Ústava stanovila z pohledu soudního řízení rovnost občanů před zákonem, tj. že platnost zákona se vztahuje na všechny občany bez jakýchkoli výjimek. Zároveň upravovala myšlenku, že nikdo nesmí být odňat svému zákonnému soudci, což v praxi znamená, že soudce, kterému byla věc na základě příslušného rozvrhu práce přidělena k projednání a rozhodnutí, musí být v celém procesu konstantní, a tudíž se nemůže stát, že by bez zákonných důvodů a proti vůli procesního účastníka byla celá kauza postoupena jinému soudci, což by mohlo v praxi zavánět protekcí, korupcí a vrhalo by jistě velice špatný stín na nezávislé, nestranné a spravedlivé fungování celé soudní soustavy. Pokud jde o záležitosti v oblasti vojenského soudnictví, tak tato věc zůstala i nadále nezměněna a ve své podstatě se čekalo na zvláštní právní úpravu, jenž by přinesla jiné rozvržení pravomocí v oblasti obecného a specializovaného soudnictví ve věcech armády a vojáků. Rovněž významné je i posílení sociální jistoty soudců, jelikož ti mohli být propuštěni, suspendováni nebo proti své vůli přeloženi nebo penzionováni jen na základě rozhodnutí soudu. Tento fakt tedy významnou měrou posílil statut povolání soudce nejen ve směru k veřejnosti, ale i ve směru

³³ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 55. ISBN 80-86432-65-3.

k soudci samotnému, což může mít samozřejmě za následek i zlepšení výkonu jeho činnosti. Ústava garantovala veřejnost a ústnost jednání, jakožto dva základní atributy nezávislosti a nestrannosti soudní moci. V trestních věcech mělo dojít ke zřizování porot, jejichž ustanovování, fungování a uspořádání měl pro futuro upravit zvláštní právní předpis. Jak je již z výše uvedených myšlenek tohoto ústavního dokumentu patrné, tak veškeré změny v oblasti uspořádání a organizace soudů vyžadovaly ke své realizaci zákonné provedení. Ačkoli se tuto první rakouskou ústavu nepodařilo nikdy realizovat, je přesto z pohledu nových a reformních myšlenek týkajících se soudnictví významným počinem v tehdejší době. I když se výše uvedené principy nedostaly do praxe prostřednictvím této nerealizované ústavy, neznamenalo to jejich opuštění. V září roku 1848 totiž císař vyhlásil nové principy organizace justice, jenž vycházely a navazovaly na zmíněné ústavní principy. Obsahem vyhlášení bylo, že výkon soudnictví je výkonem státní moci a přísluší vykonávat pouze státním soudům, dále bezvýjimečná rovnost občanů před soudy, separace soudní moci od státní správy a skutečnost, že uspořádání, řízení před soudem, věcná i místní příslušnost je určována na základě zákona.³⁴

V této době, resp. od 10. července, již zasedal v Kroměříži první rakouský parlament – Říšský sněm, zvolený na základě dubnové ústavy, nazvaný stejnojmenně, tedy jako sněm Kroměřížský. Jeho cílem bylo jednání o podobě nového ústavního dokumentu a jeho následné přijetí. Situace se nakonec vyhrotila rozehráním Kroměřížského sněmu 7. března 1849. Činnost sněmu však nebyla bezvýsledná, za jeho zasedání a jednání vytvořil sněm konečnou verzi připravované ústavy, nazývané jako ústava kroměřížská, která věnovala úpravě a zásadám soudnictví celou IV. část. Události však nabraly trochu jiný spád a stejného dne, kdy došlo k rozehráním sněmu v Kroměříži, byla společně s císařským manifestem, jímž byl sněm rozpuštěn, vyhlášena císařem březnová ústava (vydaná 4. března 1849), které se přezdívalo Stadionova a to podle rakouského ministra. Stadionova ústava přinesla stejně jako její předchůdkyně řadu novel do oblasti justice. Z našeho pohledu je nejdůležitější část XII. pojednávající o organizaci soudnictví. Základ úpravy tvoří paragraf 99, v němž se stanoví, že „moc soudcovská vykonávati se bude samostatně od soudů“, tedy garance nezávislosti soudní moci. § 100 se ruší patrimoniální soudy. Pokud jde o postavení soudce samotného, tak na toto obsahuje odpověď následující paragraf, jenž stanoví, že soudce nemůže být suspendován, přeložen, penzionován ani propuštěn bez svého souhlasu. Z tohoto vyplývá, že pozice soudce v této době byla velice silná, jelikož byl ve své podstatě neodvolatelný a zároveň i nesesaditelný, což samozřejmě dává možnost vzniku spekulacím týkajících možné korupce či

³⁴ Vážný, F. O ústrojích a příslušnosti soudů. Brno, 1926. s. 46.

míry kvality řádného, spravedlivého a nezávislého výkonu soudcovské funkce. Toto ustanovení má však výjimku, týkající se konce jeho mandátu a to tehdy, jestliže soudce dosáhne věkové hranice, kdy je podle zákona dalšího výkonu funkce soudce nezpůsobilý a pokud jde o přeložení, tak to se připouští v případech změn organizace soudní soustavy, kdy je to nutné k zajištění řádného chodu soudnictví. Stejně jako v dřívější právní úpravě, tak i zde v § 102 nemohla být opomenuta separace a samostatnost soudnictví a správy, zároveň toto ustanovení zakládá pravomoc zákonem ustanovenému úřadu k řešení kompetenčních sporů mezi správními úřady a soudy. § 103 Ústavy hovoří o tom, že soudní řízení má být veřejné a ústní, přičemž zároveň připouští výjimky a to v případě ohrožení dobrého pořádku a mravnosti. Pokud jde o řízení trestní, tak ústava deklaruje uplatňování zásady akuzační (obžalovací) a dále zavádí pravomoc porotních soudů v případě, že jde o těžký zločin či delikty v oblasti tisku a delikty politické. Co se rozumí těžkým zločinem, je dále upraveno zvláštním zákonem. § 104 poté stanoví, že výše uvedené zásady na poli soudnictví platí a v případě rozporu pozměňují říšské, popř. zemské zákony, pokud se jich týkají. Ústavou se v § 106 dále zřizuje Říšský soud, do jehož pravomoci budou spadat spory mezi monarchií a jednotlivými zeměmi monarchie, nebo pře mezi jednotlivými zeměmi navzájem a to obojí v případech, kdy daná sporná záležitost nespadá do působnosti a kompetencí říšské legislativy. Další pravomoci Říšského soudu vypočítala Ústava následovně: soud bude sloužit jakožto nejvyšší soudní instance v oblasti porušování politických práv, soud bude zároveň soudem vyšetřovacím (ohledávacím) a orgánem nejvyšším ve věcech týkajících se žalob ministrů či náměstků a dále v záležitostech, v nichž došlo ke spiknutí, dále v případě odboje vedeného proti mocnáři či regentovi a při spáchání velezrady. Nový soudní orgán měl sídlit ve Vídni. Pokud jde o personální složení, tak na toto marginálně pamatovala ústava také, přičemž stanovila, že počet soudců, jejich ustanovování apod. stanoví zvláštní právní předpis.³⁵

Osud však ke Stadionově ústavě nebyl také nikterak pozitivně nakloněn a tak se stalo, že v platnost tato ústava díky silvestrovským patentům, jenž ji rušily, nevstoupila. Realizovala se pouze některá jednotlivá ustanovení prostřednictvím patentů a ministerských nařízení. Pokud jde o český stát, tak ten v důsledku březnové ústavy zanikl a de facto české země fungovaly jako provincie habsburské monarchie. Situace v monarchii doznala značných změn, jelikož na scénu začal neustále čím dál tím více pronikat absolutismus. Právním

³⁵ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 57 - 58. ISBN 80-86432-65-3.

vyjádřením a zakotvením této změny se staly kabinetní listy vydané v srpnu 1851 a hlavně tzv. silvestrovské patenty, vydané, jako již z názvu vyplývá 31. 12. 1851. Součástí těchto císařských patentů byla příloha označovaná jako Pravidla základní v příčině zřízení zákonodárství organického korunních zemích císařství Rakouského, jež obsahovala několik ustanovení vztahujících se k soudnictví:

- 1) Soudci a úředníci podílející se na výkonu soudní moci vykonávají moc soudní ve jménu Jeho císařského královského apoštolského veličenstva
- 2) Samostatnost a nezávislost výkonu moci soudní
- 3) Obligatorní existence soudního orgánu třetí instance v civilním a trestním soudnictví, nezávisle na tom, zda se jedná o sporné či nesporné záležitosti
- 4) Okresní úřady jsou povinny konat řízení o přestupcích a jsou povinni poskytnout potřebnou součinnost trestním soudům při objasňování skutku
- 5) O zločinech a přečinech vymezených zákonem budou rozhodovat kolegiální a sborové soudy a dále budou kompetentní ve výkonu jurisdikce ve věcech přesahujících právní rámec okresních úřadů
- 6) Ve druhé instanci je dána působnost soudům vrchním
- 7) Jakožto soud třetí instance působí Nejvyšší soud
- 8) V řízeních o přestupcích a přečinech, pokud jsou svěřeny do pravomoci okresních úřadů, se uplatní zásada inkviziční
- 9) V trestních věcech, které spadají do kompetence sborových soudů, musí být zachována zásada obžalovací, dále musí být respektováno právo obžalovaného na obhájce a v neposlední řadě i princip ústnosti.
- 10) V případě, kdy je řízení před soudem prvního stupně neveřejné, má obžalovaný právo v ústní fázi jednání požádat prezidenta o svolení s připuštěním omezeného počtu osob na jednání.
- 11) V trestních věcech podává obžalobu zastupitelství státu.
- 12) Rozsudky vyhlášují zkušení soudci. Rozsudek v trestních věcech může znít – „vinen“, „nevinen“ či propuštěn z obžaloby“.
- 13) Řízení u vrchních soudů zemských a nejvyššího soudu má písemnou formu.
- 14) Další podrobnosti týkající se této problematiky upraví zvláštní právní předpis.

Kdybychom se ohlédli za soustavou soudů vzniklou po roce 1848, museli bychom konstatovat, že nově vzniknuvší soudy by se daly rozdělit na soudy řádné a soudy specializované či zvláštní. V oblasti řádných soudů můžeme rozlišit ještě řádné soudy

s obecnou pravomocí a řádné soudy s kauzální pravomocí, kam spadají soudy obchodní, horní a námořní. Do skupiny zvláštních soudů, jimž byla jurisdikce svěřena pouze ve zcela konkrétních případech, patří živnostenské soudy, soud nejvyššího dvorského maršálka, vojenské soudy, duchovní soudy manželské a důchodkové soudy. V rámci zvláštních soudů existuje ještě podtyp těchto soudů a to specializované soudy veřejného práva, mezi něž patří dvůr soudní správní, dvůr soudní státní a říšský soud. Mimo to existují ještě soudy rozhodčí či smírčí jakožto soudy specializovaného charakteru.³⁶

2.5 Geneze soudnictví v letech 1850 – 1855

Historická epocha soudnictví je rozdělena na několik úseků a to v závislosti na závažnosti změn a uspořádání organizace justice. Významným mezníkem a zároveň začátkem nové éry v období, v němž se momentálně na časové přímce nacházíme byl rok 1849, jenž je důležitým z toho důvodu, že v tomto roce vydává císař rozhodnutí, pocházející ze 4. června. Základem tohoto rozhodnutí se stalo nové uspořádání soustavy soudů, jenž se následně sestávala z okresních soudů, okresních sborových soudů, zemských soudů, vrchního zemského soudu a nejvyššího a kasačního soudu se sídlem ve Vídni.

Základnu soudní soustavy tvořily okresní soudy, nazývané také jako Bezirksgerichte, jejichž místní působnost vymezovaly soudní okresy, jenž se svým umístěním a rozlohou neshodovaly s okresy politickými, jak je tomu v podstatě dnes. V praxi situace vypadala tak, že na jeden politický okres připadal 1 až 6 soudních obvodů. Jelikož nebylo možné se při stanovení soudních obvodů opřít o politické rozdělení, byly tímto úkolem pověřeny speciální soudní komise (Gerichtseinführungskommission). Při své práci zohledňovala komise celou řadu důležitých demografických, geografických, sociálních a také politicko - historických aspektů a faktorů, jako např. respektování přírodních podmínek, možností dopravy a komunikace, katastrálního uspořádání území a v neposlední řadě i jazykovou problematiku a možné bariéry. Samotný soud po personální stránce tvořil jeden okresní soudce, jeden či několik adjunktů, jeden až dva úředníci pozemkových knih, pomocný personál a pokud si to situace vyžadovala, tak také jeden či několik auskultantů. Okresní soudy byly věcně příslušné jak v civilních, tak i trestních věcech, přičemž bližší specifikaci místní příslušnosti upravovaly dva císařské patenty. V civilních věcech toto obsahoval císařský patent z 6. června 1850 (č.

³⁶ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 60. ISBN 80-86432-65-3.

234 ř.z.), nahrazující dosavadní josefínské jurisdikční normy. Zde okresním soudům příslušelo na základě taxativního výčtu projednávat spory o majetkové nároky, jejichž hodnota podle návrhu žalobce nepřesáhla částku 500 zlatých. V rámci hranice tohoto limitu pak bylo zcela irelevantní, zda se jednalo o plnění hmotné či nehmotné povahy nebo věc movitou či nemovitou. Dále patřily do jejich kompetence bez ohledu na hodnotu sporu záležitosti, jako např. spory o nájem a pacht, o rušení držby movitých věcí, spory mezi hostinskými a jejich zákazníky, spory vyplývající z čeledního a jiného obdobného poměru, spory lékařů, učitelů a vychovatelů, dále pak spory o neplatnost manželství, spory ohledně otcovství k nemanželskému dítěti, rozvod či rozluka. Okresní soud mohl také na návrh a za splnění legálních podmínek vydat předběžné opatření, týkající se např. uvěznění dlužníka, obstavení nebo vydání či dodání předmětné věci soudu, v případě, že hrozilo nebezpečí z prodlení, disponoval také pravomocí vydávat soudní zákazy, nařídit prozatímní vězení či vnučenou správu majetku. Z nesporných věcí projednávaly a rozhodovaly tyto soudy stejně jako dnes záležitosti ustanovení poručníka a opatrovníka, otázky poručenství a opatrovnictví, prohlášení za mrtvého či dědictví. Kromě rozhodování sporů a nesporných záležitostí, spadalo do pravomoci soudu ještě vedení pozemkových knih, vydávání rozkazů k provedení exekuce, a jestliže hodnota sporu nepřesahovala 500 zlatých, tak se soudy snažily ještě před podáním žaloby o to, aby v zájmu zúčastněných stran došlo ke smírnému vyřešení konfliktu, tedy k realizaci tzv. prétorského smíru. Pokud jde o kompetenční předpisy v trestních věcech, tak zde kompetenční otázku upravoval císařský patent ze 17. ledna 1850 (č. 25 ř.z.). Okresní soudy mohli na jeho základě rozhodovat pouze věci přestupkové, pokud nenáležely do kompetence obecní policie. Souzení zločinů a přečinů nespádalo do rámce pravomocí okresních soudů, namísto toho jejich úkol v těchto záležitostech spočíval v poskytování součinnosti okresním sborovým soudům, při vyšetřování. Místní příslušnost se v trestních věcech určovala primárně pravidlem spáchání místa činu, následně poté bydlištěm pachatele či místem jeho dopadení. Z dnešního pohledu dojdeme při komparaci k závěru, že věcná příslušnost okresních soudů v civilních věcech je srovnatelnou s dnešní, výjimku samozřejmě tvoří tehdejší, dnes již v našem právním řádu neexistující právní instituty a pojmy jako např. pacht nebo rozluka. Znatelný rozdíl ve prospěch dnešních okresních soudů je patrný ve věcech trestních, kdy je věcná příslušnost tehdejších okresních soudů značně zredukovaná. Kromě výše vypočtených pravomocí disponovaly okresní soudy v Děčíně, Mělníku, Lovosicích, Roudnici nad Labem a Ústí nad Labem oproti jiným okresním soudům nadstavbovými či mimořádnými pravomocemi ve vztahu k ostatním zbylým okresním

soudům. Tyto kompetence spočívaly v tom, že tyto soudy byly navíc vybaveny pravomocemi řešit plavební spory vzniklé při provozování lodní dopravy na řece Labi.³⁷

Po soudech okresních následovaly v řebříčku tehdejší soudní soustavy okresní soudy sborové (Collegialbezirksgerichte), jejichž věcná působnost se omezovala pouze toliko na věci trestní. V rámci věcné příslušnosti tedy rozhodovaly a projednávaly spáchané zločiny a přečiny, z nichž samozřejmě existovaly výjimky, kde tyto soudy byly činné pouze jako soudy vyšetřovací a samotné projednání a rozhodování bylo vyhrazeno jiným soudním institucím. Zmíněnou výjimku tvořily zločiny a tiskové přečiny, a to pouze do konce srpna roku 1852. Okresní sborové soudy vykonávaly soudní moc prostřednictvím ad hoc sestavených tříčlenných senátů, jímž předsedal předseda a zbylí dva členové působili jako přísedící. Okresní sborové soudy ovšem nevystupovaly jako samostatné soudní instance, nýbrž výkon jejich činnosti byl přenesen částečně na okresní soudy 1. třídy, jež vykonávaly tuto oblast jurisdikce ve svém širším okruhu, tzn. ve svém obvodu a navíc ještě v obvodech dalších, tj. jednoho až osmi okresních soudů. Kromě okresních soudů působily jakožto okresní sborové soudy ve zbylých případech zemské soudy ve svém užším rozsahu, což znamená, že vykonávaly jurisdikci, jež byla kompetenčními předpisy svěřena okresnímu sborovému soudu v několika soudních okresech spadajících dle místní působnosti pod zemský soud; zpravidla byl jejich počet 3 až 11. V praxi to pak vypadalo tak, že v soudním obvodu jednoho zemského soudu fungovalo 2 až 6 okresních sborových soudů. Okresní sborové soudy tedy nefungovaly jako distancované články soudní soustavy, jež by měly svou vlastní budovu apod., nýbrž existovaly jako specializované senáty okresních a zemských soudů. Kritéria pro stanovení obvodu okresního sborového soudu byla jednak geografická a jednak demografická, přičemž obě podmínky stanovující obvod musely být splněny kumulativně. Konkrétně tedy jeden obvod okresního sborového soudu měl co do rozlohy činit 20 – 30 čtverečních mil a k dispozici měl sloužit 70 až 120 tisícům obyvatel.³⁸

Dalším soudním článkem byly soudy zemské/krajinské (Landgerichte), jejichž obvod tvořilo několik soudních okresů, zpravidla 6 až 24 a ve své podstatě tak měly působnost vztahující se na území kraje, v důsledku čehož se odvozovalo také jejich další označení, jako soudy krajské či krajinské. Do jejich věcné působnosti spadaly kromě záležitostí civilních a trestních, také věci horní a v případech, kdy pro daný obvod nebyl ustanoven obchodní soud,

³⁷ Bílý, V. Kapitoly z dějin soudnictví. Soudce, 2000, č. 11, s. 13-15.

³⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 61 - 67. ISBN 80-86432-65-3.

tak i obchodní agenda. Poslední případ se ovšem netýkal českých zemí, jelikož obchodní soud působil v Praze. V této době působil na našem území celkem 13 zemských soudů pro oblast zemí českých, 6 fungovalo na Moravě a dva ve Slezsku. Obsazení zemského soudu při výkonu jurisdikce bylo následující: v civilních záležitostech v prvním stupni rozhodovaly tříčlenné senáty (předseda senátu a dva přísedící), přičemž horní a obchodní senáty byly doplněny ještě jedním odborným přísedícím, rozhodování o opravném prostředku příslušelo pětičlenným senátům (předseda senátu a čtyři přísedící), v trestních věcech došlo ke změně, jež spočívala v tom, že v prvním stupni rozhodovaly tříčlenné senáty, ve druhém stupni senáty pětičlenné, které se po zrušení porotního systému rozšířily na šestičlenné. Pokud jde o porotní systém, tak ten byl založen na tom, že o vině a trestu spolu s pětičlenným senátem rozhodovala ještě porota složená z 12 porotců - laiků. V civilních věcech byly zemské soudy věcně příslušné ve věcech řízení o prohlášení za mrtvého, opatrovnictví pro marnotratnost či duševní chorobu, ve věcech adopce, legitimace nemanželských dětí a umoření cenných papírů. Další okruh civilní věcné příslušnosti tvořilo sporné i nesporné fideikomisivní a knihovní řízení, toto ovšem pouze za předpokladu, že se jednalo o pozemkové knihy, jež spadaly do agendy činnosti okresních soudů a v neposlední řadě také řízení konkursní a vyrovnávací, jenž do vydání nového konkursního řádu, resp. do konce března 1869, projednávaly soudy okresní. Zemské soudy působily rovněž jakožto soudy druhoinstanční, tedy bylo možné směřovat vůči nim odvolání proti rozhodnutí okresních soudů v civilních věcech. Tato pravomoc daná zemským soudům již zmíněným císařským patentem z 16. června 1850, přešla následně k 1. březnu 1852 na vrchní zemské soudy. Právním základem této změny bylo císařské nařízení z 31. ledna 1852 (č. 36 ř.z.). V trestních věcech rozhodoval zpočátku zemský soud jakožto soud porotní (Geschworenengericht), následně tato pravomoc přešla výlučně na šestičlenné senáty. Předmětem věcné příslušnosti v prvním stupni byly taxativně vymezené těžké zločiny prostřednictvím jurisdikční normy. Ve druhé instanci vydávaly zemské soudy definitivní rozhodnutí o stížnostech proti nálezům okresních soudů ve věcech přestupkových a o stížnostech proti nálezům okresních sborových soudů ve věcech zločinů a přečinů, o nichž tyto soudy rozhodovaly jako soudy prvostupňové.³⁹

O stupeň výše v rámci soudní soustavy působily vrchní zemské soudy (Oberlandesgerichte). Na našem území působily dohromady dva, z toho jeden v Praze s působností pro Čechy a druhý s působností pro Moravu a Slezsko v Brně. Úloha, kterou tehdy tyto soudy v systému soudnictví zastávaly, se ve své podstatě shoduje s náplní

³⁹ Bílý, V. Kapitoly z dějin soudnictví. Soudce, 2000, č. 11, s. 14-15.

kompetence dnešních vrchních soudů, jelikož vrchní zemské soudy působily výlučně jakožto soudy odvolací proti rozhodnutím nižších soudů v civilních věcech a to na základě již zmíněného císařského nařízení z 31. ledna 1852. V oblasti trestní jurisdikce, příslušelo vrchním zemským soudům rozhodovat o stížnostech proti rozhodnutí okresních sborových soudů o nedostatku legitimace a rozhodnutí okresních sborových a zemských soudů o příslušnosti obnovy řízení. Vrchní zemský soud rozhodoval v pětičlenných senátech složených z jednoho předsedy a čtyř soudních radů. Pokud jde o personální aspekt složení vrchního zemského soudu, tak byl následující. V čele soudu stál prezident, následovali senátní prezidenti, soudní radové, jichž působilo v Praze 40 a v Brně 20, auskultanti, akcesisté, oficiálové, vyšší kancelářští úředníci, nižší kancelářští úředníci, žalárník a v neposlední řadě pomocný personál, jež byl tvořen radními, kancelářskými sluhy, dozorcí a exekutory. Pro názornou ilustraci bych ve zkratce pojednal o postavení města Olomouce v rámci soudní sítě. Olomouc spadala pod obvod Vrchního zemského soudu se sídlem v Brně. Kromě krajského soudu v Olomouci působil v rámci tohoto obvodu ještě zemský soud v Brně, krajský soud v Jihlavě, krajský soud v Novém Jičíně, zemský soud v Opavě, krajský soud v Těšíně, krajský soud v Uherském Hradišti a krajský soud ve Znojmě. Do obvodu krajského soudu v Olomouci pak spadaly okresní soudy v Olomouci, Prostějově, Plumbově, Konicích, Uničově, Mohelnici, Starém Městě, Dvorcích, Rýmařově, Šilberku (Štítech) a Vízemberku (Loučné nad Dyjí). Výčet by nebyl úplný, kdybychom nezmínily okresní sborové soudy v Litovli, Zábřehu, Šternberku a Šumperku.⁴⁰

Nejvyšší post soudní soustavy u nás pak příslušel Nejvyššímu a kasačnímu soudu (Der Oberste und Kassations - Gerichtshof), jenž vznikl jako nástupce Nejvyššího justičního úřadu a stejně jako ten, měl své sídlo ve Vídni. Právním základem jeho existence a organizace se stal císařský patent ze 7. srpna 1850 (č. 325 ř.z.), na jehož základě působil u tohoto soudu první a druhý prezident, pět senátních prezidentů, 48 soudních radů a další nezbytný pomocný a administrativní aparát. Rozhodnutí soudu vycházela z jednání sedmičlenných senátů, jež zpravidla zasedaly. Mohlo se ovšem stát, že v záležitostech vymezených právním předpisem rozhodovalo plénum složené ze všech soudců a výjimkou nebyly ani patnáctičlenné či jedenáctičlenné senáty rozhodující taktéž ve speciálních záležitostech, což byly např. zvláště závažné a těžké pikle (zločiny). Věcná působnost soudu v civilních věcech se vztahovala na řízení o dovolání v případech, kdy zemské soudy rozhodovaly jako soudy druhostupňové.

⁴⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 63 - 68. ISBN 80-86432-65-3.

V trestních věcech pak plnil funkci zrušovacího soudu vůči rozhodnutím vrchních zemských a zemských soudů. Zároveň působil tento soud jako poradní orgán ministerstva spravedlnosti v rámci čehož ministerstvu zprostředkoval jím požadované návrhy zákonů a dále zpracovával pro ministerstvo posudky v právních věcech.⁴¹

2.6 Geneze soudnictví v letech 1855 – 1867

Předmětné období znamenalo pro teprve mladou a postupně se utvářející soustavu soudů krok zpět. Tato akcelerace spočívala ve vázanosti státních soudů, resp. soudů prvostupňových na orgány státní správy, čímž tak došlo de facto k negaci tendence nezávislosti moci soudní na jiných státních mocích deklarovanou v předešlé etapě prostřednictvím březnové ústavy. V roce 1855, v Čechách v květnu, na Moravě o měsíc dříve, tedy v dubnu, došlo k reorganizaci soudní soustavy, v jejímž důsledku bylo její uspořádání následující. Soudní moc na úrovni okresní byla vykonávána trojími soudními institucemi. Pro primo se jednalo o smíšené okresní úřady, pro sekundo o městsky delegované okresní soudy a pro tertio o okresní soudy samostatné. Další články představovaly sborové soudy I. stolice (zemské /krajinské soudy), nad nimi stály sborové soudy II. stolice (vrchní zemské soudy) a vrcholu této pomyslné justiční pyramidy vévodil nejvyšší soud.⁴² Lze tedy na začátek shrnout, že nejzákladnějších změn, a to jak do jejich označení, tak i do kompetencí, seznaly soudní orgány na úrovni okresní. Zbylé články justiční soustavy samozřejmě také nestály mimo rámec novelizací a reforem, ty ovšem na ně neměly takový kardinální dopad, jako tomu bylo v případě soudních instancí okresního charakteru.

Základní postavení v soustavě soudů zaujímaly smíšené okresní úřady (Gemischte Bezirksämter als Gerichte), jenž co do svých kompetencí, nahradily dřívější soudy okresní. Tyto z dnešního pohledu quasi soudní instituce, jež by se daly označit za jakýsi hybrid mezi orgány státní správy a soudy, jelikož na straně jedné vykazovaly znaky soudního orgánu, na straně druhé však byly součástí okresního úřadu a to v tom smyslu, že jak okresní úřad, tak i smíšený okresní úřad měli stejnou personální základnu. Právě v tomto případě došlo k nabourání již zmiňované koncepce nezávislosti moci soudní, jelikož zde dochází k prolínání a propojení justice a politické správy. Územní působnost těchto orgánů pak byla vymezena na územní obvody, jež odpovídaly soudním okresům. Vedoucí pozici smíšeného okresního úřadu

⁴¹ Bílý, V. Kapitoly z dějin soudnictví. Soudce, 2000, č. 11, s. 14-15.

⁴² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 72. ISBN 80-86432-65-3.

a zároveň okresního úřadu zastával okresní představený, pod ním pak pracovali jeden či dva adjunkti, přičemž bývalo zvykem, že jeden z nich disponoval soudní erudicí a samostatně spravoval soudní oddělení okresního úřadu. Dále zde působilo několik aktuárů⁴³, vedoucí pozemkových knih, jeden či dva sluhové, jimž v práci asistovali pomocní sluhové. Pro zajímavost možno uvést statistiky o počtu smíšených okresních úřadů v rozmezí let 1855 až 1868, kdy na území Čech působilo 187 smíšených okresních úřadů, na Moravě 70 a celkový počet doplňuje ještě Slezsko se svými 20 smíšenými úřady.⁴⁴

Soudní praxe ukázala, že k zajištění řešení určitých záležitostí je nutné, aby se kromě smíšených okresních úřadů, podílely na výkonu soudní moci na okresní úrovni též okresní soudy. Jako podstatný atribut těchto instancí je nutno poznamenat jejich samostatnost, již disponovaly na rozdíl od předchozích smíšených okresních úřadů. Okresní soudy byly ve své podstatě pozůstatkem z předešlé etapy, kdy tvořily fundamentální článek soudní soustavy a měli převažující kompetence co do okresní soudní úrovně. Slovo pozůstatek není ovšem v tomto případě označením nikterak hanlivým, deklasujícím či snižujícím úroveň činnosti a vážnosti těchto soudních instancí, ba naopak, jelikož jak již bylo zmíněno, jedná se o soudy nezávislé na politických orgánech státní správy, a tudíž svou existencí podporují a v kladném slova smyslu podtrhují jednu ze základních myšlenek a koncepcí nejen moderního soudnictví, tedy jeho samostatnost. Na území českých zemí se zachovalo v tomto období pouze 6 okresních soudů, přičemž všechny v Čechách, Morava a Slezsko se v této době musely bez těchto soudů obejít. Pro názorný příklad; jednalo se o okresní soud v Jindřichově Hradci, Rychnově nad Kněžnou, Litomyšli, Vysokém Mýtě, Klatovech a Karlíně. Personální substrát okresního soudu tvořil jeden okresní soudce, jenž současně zastával funkci vedoucího soudního funkcionáře, kromě něj zde působilo také několik adjunktů, aktuárů, vedoucí pozemkových knih a kancelisté⁴⁵. Tuto plejádu doplňovali ještě sluhové společně se svými pomocníky. Jak je z předchozího výkladu vidno, došlo z personálního hlediska ke značné

⁴³ Hodnost soudního písaře. Vznik této funkce je spjat, jak již vyplývá z logiky věci s aplikací zásady písemnosti. Na území Německa existovala tato funkce již ve 13. století. Kromě pořizování zápisu z jednání, zaznamenávání svědeckých výpovědí a písemného vyhotovování rozsudků příslušelo aktuárům taktéž právo ověřovat totožnost opisů s originálem. Z hlediska platového zařazení spadal aktuár do IX. hodnostní platové třídy. Co do hierarchie postavení soudních úředníků byla hodnost soudního aktuára o stupeň vyšší než hodnost auskultanta. Novelizace soudní organizace v 70. letech 19. století s sebou přinesla řadu změn, mimo jiné i skutečnost, že pozice aktuára zanikla a jeho místo zaujali adjunkti. (Sdružení pro Ottův slovník naučný. Ottův slovník naučný. I. díl. Praha: Paseka, 1996. s. 668. ISBN 8072030086.)

⁴⁴ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 72. ISBN 80-86432-65-3.

⁴⁵ Kancelářský úředník nejnižšího stupně.

redukci počtu soudců, což je samozřejmě důsledek zřízení triády soudních institucí na okresní úrovni.⁴⁶

Trojici okresních soudů doplňovaly ještě městsky delegované okresní soudy (Städtisch delegierte Bezirksgerichte), jež se svým statutem podobaly okresním soudům sborovým, jelikož stejně jako tyto soudy sborové, tak i tehdy působící městsky delegované okresní soudy byly personálně a materiálně spjaty se zemskými (krajinskými) soudy. Nejednalo se tedy opět o samostatné soudní instituce s vlastním personálem, budovou či hmotným zázemím, ale jejich pravomoc byla vykonávána prostřednictvím sborových soudů I. stolice, tedy soudů zemských. Městsky delegovaných okresních soudů, jakožto nástupců zrušených okresních soudů sborových, působilo v rozmezí let 1855 – 1867 celkem 25. Tento sumarizovaný počet tvořilo 17 městsky delegovaných okresních soudů v Čechách, přičemž jen v Praze působily 3, 6 na Moravě a 2 ve Slezsku. Pokud se podíváme na reformy týkající se soudní soustavy z pohledu čísel a statistik nutno podotknout, že v českých zemích působilo v těchto letech dohromady 309 soudů na okresní úrovni, přičemž 210 okresních soudních institucí se nacházelo v Čechách a 99 na Moravě.⁴⁷ V porovnání s početním stavem v dnešní justici se jedná o číslo zhruba čtyřnásobně vyšší, než je tomu dnes. Z dnešního pohledu bychom samozřejmě jako největší negativum viděli vysoké náklady, jenž byly spjaté se zajištěním řádného personální a hmotného chodu soudů, na druhou stranu nutno poznamenat, že tento z dnešního pohledu enormně vysoký počet měl i svá pozitiva, spočívající hlavně v dostupnosti, jelikož v tehdejší době bez jakýchkoli prostředků moderní infrastruktury si lze jen těžko představit cestu obyčejného venkovského člověka na několik desítek kilometrů vzdálený soud. Další pozitivum této vysoké koncentrace spatřuji nejen v blízkosti personální, tedy lidem, ale také a hlavně z hlediska dokazování, jelikož soudy takto měli mnohem lepší představu o poměrech panujících v jejich obvodu a zároveň předmětné situace a získané důkazy tak byly mnohem bezprostřednějšími, jelikož jim byly tyto soudy lidově řečeno „blíž“, a to mělo samozřejmě kladný dopad na kvalitu procesu a rozhodování vůbec. Co se týče personálního aspektu, tak okresní soudní instance, se musely velice často potýkat s fluktuací soudců, jelikož ti ve svém působení v menších městech neviděli dobrou možnost, předpoklady a příležitost pro úspěšné budování své kariéry, a tak odcházeli z menších míst,

⁴⁶ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 72 - 73. ISBN 80-86432-65-3.

⁴⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 73. ISBN 80-86432-65-3.

což samozřejmě znamenalo personální deficit soudcovských míst, jenž se však dařilo poměrně úspěšně zvládat a soudnictví na této úrovni tak nebylo v žádném případě ohroženo.

Pokud bychom se podívali obecně na věcnou příslušností smíšených okresních úřadů, okresních soudů a městsky delegovaných okresních soudů, tak bychom zjistili, že nedochází k diferenciaci věcné příslušnosti mezi těmito třemi nositeli okresní soudní pravomoci navzájem. Jediným kritériem rozdělující výkon kompetencí těchto soudů byla místní příslušnost vymezena soudními okresy či obvody těchto jednotlivých soudních instancí. V případě věcné příslušnosti v civilních věcech platilo obecné pravidlo, že nositelé okresní soudní pravomoci jsou kompetentní k rozhodování všech věcí, s výjimkou těch věcí, jejichž rozhodování spadá výlučně pod pravomoc zemského soudu. In concreto se tedy jedná o záležitosti týkající se rozhodování sporů o hodnotě, jejíž částka nepřesahuje 500 zlatých, uznání práva na opakující se plnění nepřesahující buď 25 zlatých, tj. v případech časově neomezeného práva, nebo 50 zlatých v případech opačných, tedy pokud se jednalo o právo časově omezené. Dále projednávaly spory ohledně nájmu a pachtu věcí movitých, spory z námezdních a služebních smluv, z rušení držby, a to pouze jestliže jedna ze stran požádala o restitutio in integrum, výčet pokračoval opatrovnickými a poručnickými věcmi, vydáváním předběžných opatření a v případech, kdy nebyla explicitně dána příslušnost zemského soudu, tak i věcmi konkursními. Množinu nesporných věcí pak tvořilo projednávání dědictví, poručenství, opatrovnictví, prohlášení za mrtvého, s výjimkou případů, kdy toto bylo nutné učinit za účelem uzavření sňatku, následovalo povolování dobrovolného rozvodu, vydávání potvrzení o řádném vedení obchodních knih, ověřování podpisů, opisů a v neposlední řadě také sepisování závětí. Pokud jde o kompetence k výkonu rozhodnutí, tak exekuce, tj. výkon vlastních rozhodnutí a rozhodnutí souvisejících byl svěřen do pravomocí této okresní soudní triády. Co se týče trestně právní příslušnosti, tak ta se opírá o trestní řád z roku 1853, na jehož základě, byly soudní orgány na okresní úrovni příslušné ve věcech řízení o přestupcích. Právní úprava svěřující jim řízení o přestupcích se nevyčerpávala pouze zmíněným trestním řádem, jenž vystupoval na této úrovni jako *lex generalis*, ale krom toho byly jurisdikční kompetenční normy vztahujícím se k přestupkům, obsaženy v dalších souvisejících *legi specialí*. Trestní řízení tak jak je nám známo dnes, tedy rozhodování o zločinech a přečinech rozdělilo nositele okresní soudní pravomoci na dva tábory, jelikož smíšené okresní úřady a

okresní soudy vystupovaly v tomto řízení jako soudy vyšetřovací, na rozdíl od městsky delegovaných okresních soudů, jež statutem vyšetřovacího soudu nedisponovaly.⁴⁸

Nad výše popsanými nositeli okresní soudní pravomoci zaujímaly v hierarchii soudních orgánů své místo, nám již z předchozí etapy vývoje známé, zemské nebo krajské soudy, jimž bylo svěřeno rozhodování právně a skutkově složitějších případů. Jak již z názvu sborové soudy I. stolice vyplývá, jednalo se na základě funkční příslušnosti ve své podstatě o soudy prvostupňové. Menší změnou oproti předchozímu byl vznik dvou nových krajských soudů a to krajského soudu v Mladé Boleslavi, jenž vznikl oddělením několika soudních okresů od krajského soudu v České Lípě a Jičíně a dále vznik druhého krajského soudu v Litoměřicích, pod něhož spadaly nově vyčleněné soudní okresy, dříve spadající pod krajský soud v České Lípě a Mostu. Kromě toho došlo také z organizačně technických důvodů k přemístění sídla krajského soudu ve Vysokém Mýtě do Chrudimi, tato skutečnost se však nikterak nedotkla změny subordinovaných soudních okresů. Po této menší reorganizaci pak celkový počet zemských soudů na území Čech vystoupil na 15, na Moravě a ve Slezsku celkový počet změn nedoznal. Došlo jen v rámci obvodů krajských soudů v Uherském Hradišti, Znojmě a v Jihlavě k vzájemnému transferu smíšených okresních úřadů, na principu přesunu ve prospěch jednoho a tudíž na úkor druhého krajského soudu. Jelikož některá literatura označuje zemské jako tzv. krajské soudy za použití závorky – „zemské (krajské/krajské) soudy“, což může vyvolat mylnou domněnku, že se jedná o totéž, tedy zemský soud, jinak řečeno soud krajský, je nutné rozlišovat na jedné straně zemské soudy, jež byly na našem území dohromady tři a to v Praze, Brně a Opavě, a na straně druhé krajské soudy, které představovaly zbývající rozdíl, jejich celkového počtu, protože ačkoli tyto soudy stojí na stejném stupni hierarchie soudních orgánů, v některých věcech se nepatrně liší. Markantní rozdíl je možno spatřit při vzájemném porovnání personální struktury, jelikož kromě prezidenta, soudních radů, pomocného konceptního a kancelářského personálu, působil na zemském soudě navíc ještě viceprezident, jehož pozice na krajském soudě absentovala. Pokud jde o způsob projednávání a rozhodování civilních věcí, tak toto zůstalo od minulé etapy nezměněno a v případě agendy trestní byly na základě trestního řádu z roku 1853 kompetentní k rozhodování senáty v tříčlenném složení.⁴⁹

⁴⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 77. ISBN 80-86432-65-3.

⁴⁹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 73 – 74. ISBN 80-86432-65-3.

Z hlediska vymezení věcné příslušnosti zemských či krajských soudů, je nutné vymezit jejich kompetence jak ve věcech civilních tak i ve věcech trestních, a to de sensu stricto a de sensu largo, tedy v jejich užším (městském či předměstském) a širším obvodu. V prvním případě jim bylo v civilních záležitostech svěřeno rozhodování ve věcech, jenž nebyly výlučně svěřeny do rozhodovací pravomoci okresních soudů, okresních smíšených úřadů a městsky delegovaných soudů. Ve druhém případě projednávaly a rozhodovaly v civilním řízení taxativně vyjmenované záležitosti svěřené jim jurisdikční normou. Jednalo se např. o nedobrovolný rozvod, rozluku, prohlášení manželství za neplatné, lenní rozepře či žaloby směřující proti fisku. Dále fungovaly jako výlučné soudy v případě vedení pozemkových knih dříve zapsaných v zemských či lenních deskách, nebo jako soudy kauzální ve věcech obchodních a horních. V trestním řízení pak působily jakožto soudy nalézací, tedy rozhodovaly o zločinech a přečinech, k jejichž rozhodování byly výlučně věcně příslušné, s výjimkou taxativně vypočtených zločinů, k jejichž projednávání byly věcně příslušné pouze soudy zemské, tedy trojice zemských soudů v Praze, Brně a Opavě. Kromě funkce soudů nalézacích, zastávaly zemské a krajské soudy funkci soudů vyšetřovacích a to pouze v rámci svého užšího obvodu. Vedle již vymezené věcné a funkční příslušnosti nutno také pojednat o příslušnosti místní, jež byla ovládána zásadou forum loci, tedy místem spáchání zločinu, subsidiárně se poté používala zásada místa dopadení pachatele a následně v případě potřeby, zásada místa pachatelova bydliště.⁵⁰

Vrchní zemské soudy představovaly další článek a z hlediska pojetí funkční příslušnosti také stupeň soudů v soustavě soudních orgánů. Tyto až na drobné výjimky druhoinstanční soudy působily na našem území pouze dva a to v Praze a Brně, přičemž pod vrchní zemský soud v Praze spadaly obvody zemských soudů v Čechách a pod vrchní zemský soud v Brně náležely soudní obvody zemských soudů na území Moravy a Slezska. Na základě procesních předpisů zasedaly a následně rozhodovaly jak v civilních, tak i v trestních věcech senáty v pětičlenném složení. Hlavní náplní vrchních zemských soudů bylo rozhodování o opravných prostředcích, tedy o odvoláních, zmatečných stížnostech proti rozsudkům a v neposlední řadě o rekursech proti ostatním rozhodnutím, a to jak v civilní tak i trestní oblasti. Krom tohoto spadal do jejich kompetencí ještě výkon příslušné administrativy vůči subordinovaným soudům, výkon dohledu nad advokáty a notáři, disciplinární pravomoc ve vztahu k soudním úředníkům a sluhům a dále působily jako realizátoři a examinátoři

⁵⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 77 – 78. ISBN 80-86432-65-3.

soudcovských, advokátních a notářských zkoušek. Výše uvedené kompetence vykonávaly vrchní zemské soudy, jak z logiky věci vyplývá v rámci svých obvodů.⁵¹

Špičku pomyslného ledovce soudních orgánů představoval již v předchozí etapě působící Nejvyšší soud (Oberster Gerichtshof) se sídlem ve Vídni. Podstatnou změnou jeho kompetencí byl bezesporu fakt, že již za minulé etapy, přesněji s účinností trestního řádu z roku 1853, zanikla jeho role jakožto soudu kasačního výlučně v trestním řízení, tedy přesněji řečeno působil v trestním řízení nadále jako soud kasační, ale mimo to rozhodoval jakožto soud třetího stupně také o všech možných opravných prostředcích proti rozhodnutím vrchních zemských soudů. Kromě toho působil jako odvolací orgán ve vztahu k vrchním zemským soudům jako soud druhostupňový, v případech, kdy tyto rozhodovaly v prvním stupni a jejichž rozhodnutí tedy Nejvyšší soud přezkoumával. V civilních věcech a to jak sporných tak i nesporných tvořilo náplň jeho práce rozhodování o opravných prostředcích, kde rovněž vystupoval jako soud třetí instance. Vedle civilních a trestních věcí řešil Nejvyšší soud např. kompetenční konflikty mezi soudy a správními orgány a mezi soudy navzájem, spory o příslušnost, věci týkající se disciplinárního řízení a v neposlední řadě i delegace soudů v civilních a trestních věcech. Stejně jako před rokem 1855, tak i posléze rozhodoval Nejvyšší soud v sedmičlenných senátech, což byl jakýsi základ. Existovaly však různé výjimky, díky nimž se počet členů senátu zvyšoval. Tak tomu bylo například, pokud se projednávaly hrdelní zločiny, kdy o tomto rozhodovaly senáty jedenáctičlenné. Nejen trestní agenda, ale i civilní agenda si vyžadovala v kvalifikovaných případech navýšení senátu a to ve speciálních případech na patnáct členů, výjimkou nebyla ani situace, kdy bylo potřeba, aby rozhodnutí vzešlo z vůle pléna.⁵²

Stejně jako v předchozím výkladu, tak i nyní, nebude od věci, když si pro názornost zařadíme Olomouc do tehdejší soustavy soudních orgánů. Krajský soud v Olomouci spadl pod vrchní zemský soud v Brně. Do jeho obvodu spadaly tyto řádné obecné soudy: Kojetín, Olomouc – město a okres, což byl městsky delegovaný soud, dále Přerov, Litovel, Konice, Uničov, Mohelnice, Zábřeh, Prostějov, Plumbov, Šternberk, Dvorce, Rýmařov, Šumperk, Staré město pod Sněžníkem, Šilberk a Loučná nad Dyjí.⁵³

⁵¹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 78. ISBN 80-86432-65-3.

⁵² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 75 – 79. ISBN 80-86432-65-3.

⁵³ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 81. ISBN 80-86432-65-3.

2.7 Geneze soudnictví v letech 1868 – 1918

2.7.1 Právní úprava

Rok 1866 přinesl Čechám veliké zklamání, jelikož proces rakousko-uherského vyrovnání jim nepřinesl kýženou svobodu a samostatnost, ale zůstali jsme neustále spjati s habsburskou monarchií, jež byla sama mnohými společenskými změnami otřásána ve svých státoprávních základech. Rakousko-uherské vyrovnání s sebou přineslo mimo jiné rozdělení území na Předlitavsko (Cislajtánii) a Zalitavsko (Translajtánii). Samotné území Čech spadalo pod skupinu zemí předlitavských, jejichž oficiální název zněl - Celek království a zemí v říšské radě zastoupených. Celá habsburská říše pak byla označována oficiálním názvem podle kabinetního listu císaře ze dne 14. 11. 1868 jako monarchie rakousko-uherská či říše rakousko-uherská. Další změnou, tentokrát ryze právní, byla nová ústava, nazývaná jako ústava prosincová, podle svého data vydání, které připadlo na 21. prosince 1867. Tato ústava se skládala ze základních zákonů. Jednalo se o základní zákon státu č. 141/1867 ř.z., o říšském zastupitelstvu, základní zákon státu č. 142/1867 ř.z., o všeobecných právech státních občanů, základní zákon státu č. 143/1867 ř.z., o říšském soudu, základní zákon státu č. 144/1867 ř.z., o moci soudcovské a jako poslední základní zákon státu č. 145/1867 ř.z., o moci vládní a výkonné. Z hlediska anotace této práce jsou pro nás z těchto předpisů důležité zákony dva a to základní zákon státu o moci soudcovské a základní zákon státu o říšském soudu.⁵⁴

Prosincová ústava byla na svou dobu pokrokovým a progresivním dokumentem, zároveň se snažila ve svých ustanoveních reflektovat primární a fundamentální práva a svobody občanů (rovnost před zákonem, svoboda slova a tisku, svoboda osobní, svoboda víry a svědomí, vědy a volby povolání, svobod shromažďování a sdružování, listovní a petiční právo etc.) a tímto se jí podařilo vnést do tehdejšího státního zřízení celou řadu demokratických prvků, což pak v budoucnu představovalo potřebnou oporu pro demokratizaci. Co se tedy obsahu týče, můžeme prosincovou ústavu považovat za jakýsi parnas, tedy vrchol dosavadního maratónu ústav započatého v roce 1848 přijetím dubnové, tzv. Pillersdorfovy ústavy.

⁵⁴ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, a.s., 1999.

s. 187-189. ISBN 80-7201-167-7.

2.7.2 Říšský soud a nejvyšší správní soud

Závěr šestého a celé sedmé decennium 19. století je charakterizováno nejen markantními změnami ve státoprávním uspořádání, ale soudní soustava rakousko-uherské monarchie byla rozšířena o dva nové soudní orgány. Řeč je o říšském soudu a nejvyšším správním soudu. První z těchto dvou soudních orgánů, tedy říšský soud, jenž byl vytvořen zákonem č. 44/1869 ř.z. Věcnou příslušnost tohoto soudu upravovaly články 1 až 3. Podle ustanovení článku 1, bylo říšskému soudu svěřeno rozhodování o kompetenčních konfliktech a dále ve sporných záležitostech spadajících do oblasti veřejného práva. V prvním případě se in concreto jednalo o spory o pravomoc, tedy o otázku, který z orgánů je oprávněn v dané věci vydat rozhodnutí a to konkrétně mezi soudními a správními úřady, mezi zemským zastupitelstvím a nejvyššími úřady vlády a mezi autonomními zemskými orgány různých zemí. Pokud jde o druhý případ, tedy spory ohledně veřejných nároků, tak to se týkalo jednotlivých zemí a království v říšské radě zastoupených ve vztahu ke všem ostatním zemím a královstvím a samozřejmě i naopak, dále sem patřily nároky obcí, sdružení a jednotlivých osob vůči královstvím a zemím zastoupených v říšské radě a v neposlední řadě se sem řadily i stížnosti státních občanů, jejichž politická práva byla porušena, za podmínky, že celá věc již byla rozhodnuta předepsanou správní cestou. Podle čl. 4 nebylo možné podat proti rozhodnutí říšského soudu odvolání, zároveň nemohl soud či správní orgán, na něhož byla věc říšským soudem delegována namítnout svou nekompetentnost. Dále se v čl. 4 v první části věty před středníkem hovoří o výlučné kompetenci říšského soudu rozhodovat o tom, zda je v dané záležitosti kompetentní. Tedy sám říšský soud rozhoduje, zda je oprávněn danou věc projednat či nikoli. Nikoho jistě nepřekvapí, že sídlem tohoto soudu byla zvolena Vídeň. Personální složení a již zmíněné sídlo upravuje ve svých ustanoveních čl. 5. Píše se zde, že říšský soud je tvořen prezidentem a jeho zástupcem, jež jsou oba doživotně jmenovaní císařem a dále dvanácti členy a čtyřmi náhradníky, kteří jsou stejně jako v předchozím případě jmenovaní doživotně císařem. Těchto dvanáct členů a čtyři náhradníky jmenuje císař na základě návrhu říšské rady a panské sněmovny. Podmínkou je, aby císař jmenoval z navrhovaných jmen jednu polovinu členů a jednu polovinu náhradníků z kandidátů navržených panskou sněmovnou a stejně tak jednu polovinu členů a jednu polovinu náhradníků ze jmen navrhovaných panskou sněmovnou. V praxi to pak vypadá následovně, ze jmen navržených říšskou radou vybírá císař šest členů a dva náhradníky a stejný počet jmenuje z adeptů navržených panskou sněmovnou. Není to ovšem tak, že by každý orgán navrhl šest členů a dva náhradníky a císař dotyčné jmenoval automaticky, císaři je v tomto ponechána volba, leč omezená, jelikož na každé obsazované místo vybírá ze tří navržených

kandidátů. Zákon uvádí v čl. 5 současně i osobní předpoklady potřebné pro výkon této funkce, jež spočívají v tom, že kandidát musí být věci znalá osoba mužského pohlaví.

Z dnešního pohledu by se dalo říci, že říšský soud částečně suploval ve své době roli dnešního ústavního soudu a zároveň v mnohém připomíná činnost Evropského soudního dvora v Lucemburku. Tato úvaha vychází z místní příslušnosti tohoto soudu, jelikož jeho působnost se vztahovala na země a království v říšské radě zastoupené, in concreto se jednalo o Čechy, Dalmácii, Halič, Rakousko pod nad Enzí, Salcbursko, Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Bukovinu, Moravu, Slezsko, Tyrolsko, Voralbersko, Gorici, Gradišku, Istrii a město Terst. Jestliže si tedy představíme dnešní Evropskou unii a tehdejší rakousko-uherskou říši a dáme si to do souvislostí s kompetencemi Evropského soudního dvora a říšského soudu, podobnost byť i minimální a zdánlivá tu bezesporu je. Tímto však nechci v žádném případě připodobňovat rakousko-uherskou monarchii Evropské unii, jejichž právní koncepce, základy, vnitřní organizace a struktura se naprosto rozcházejí.

Druhou soudní institucí, jež přibyla v 70. letech 19. století do soustavy rakouských soudů, byl nejvyšší správní soud. O jeho zamýšleném zřízení nalezneme informace již v čl. 15 zákona č. 144/1867 ř.z., zde byl pouze avizován vznik tohoto soudu. Samotného zřízení se nejvyšší správní soud dočkal o pár let později, resp. v roce 1875, kdy za jeho vznikem stál zákon č. 36/1875 ř.z.. Personální strukturu nejvyššího správního soudu tvořilo společně s prezidentem ještě dalších dvanáct dvorních radů, jejichž jmenování příslušelo císaři a to na návrh vlády. Nutno podotknout, že se jednalo o soudce z povolání, tedy laický prvek zde absentoval. Na nejvyšší správní soud se mohl obrátit kterýkoli státní občan, jenž byl neoprávněně dotčen na svých právech a povinnostech v důsledku vydání nezákonného rozhodnutí nebo opatření správními orgány. Když se ohlédneme nazpět na činnost tohoto soudu, musíme konstatovat, že rozhodování tohoto soudu se neslo v duchu nezávislosti a liberálnosti bez jakéhokoli ovlivňování rozhodnutí ze strany vládnoucí garnitury. K tíži tomuto soudu však nutno přičíst ten fakt, že přístup obyčejného občana k tomuto soudu byl velice těžký a velká část případů se před tento soud vůbec nedostala. Co do povahy rozhodování, nejvyšší správní soud byl soudem kasačním, z hlediska procesního bylo řízení zásadně veřejné a probíhalo ústně.⁵⁵

⁵⁵ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, a.s., 1999. s. 220.
ISBN 80-7201-167-7.

2.7.3 Obecné řádné soudy

Prosincová ústava, základní zákon státu o moci soudcovské a zákon č. 59/1868 ř.z., způsobily celou řadu změn i v soustavě řádných obecných soudů. Kardinální změnou byla realizace čl. 14 základního zákona státu č. 144/1867 ř.z., o moci soudcovské, v němž se píše, že soudnictví je ve všech instancích odděleno od správy. Toto krátké ustanovení samozřejmě vyvolalo potřebu provedení řady změn v soustavě soudů. Tyto nezbytné změny obsahoval již zmíněný zákon z 11. června 1868, tedy zákon č. 59/1868 ř.z. Na základě tohoto zákona zanikly správně-soudní orgány z bachovské éry a tyto nám známé okresní smíšené úřady byly nahrazeny soudy okresními, které byly co do počtu znovu obnoveny a začaly fungovat v rámci svých bývalých obvodů, tak jako tomu bylo do května (na Moravě do dubna) roku 1855. De facto i de iure se situace ohledně okresních soudů a vymezení jejich obvodů vrátila do předbachovské podoby.⁵⁶

Z hlediska základní principů, na nichž je soudní moc vystavěna a jimiž je ovládána, toto znamenalo opět krok kupředu, jelikož zřízením smíšených okresních úřadů byla značně pošlapána zásada nezávislosti moci soudní na moci zákonodárné a výkonné. Samozřejmě realizace úplné a absolutní nezávislosti je podle mého názoru takřka nemožná, více snesitelnější, a zároveň i akceptovatelnější, je implementace vzájemného systému brzd a pák do zásady nezávislosti moci soudní, což přispívá k řádnému fungování všech složek státní moci a zároveň k ochraně práv a svobod občana. Jako příklad poslouží zřízení a existence nejvyššího správního soudu, který je ve své podstatě kontrolou legálního rozhodování správních orgánů.

Soustava řádných soudů se skládala v této době ze soudů okresních, resp. městsky delegovaných okresních soudů, které jakožto její nejnižší článek tvořily základ, pak následovaly soudy zemské či krajské, poté vrchní zemské soudy a na samém vrcholu soudní soustavy stál Nejvyšší soud. Jak již bylo pojednáno výše, okresní soudy se vrátily do své dřívější podoby a jiných kardinálních změn nezaznamenaly. Soudní moc těchto soudů vykonávali samosoudci, přičemž každý okresní soud byl obsazen jedním soudcem. S přihlédnutím ke konkrétním okolnostem a potřebám v daném soudním obvodu zaměstnával popřípadě okresní soud ještě jednoho nebo více adjunktů, kancelistů a v neposlední řadě také soudní sluhy. Městsky delegované okresní soudy neměly ve své podstatě žádný vlastní

⁵⁶ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 86. ISBN 80-86432-65-3.

justiční personál. Záležitosti spadající do jejich kompetence pak náleželo vyřizovat úředníkům zemských (krajských) soudů, které k tomuto stanovil a určil prezident příslušného zemského (krajského) soudu. Pokud jde o kompetence a pravomoci soudů, tak v obecné rovině nedošlo v oblasti občanského práva procesního k žádným kardinálním změnám oproti předchozímu období, jelikož ačkoliv byl v roce 1895 přijat civilní soudní řád, jednalo se ve své podstatě o přepis a drobnou novelizaci civilního soudního řádu z roku 1781 a jurisdikční normy z roku 1852. Změna v oblasti civilního procesu nastala až v červenci roku 1898 v důsledku přijetí nové právní úpravy. Poněkud odlišná situace byla na poli trestního řízení, jelikož již v roce 1873 nabyly účinnosti nový trestní řád. Nyní se ale vraťme k zpět k okresním soudům, resp. městsky delegovaným okresním soudům a jejich pravomocem. Bylo by asi zbytečné opakovat již uvedené, tedy pokud jde o věcnou příslušnost soudů okresních v civilní oblasti, jelikož jak jsem již uvedl, do července 1895 se v této oblasti co do kompetencí okresních soudů v podstatě nic nezměnilo. Změna nastala až v souvislosti s přijetím civilního soudního řádu v roce 1895. Na základě jeho ustanovení jsou okresní soudy, tedy okresní soudy a městsky delegované okresní soudy oprávněny projednávat spory, jejichž hodnota nepřevyšuje částku 500 zlatých. Dále jsou příslušné k rozhodování o sporech z nájmu, pachtu, námezdních smluv nižšího řádu, spory o náhradu škody z rušení držby věcí movitých, spory ze správy dobytčat, spory o nároky nemanželského dítěte a jeho matky vůči otci a spory o určení hranic věcí nemovitých. Pojítkem těchto všech při spadajících do předešlého výčtu je fakt, že k jejich projednávání jsou okresní soudy kompetentní bez ohledu na hodnotu sporu, tzn., že se zde neuplatňuje hranice 500 zlatých. Prostřednictvím nového civilního soudního řádu se do množiny záležitostí projednávaných okresními soudy vrátily spory z pracovního poměru, námezdního poměru a poměru vyučovacím mezi živnostníky a jejich pomocníky, tyto ovšem za předpokladu, že samy o sobě nezakládaly věcnou příslušnost soudů živnostenských. Jestliže nový civilní soudní řád explicitně nestanovil jinak, náležela okresním soudům a městsky delegovaným okresním soudům příslušnost i ve věcech výkonu rozhodnutí a rozhodování o předběžných opatřeních. Pokud jde o věcnou příslušnost v oblasti trestního práva, tak podle již zmíněného trestního řádu z roku 1873, náleželo okresním soudům rozhodovat o všech přestupcích a současně byly povinné poskytnout potřebnou součinnost a podílet se na vyšetřování zločinů a přečinů. V průběhu let 1868 - 1918 docházelo ke zřizování okresních soudů, což se dělo na základě nařízení ministerstva spravedlnosti. Vytváření nových soudů samozřejmě s sebou přinášelo teritoriální změny v podobě změn hranic soudních obvodů. Pokud nahlédneme do statistik, zjistíme, že počet okresních soudů, ve srovnání minulým obdobím v důsledku uvedené legislativy prudce vzrostl. V roce 1918

působilo na našem území dohromady celkem 339 okresních a městsky delegovaných okresních soudů. Z tohoto 232 okresních soudů fungovalo v Čechách (212 soudů okresních a 20 městsky delegovaných okresních soudů), 82 na Moravě (74 okresních soudů a 8 městsky delegovaných okresních soudů) a 25 ve Slezsku (23 okresních soudů a 2 městsky delegované okresní soudy).⁵⁷

Dalším nositelem soudní pravomoci byly zemské a krajské soudy, které vystupovaly jakožto sborové soudy I. stupně. Pokud jde o použitou terminologii, tak rozdíl mezi zemskými a krajskými soudy je v tom, že zemským soudy se označovaly sborové soudy prvního stupně v Praze, Brně a Opavě. Zbylé sborové soudy I. instance byly označovány jako soudy krajské. Pokud jde o samotný výkon soudnictví, tak ten byl těmito soudy v civilních záležitostech realizován prostřednictvím tříčlenných senátů z řad soudců. V případech, kdy zasedal horní či obchodní senát, tj. senát kauzální, obligatorně bylo místo jednoho asesora obsazováno kvalifikovaným a erudovaným odborníkem na danou problematiku. Pokud jde o trestní řízení, tak na základě nového trestního řádu (1873) byla svěřena rozhodovací pravomoc v trestních věcech senátům čtyřčlenným, v případě že se rozhodovalo mimo hlavní líčení, tak byl počet soudců v senátu stejný jako ve věcech občanskoprávních, tedy tři. Kromě tříčlenných popřípadě čtyřčlenných senátů jednaly zemské či krajské soudy ještě v senátech jedenáctičlenných. Toto nastalo v případech, kde se nejednalo o klasické soudní řízení v civilních či trestních věcech, nýbrž předmětný senát kooperoval v oblasti legislativy či exekutivy. Co se týče personálního aparátu, tak zemské či krajské soudy disponovaly stanoveným a přiměřeným počtem zemských soudních radů, tajemníky radů, soudními adjunkty, dále ředitelem pomocných úřadů a jeho adjunkty, potřebným počtem úředníků vedoucích agendu pozemkových knih, kancelisty a soudními sluhy. V případě, že zemskému či krajskému soudu náležela kauzální pravomoc, tj. kompetence v obchodních a horních sporech, bylo potřeba zajistit pro tento soud účast odborných asesorů. Na samém vrcholu této personální struktury stál prezident, jehož zastupoval viceprezident či vrchní zemský soudní rada. V civilním řízení bylo těmito soudům, jakožto soudům prvoinstančním, svěřeno rozhodování sporů, jejichž hodnota převyšovala částku 500 zlatých. Ratione causae, tedy bez ohledu na hodnotu sporu, projednávaly a rozhodovaly zemské či krajské soudy rozvod, rozluku, neplatnost manželství, spory o uznání či popření původu nemanželského dítěte, spory z rodinných vtaů, pokud tyto nebyly ryze majetkové a v neposlední řadě také spory lenní.

⁵⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 86-97. ISBN 80-86432-65-3.

V souvislosti s vydáním konkurzního řádu, přibyla těmto soudům v roce 1869 ještě pravomoc ve věcech konkursního řízení. Jako druhoinstanční soudy působily v případě, kdy přezkoumávaly jako odvolací instance rozhodnutí okresních soudů a městsky delegovaných okresních soudů. Pokud jde o trestní řízení, tak tyto soudy byly povolány k rozhodování o všech zločinech a přečinech, s výjimkou těch, které spadaly do kompetence porotních soudů. Na základě nového trestního řádu z roku 1873 přibyla zemským či krajským soudům další pravomoc vážící se k jejich funkční příslušnosti a spočívající v řízení o odvolání, proti rozhodnutí okresních soudů o přestupcích. V trestním řízení obecně pak těmto soudům náležela ještě pravomoc v podobě vyšetřování všech zločinů. Na sklonku roku 1918 působilo na našem území celkem 25 zemských či krajských soudů, přičemž z toho 15 v Čechách, 8 na Moravě a zbylé dva ve Slezsku.⁵⁸

Zvláštním typem soudních orgánů byly poroty, kteréžto neexistovaly jako samostatný článek soudní soustavy, nýbrž fungovaly v rámci zemských či krajských soudů. Pokud jde o jejich postupné začleňování do mechanismů soudního rozhodování, tak tato skutečnost byla již avizována prostřednictvím příslušných ustanovení prosincové ústavy a to v čl. 11. Samotné jejich zřízení následovalo necelé dva roky poté, resp. 9. 3. 1869, na základě zákona č. 32/1869 ř.z. Od tohoto okamžiku do přijetí nového trestního řádu v roce 1873 náleželo porotám pouze rozhodování o zločinech a přečinech spáchaných tiskem, tzv. tiskových deliktů. Zmíněná nová trestně procesní úprava s sebou přinesla rozšíření kompetencí porotních soudů na veškeré zločiny, jejichž dolní hranice trestní sazby byla minimálně pět let. Tehdy se jednalo např. o zneužívání moci, smilstvo proti přirozenosti, vražda a zabití, kvalifikovaná loupež a kvalifikovaná krádež, velezrada apod. Současně s novým trestním řádem byl stejného roku, tj. 1873, přijat zákon (120/1873 ř.z.), jenž dával možnost vládě zastavit činnost porotních soudů, maximálně však na dobu jednoho roku. Omezení se týkalo vždy konkrétního soudního obvodu. Toto mohlo být realizováno za splnění následujících podmínek, jež spočívaly v tom, že se v daném soudním obvodu udály takové skutečnosti, ve kterých je potřeba zajistit nestranné a nezávislé rozhodnutí. Vládní garnitura si tímto aktem zajistila ve své podstatě kontrolu a ze své strany také možnost ovlivňování rozhodnutí, v případě určitých kauz, na jejichž samotném výsledku měla vláda zájem. Jednalo se převážně o politické procesy. Další, příslušnost porot omezující opatření následovalo v roce 1886, kdy mohla být činnost porotních soudů na základě zákona č. 98/1886 ř.z., pozastavena až na dva roky. Toto bylo

⁵⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 87-93. ISBN 80-86432-65-3.

aplikováno tehdy, jestliže na základě soudní diskrece předmětný trestný čin pobouzel k anarchistickým snahám za účelem vyvolání násilné změny či převratu stávajícího státního zřízení. Tento zákon neměl ovšem co do účinnosti dlouhého trvání a tak se poté aplikovala předchozí právní úprava, tj. zákon č. 120/1873 ř.z., s pozastavujícím účinkem maximálně na jeden rok. Masivní aplikace se tento zákon dočkal 1. srpna 1888, kdy na základě rozhodnutí vlády došlo k pozastavení činnosti porotních soudů ve všech průmyslových centrech monarchie. Pro zajímavost, mezi tehdejšími porotními soudy, jejichž činnost byla zastavena, patřil i porotní soud při krajském soudě v Olomouci. Pozastavené porotní soudy pak v předmětných obvodech zemských či krajských soudů nahradily speciální šestičlenné senáty zemských či krajských soudů.⁵⁹

Předposledním článkem soudní soustavy byly vrchní zemské soudy, které na našem území působily celkem dva. Přičemž jeden sídlil v Praze a do jeho obvodu spadaly soudní obvody nižších soudů na území Čech a druhý sídlil v Brně a sloužil pro Moravu a Slezsko. Je zajímavostí, že zde byly snahy a pokusy o vytvoření třetího vrchního zemského soudu a to v Liberci. Celé se to odehrálo na podzim roku 1918 pod taktovkou německých národních snah ve snaze částečně se separovat od českého justičního systému. Tento zamýšlený a následně realizovaný projekt však neměl základ ani podporu v tehdejší legislativě, jako tomu bylo v podobném případě u krajského soudu v Trutnově. Vrchní zemský soud v Liberci měl tedy vykonávat jurisdikci a spravovat v rámci svých kompetencí soudní obvody nižších soudů v severních Čechách (oblast Deutschböhmen) a na severní Moravě (oblast Sudet). Jak již však bylo zmíněno, jednalo se o nelegálně zřízený soud, a tudíž nemohl být jakožto součást českého soudního systému akceptován a byl následně v roce 1918 zrušen. Jak již bylo naznačeno, vrchní zemské soudy byly soudy sborovými, což demonstruje skutečnost, že rozhodovaly převážně v pětičlenných senátech tvořených výhradně soudci. Ve specifických případech náleželo rozhodování senátům jedenáctičlenným. V čele vrchního zemského soudu stál prezident, jenž mohl mít i svého zástupce, resp. viceprezidenta. Personální aparát pak dále tvořili vrchní soudní radové, tajemníci vrchních soudních radů, adjunkti těchto tajemníků, ředitelé pomocných úřadů a jim přidělení adjunkti, jež byli pověřeni vedením jednotlivých pomocných úřadů a jejich oddělení, auskultanti v rámci své odborné přípravy, oficiálové zajišťující expedit a registraturu, sluhové radů, kancelářští sluhové, úřední sluhové a v neposlední řadě také pomocníci sluhů. Nedílnou součástí každého vrchního zemského

⁵⁹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 98. ISBN 80-86432-65-3.

soudu bylo také účetní oddělení. Zajímavostí je, že tehdejší právní úprava stanovila, že nemalé procento z celkového počtu administrativního personálu vrchního soudu museli tvořit příslušníci armády. Činnost vrchních zemských soudů ve své podstatě velmi souvisela a navazovala v řadě případů na činnost zemských či krajských soudů. Předchozí tvrzení nám dokládá skutečnost, že hlavní náplní vrchních zemských soudů bylo rozhodování o opravných prostředcích vůči rozsudkům, nálezům a usnesením zemských či krajských soudů a to jak ve věcech trestních, tak i ve věcech civilních. Kromě toho rozhodovaly tyto soudy ve věcech civilních ještě o syndikátních žalobách⁶⁰ a v trestních věcech jim nadále příslušelo vyřizování a rozhodování o stížnostech proti usnesení radní komory a o námitkách proti obžalování, tzn. proti usnesení, na jehož základě se z obviněného či podezřelého stal obžalovaný v dané trestné činnosti. Stejně jako dnešní vrchní soudy, tak i jejich tehdejší předchůdci rozhodovaly mimo úsek civilněprávní a trestněprávní agendy také o sporech o pravomoc mezi soudy nižších článků náležejícími do jejich obvodu a současně disponovaly ve stejném územním rozsahu také disciplinární pravomocí.⁶¹

Špičku pomyslného ledovce soudní soustavy pak tvořil Nejvyšší soud, který pokud se jednalo o civilní záležitosti, rozhodoval v sedmičlenných senátech. Výjimkou však nebylo ani zasedání vícečlenných senátů, resp. senátů jedenáctičlenných či plenárních, přičemž okruh jimi projednávaných věcí byl taxativně stanoven. Pro představu, jednalo se obecně o záležitosti související s legislativou, interpretací právních předpisů a v neposlední řadě také problematiku spjatou s personálním aspektem. V civilních věcech byl pak tento soud příslušný k rozhodování o revizích a revizních rekurzech a to nezávisle na tom, zda přezkoumávané rozhodnutí pocházelo doslova z dílny okresního, zemského či krajského nebo vrchního zemského soudu. Jako soud druhé instance rozhodoval dále v civilních věcech o opravných prostředcích podaných do rozhodnutí vrchních zemských soudů v syndikátním řízení (viz výše). Obecně se dá říci, že v trestních záležitostech rozhodoval Nejvyšší soud

⁶⁰ Žaloby soukromých osob na náhradu škody způsobenou porušením úřední povinnosti ze strany soudce, a to i soudce z lidu v případě sborových soudů, soudního úředníka, soudního zřízence, notáře jakožto soudního komisaře ve věci správy deposit a sirotčích peněz, úředníka nebo sluhy finančního (berního) úřadu. Tyto žaloby směřovaly vůči těmto taxativně vymezeným osobám a státu, přičemž stát zde zaujímal pozici rukojmího v tom smyslu, že v případě přiznání nároku soudem, hradil škodu úředníkem takto způsobenou. Věcně příslušný k projednání těchto žalob byl vrchní zemský soud, v jehož obvodu se nacházel soud, jehož zaměstnanec škodu zavinil. Právním zakotvením této problematiky byl zákon č. 112/1872 ř.z., vydaný v tomtéž roce a in concreto se jednalo o ustanovení §§ 600-602 tohoto zákona. (Seznam: Encyklopedie [citováno 27. ledna 2009]. Dostupný z: [http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/327376-rizeni.](http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/327376-rizeni))

⁶¹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 87-99. ISBN 80-86432-65-3.

v sedmičlenných senátech, existovaly však striktně stanovené výjimky, kdy bylo zapotřebí, aby danou problematiku projednal senát jedenáctičlenný. Na poli trestněprávním pak sehrával roli soudu kasačního neboli zrušovacího, a to na základě přijetí nového trestního řádu v roce 1873. Činnost soudu v těchto věcech tedy spočívala v rozhodování o zmatečných stížnostech proti definitivním rozsudkům vrchních zemských a zemských či krajských soudů. Dalo by se tedy o něm říci, že v tomto směru plnil funkci soudu třetí instance. Do pravomoci tohoto soudu dále mimo jiné náleželo rozhodování o delegaci a sporech o pravomoc a v neposlední řadě disponoval také disciplinární pravomocí stejně jako vrchní zemské soudy. Personální struktura se nikterak výrazně nelišila od let minulých. Vrchol justičního personálu představoval první, druhý a třetí senátní prezident, poté následovali dvorní radové, jejichž počet kolísal mezi 39 - 48, prezidiální tajemník, osm dvorních tajemníků a pět adjunktů. Společně s tímto soudcovským personálem pak personální stránku Nejvyššího soudu doplňovali ještě vrchní ředitel pomocných úřadů, ředitel pomocných úřadů, čtyři adjunkti, devět kancelářských oficiálů, 13 kancelistů, šest vrátných, 19 úředních sluhů a tento taxativní výčet kancelářského a služebního personálu uzavíral ještě jeden domácí sluha.⁶²

Jak je z předchozího výkladu patrné, samotné soudnictví co do své struktury a dělby kompetencí mezi jednotlivými články soudní soustavy nedoznalo oproti předchozí etapě velkých změn. Samozřejmě bylo dosaženo separace správy a soudní moci, v důsledku čeho došlo ke znovuoobnovení tehdy početně zdecimovaných okresních soudů, jež nahradily městsky delegované okresní soudy. Další změny tentokrát na poli trestního procesu přinesl nový trestní řád z roku 1873. Naopak kardinální změny postihly územní členění soudních obvodů, což samozřejmě hlavně souviselo s již zmíněnou situací ohledně okresních a městsky delegovaných soudů. Dá se dokonce poukázat na poměrně markantní podobnost co do názvosloví, organizace a rozvrhu kompetencí, s dnešní moderní soustavou soudů v České republice, což samozřejmě podtrhuje i zřízení Nejvyššího správního soudu. Stejně tak jako v dnešní době prezident ČR, tak i císař v tehdejší monarchii měl právo v souladu se zněním čl. 13 základního zákona státu o soudcovské moci, udělovat amnestii, promíjet a zmírňovat tresty vynesené soudy, jakož i promíjet právní následky odsouzení s výhradou omezení, která byla obsažena v zákoně o odpovědnosti ministrů. Stejně tak mohl císař podle věty druhé téhož článku nařídit, aby v dané věci nebylo zahájeno trestní stíhání nebo, aby již zahájené trestní stíhání bylo skončeno. Věta druhá tohoto článku měla blanketní povahu, jelikož pouze toliko

⁶² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 87-99. ISBN 80-86432-65-3.

vymezovala císařovy kompetence, ovšem pokud jde o samotné podmínky, jež musely být v případě abolicie splněny, tak odkazovala na předpisy trestního práva procesního.

2.7.4 Specializované soudní instance

Kromě soustavy soudů obecných působila na našem území ještě celá řada jiných soudních instancí, jež dohromady spojovalo jejich odborné zaměření na určitou oblast lidské činnosti. Nedá se říci, že by všechny zde uvedené speciální soudní instance jednoznačně spadaly do předmětného období, tj. do let 1868 – 1918. Celá řada z nich, jak bude posléze naznačeno, vznikla ještě dlouho před rokem 1868. Z hlediska komplexního přehledu jsem však považoval za vhodné zařadit tuto kapitolu právě do této geneze soudnictví, jelikož období let 1868 – 1918 představuje pro tyto soudní instance těžiště jejich činnosti. Z hlediska návaznosti, spjatosti se soustavou řádných soudů a do jisté míry i jejich specializace bych si dovolil rozdělit specializované soudy do dvou skupin a to pro primo zvláštní soudní orgány de sensu largo, kam by patřily soudy kauzální, tj. obchodní a horní a pro sekundo zvláštní soudní orgány de sensu stricto, kam patřily soudy živnostenské, soud nejvyššího dvorního maršálka, soud řádu německých rytířů, labské plavební soudy, soudy důchodkové, patentní soud, státní soudní dvůr, vojenské soudy, soudy stanné, obligatorní a fakultativní rozhodčí soudy a duchovní soudy manželské.⁶³

Významným představitelem této zvláštní skupiny soudů byly bezesporu soudy kauzální tedy obchodní a horní soudy. Právním základem obchodních soudů (Handelsgerichte) bylo nařízení ze 14. září 1852 o zřízení soudních orgánů a zejména paragrafy 8 a 9 uvedeného nařízení, které opravňovaly vznik těchto soudů ve městech, kde zvýšená obchodní agenda toto odůvodňovala. Tam kde to potřeba neodůvodňovala, vykonávaly obchodní agendu i nadále věcně příslušné řádné soudy. Ve skutečnosti existoval na našem území pouze jeden obchodní soud a to v Praze, na základě nejvyššího rozhodnutí z 3. srpna 1857. Další obchodní soud působil ve Vídni. Obchodní záležitosti příslušelo rozhodovat tříčlenným senátům složených ze dvou odborných obchodních přísedících, o nichž bylo pojednáno v předešlé kapitole, a jednoho soudního rady, tedy soudce z povolání. Zajímavostí je, že obchodní soud v Praze neměl svého vlastního prezidenta ani viceprezidenta, veškeré činnosti s tím související vykonával viceprezident zemského soudu v Praze. Odnoží obchodních soudů byly bagatelní obchodní soudy, které jak již z označení

⁶³ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 110 - 112. ISBN 80-86432-65-3.

vyplývá, byly věcně příslušné k projednávání bagatelních obchodně právních záležitostí. Jejich jak právním tak i existenčním zakotvením se stal zákon č. 66/1873 ř.z., o řízení v bagatelních věcech. V našich zeměpisných šířkách se toto týkalo opět pouze Prahy, jakožto sídla jediného obchodního soudu na území českých zemí. Na sklonku 19. století pak na základě nařízení ministerstva spravedlnosti č. 113/1897 ř.z., kterým se provádělo ustanovení § 2 jurisdikční normy k transformaci bagatelních obchodních soudů na okresní obchodní soudy. Druhým soudním orgánem z množiny kauzálních soudů byly horní soudy (Berggerichte), resp. horní senáty, jelikož co do své povahy netvořily samostatný speciální článek soudní soustavy, ale působily jako specializované senáty v rámci vybraných zemských či krajských soudů, což samozřejmě opět souviselo se zvýšenou agendou v oblasti horních a hutních záležitostí. Stejně jako v předchozím případě, tak i zde rozhodoval tříčlenný senát, jemuž předsedal soudní rada, coby soudce z povolání a zbytek senátu doplňovali ještě odborní horní přísedící. V případě, že jedna ze stran či strany podaly proti rozhodnutí tohoto soudu odvolání, byl k rozhodování o něm příslušný zemský soud. Zajímavostí je, že to byl právě krajský soud v Olomouci, u něhož působily horní senáty, kterým příslušelo projednávat a rozhodovat předmětnou problematiku spadající na území Moravy a Slezska.⁶⁴

Důležitým impulzem pro vznik živnostenských soudů byl živnostenský zákon z roku 1859, na jehož základě začala působit obligatorní živnostenská společenstva, která měla povahu rozhodců a vykonávala svou pravomoc v oblastech sporů mezi provozovateli živností a jejich zaměstnanci. Podoby soudního orgánu v pravém slova smyslu se živnostenské soudy dočkaly o pár let později, nejprve přijetím prosincové ústavy a o dva roky později díky speciálnímu právnímu předpisu, tj. zákona č. 63/1869 ř.z. Tyto posílené soudní orgány pak rozhodovaly ve sporech zaměstnanců a zaměstnavatelů či zaměstnanců navzájem ve věcech týkajících se mezd, zrušení pracovního poměru, vyplacení odstupného, odchodu ze služebního poměru, náhrady škody způsobené na majetku továrny ...etc. Personální strukturu těchto soudů pak tvořily z jedné poloviny zástupci volení z řad zaměstnanců a z poloviny druhé zástupci volení z řad zaměstnavatelů. Podmínkou zřízení takového soudu bylo, že se jednalo o obvod, kde docházelo ve větším měřítku k provozování těžké tovární živnosti více živnostníky či živností podobných. Jurisdikční pravomoc vykonávaly živnostenské soudy prostřednictvím tříčlenných smírčích komisí, jejichž hlavním záměrem bylo, jak již z názvu vyplývá, sjednat mezi účastníky smír nebo pětičlenných sborů rozhodčích (Spruchkollegium). Proti rozhodnutí

⁶⁴ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 111 - 112. ISBN 80-86432-65-3.

živnostenského soudu bylo možno podat opravný prostředek, o němž byl příslušný rozhodovat místně příslušný řádný soud. Koncem 19. století, resp. v roce 1896, docházelo k rozšiřování sítě živnostenských soudů a posilování jejich personální struktury. Tyto organizační změny se v okolí Olomouce dotkly zejména živnostenského soudu ve Šternberku a Prostějově a to v souvislosti s příznivým rozvojem textilního a oděvního průmyslu v této oblasti.⁶⁵

Dalším zvláštním soudním orgánem byl soud nejvyššího dvorního maršálka, který rozhodoval v civilních záležitostech v problematice extrateritoriálních osob a v rámci trestního řízení mu příslušelo předvolávání členů císařské rodiny ke svědecké výpovědi a oznamování deliktů spáchaných osobami disponujícími právem extrateritoriality. Ve své podstatě se tedy jednalo o jakýsi pomocný soudní orgán, zajišťující výkon jurisdikce některých úkolů ve vztahu k privilegovaným osobám, tj. osobě císaře a jeho rodiny a osob s právem extrateritoriality.⁶⁶

Velmi specifickým co do věcné příslušnosti byl soud řádu německých rytířů, který vykonával svou jurisdikci v oblasti dědického řízení v těch případech, kdy zemřelí byli členy řádu. Řád německých rytířů disponoval touto kompetencí od roku 1766, posléze byla císařským patentem Ferdinanda V. (451/1840 sb. just. zák.) posilněna a de facto existovala až do roku 1931, kdy byl přijat zákon č. 100/1931, kterým byly všechny nesporné věci bezvýjimečně svěřeny do kompetencí řádných soudů.⁶⁷

Labské plavební soudy byly za svého počátku nezdárným příkladem provázanosti státní správy a soudní moci, jelikož na začátku jejich působení, tj. v roce 1821, byla jejich jurisdikce svěřena úředníkům celních úřadů. V praxi se jednalo o to, že tyto soudy rozhodovaly záležitostmi spojené s plavbou na Labi a takto se od věcné příslušnosti odvodilo také jejich územní rozmístění. Labských celních soudů bylo celkem šest. In concreto se jednalo o soudy v Mělníku, Roudnici, Litoměřicích, Lovosicích, Ústí nad Labem a Děčíně. V souvislosti s přijetím prosincové ústavy, jejíž jednou ze zásad bylo oddělení správy od soudnictví, převzaly kompetence těchto do té doby quasi soudů okresní soudy ve stejnojmenných městech. Opravný prostředek proti jejich rozhodnutí bylo možno směřovat

⁶⁵ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 113-118. ISBN 80-86432-65-3.

⁶⁶ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 113. ISBN 80-86432-65-3.

⁶⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 119. ISBN 80-86432-65-3.

k místně příslušným zemským či krajským soudům a jejich rozhodnutí pak ve třetím stupni přezkoumávala v případě potřeby mezinárodní Komise labská v Drážďanech.⁶⁸

Významnou posilou tehdejších c.k. finančních úřadů byly důchodkové soudy (Gefällsrichter), které byly věcně příslušné pro projednávání lehčích deliktů v oblasti daní a poplatků. Lehčími delikty se rozuměly ty delikty, o nichž nepříslušelo rozhodovat okresním úřadům, a které byly takto delegovány na okresní důchodkové soudy, které působily v rámci každého c.k. finančního ředitelství a tvořily zároveň základ soustavy důchodkových soudů, kterou pak ve druhém stupni doplňovaly vrchní důchodkové soudy v sídlech zemských finančních ředitelství. Na vrcholu této pyramidy stál nejvyšší důchodkový soud sídlící ve Vídni. Kromě přestupků, které nespádaly do kompetence okresních úřadů, projednávaly důchodkové soudy v prvním stupni také všechny přestupky, za něž bylo možno ze zákona uložit pokutu maximálně 1 000 zlatých či vězení, jehož délka nepřevyšovala 3 měsíce. Ve své podstatě se tedy jednalo o jakési quasi soudní orgány nadané trestní pravomoci v oblasti daní a poplatků. Na území Moravy existovaly toliko čtyři důchodkové soudy a to v Uherském Hradišti, Jihlavě, Brně a Olomouci. V Brně pak ještě navíc sídlil vrchní důchodkový soud pro oblast Moravy Slezska.⁶⁹

Potřeba řádné ochrany průmyslového a duševního vlastnictví zejména ve vztahu k původcům děl či vynálezům se projevila mimo jiné i zřízením patentního soudu ve Vídni, jehož generálním právním základem se stal zákon č. 30/1897 ř.z. Patentnímu soudu náleželo rozhodování o stížnostech, jež směřovaly proti definitivním rozhodnutím patentního úřadu. Patentní soud nebyl z materiálního hlediska soudní institucí samostatnou, tzn., že neměl vlastní prostory a i co do personální struktury tvořil jakýsi kumulovaný soudní orgán vysokých soudních představitelů a odborníků. Toto tvrzení dokazuje fakt, že patentní soud se skládal prezidenta Nejvyššího kasačního soudu, senátního prezidenta Nejvyššího kasačního soudu, rady ministerstva obchodu, dvou radů Nejvyššího kasačního soudu a v neposlední řadě odborníků na patentovou problematiku. Patentní soud rozhodoval v sedmičlenných senátech a tato jednání probíhala na půdě Nejvyššího soudu ve Vídni.⁷⁰

⁶⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 119. ISBN 80-86432-65-3.

⁶⁹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 123 - 124. ISBN 80-86432-65-3.

⁷⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 123 - 124. ISBN 80-86432-65-3.

Pokud bychom hledali nějakou paralelu či obdobu dnešního mandátového a imunitního výboru či jiných vnitřních orgánů ve vztahu k protiprávnímu jednání členů parlamentu, před zhruba 150 lety by tomuto odpovídal státní soudní dvůr, ustanovený zákonem č. 101/1867 ř.z., jenž projednával žaloby podané na ministry, kteří nějakým způsobem porušili říšskou či zemskou ústavu. Aktivně legitimovaným účastníkem k podání žaloby byli poslanci Říšské rady, ovšem pouze za podmínky, že se žalobou souhlasila a následně se na tomto usnesla nejméně dvoutřetinová většina jedné z komor rakouského parlamentu (Říšské rady). Státní soudní dvůr se skládal z 24 členů, z nichž po jedné polovině jmenovala jedna sněmovna a po druhé polovině sněmovna druhá, z řad rakouských občanů znalých práva na časový horizont šesti let. Rozhodnutí státního soudního dvora ve věci bylo definitivní a nebyl proti němu přípustný žádný opravný prostředek, jedinou možností tak zůstávala pouze a jen milost císaře, jejíž udělení bylo vázáno toliko na rozhodnutí císaře, přičemž návrh na udělení milosti musela podat sněmovna, která o podání žaloby rozhodla kvalifikovanou většinou.⁷¹

Do skupiny zvláštních soudů se zcela trestním zaměřením by se daly bezesporu zařadit soudy vojenské. Dá se říci, že tyto soudy měly mezi zvláštními soudy primát, který spočíval v jejich dlouholeté existenci, jelikož působily na našem území, sice po řadě reorganizačních změn, až do 31. 12. 1993. Posledními mohykány na poli vojenského soudnictví byly vyšší vojenské soudy v Táboře, Olomouci a v Trenčíně, do jejichž působnosti spadala ještě celá řada vojenských obvodních soudů.⁷² Vojenské soudy vykonávaly svou pravomoc v rámci své personální příslušnosti nad vojenskými osobami, tedy hlavně vojáky činnými v aktivní službě, vojáky na dovolené, vojáky v záloze, vojenskými kaplany, lékaři či v neposlední řadě dozorčími ve vojenských věznicích. Nutno poznamenat, že uvedený výčet je pouze demonstrativní. Taxativní výčet by byl eo ipso mnohem obsáhlejší. Soustava vojenských soudů procházela v průběhu let četnými změnami dotýkajícími se jejich organizace i názvosloví. Základním stupněm vojenské soudní soustavy byly soudy posádkové neboli garnizonní, jejichž sídla byla určena sídly vojenských velitelství. Po nich následovaly v hierarchii vzestupně soudy gardové a soudy vojenské akademie ve Vídni. Tyto vyjmenované vojenské soudní orgány by se dalo z hlediska jejich existence označit za stabilní, jelikož existovaly bez ohledu na vypuknutí válečného konfliktu, mobilizace apod.

⁷¹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 123 - 124. ISBN 80-86432-65-3.

⁷² Zákon č. 141/1992 Sb., o zřízení vojenských soudů, stanovení jejich sídel a obvodů, ve znění pozdějších předpisů.

Posledně zmíněné skutečnosti byly však impulzem pro vznik druhé skupiny vojenských soudů, dalo by se říci jakýchsi soudů ad hoc, či příležitostných, jejichž vznik byl právě podmíněn některou z uvedených situací, jako např. vyhlášení války. Do skupiny těchto soudů patřily soudy zřízené v poli, soudy vlajkové a soudy lodní. Zmíněné ať už stálé či vojenské soudy ad hoc spadaly z hlediska měřítka funkční příslušnosti do skupiny vojenských soudů první instance. Druhý stupeň vojenského soudnictví pak reprezentoval ve Vídni sídlící vojenský apelační soud a se stejným sídlem uzavíral třístupňovou soustavu Nejvyšší vojenský justiční senát.⁷³

Mezi soudy výjimečné patřily bezesporu také soudy stanné (Standgerichte), jež vykonávaly svou pravomoc v oblasti trestní agendy. Jejich existence byla, jak již z názvu vyplývá, podmíněna vyhlášením stanného práva. Jednalo se tedy o soudy nestálé, které co do svého zařazení v soustavě soudů působily v rámci zemských či krajských soudů. Stanné soudy rozhodovaly ve čtyřčlenných senátech a pouze o těch trestných činech, na něž se vyhlášené stanné právo vztahovalo.⁷⁴

Jedním z posledních typů speciálních soudů byly soudy výjimečné, o nichž již bylo z části pojednáno v závěru kapitoly o soudech porotních, jelikož nastupovaly k výkonu soudnictví v případě, že činnost porotních soudů byla na základě vládního rozhodnutí pozastavena. Tyto soudy rozhodovaly v šestičlenných senátech, a pokud jde o jejich věcnou příslušnost, tak zde je možno odkázat na věcnou příslušnost soudů porotních, jež byla identická.⁷⁵

Rozhodčí soudy a rozhodčí soudnictví jakožto další typ specializovaných soudů nebyly ve své podstatě soudy v pravém slova smyslu. Na rozdíl od soudů „klasických“, se tyto rozhodčí soudy od nich jistým způsobem odlišovaly a i dnes odlišují. Samozřejmě, že stejně jako soudy „klasické“, tak i soudy rozhodčí rozhodovaly a rozhodují autoritativně spory, ale v jejich případě se jedná o jakousi alternativu, tzn., že je ponecháno na vůli stran, zda jejich spor rozhodne soud či rozhodce a tedy o nastalém sporu rozhoduje jiný subjekt, než soudce. Tradice rozhodčích soudů je poměrně bohatá, což samozřejmě ukazuje na jejich neustálou oblibu, které se ve velké míře těší i v dnešní době. Rozhodčí soudy jakožto soudy zvláštní, speciální se v námi sledované době dělily na rozhodčí soudy obligatorní a

⁷³ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 124 - 126. ISBN 80-86432-65-3.

⁷⁴ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 126. ISBN 80-86432-65-3.

⁷⁵ Zákon č. 120/1873 ř.z., jenž se týče zastavení poroty na čas.

fakultativní. V rámci těchto dvou skupin se pak ještě z hlediska věcné působnosti rozlišovaly obligatorní rozhodčí soudy horních a bratrských pokladen, nemocenských pokladen, dělnických úrazoven a obligatorní rozhodčí soudy honební. Ve druhé skupině, tj. fakultativních rozhodčích soudů nalezneme burzovní rozhodčí soudy, rozhodčí soudy při obchodních a živnostenských komorách a smírčí soudy veřejných skladišť. Ačkoliv by byla detailnější problematika konkrétních rozhodčích soudů velice zajímavá, domnívám se, že vzhledem k anotaci této práce bude takto stručný obecný nástin této problematiky postačovat.⁷⁶

Posledními a zároveň tak trochu vybočujícími ze skupiny klasických soudů byly soudy duchovní, resp. duchovní soudy manželské. Proč jsem použil slovo „vybočující“ vysvětlím záhy tím, že základem pro rozhodování těchto soudů byly církevní předpisy a nikoli sekulární. Samozřejmě jejich pravomoc byla jistým způsobem omezena právem světským, např. v případě ukládání církevních trestů, nesmělo při tomto dojít ke kolizi s ústavou, základním klíčem k rozhodování však byly duchovní předpisy. Po roce 1855 pak došlo následně k posílení jejich pravomocí v otázkách manželství a to díky konkordátu uzavřenému téhož roku mezi Rakouskem a Svatým stolicem. Do kompetencí církevních soudů pak spadaly otázky ohledně rozluky manželství, jeho platnosti či rozvodu a dále povinnosti, jež tento svazek zakládá. Toto se však týkalo z hlediska personální příslušnosti pouze příslušníků římskokatolické církve popř. zčásti smíšených manželství. Působišti jednotlivých duchovních soudů manželských se stala jednotlivá biskupství, v rámci nichž vykonávaly své pravomoci. Stejně jako v případě soudů vojenských, tak i zde byla soustava duchovních soudů třístupňová, přičemž základ tvořily duchovní soudy manželské, o stupeň výše byl metropolita příslušné církevní provincie a na stupni třetím a zároveň nejvyšším stál Svatý stolec. Toto trvalo do roku 1868, kdy pravomoc těchto soudů v důsledku jednostranného vypovězení konkordátu z rakouské strany zanikla a přesunula se v manželských záležitostech příslušníků římskokatolické církve opět na obecné soudy v rámci občanskoprávního řízení.⁷⁷

⁷⁶ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 126 - 129. ISBN 80-86432-65-3.

⁷⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 129 - 130. ISBN 80-86432-65-3.

2.8 Okénko do soudní síně

Vzhledem k ryze teoretickému a výkladovému zaměření této práce považuji za minimálně zajímavé, alespoň ve stručnosti pojednat o konkrétním případě a soudním řízení. Na celé věci je ještě zajímavější ten fakt, že ústřední postavou, tedy na lavici obžalovaných, je Jakub Arbes, kterého si většina z nás spojí s literární a novinářskou činností a ti literárně zdatnější ještě s tvorbou a psaním nového a ojedinělého literárního útvaru tzv. romanet.

Doba, na kterou se zaměříme, tj. 2. polovina 19. století, ale nejinak tomu bylo i na počátku století dvacátého, volné, svobodné a nezávislé tvorbě žurnalistů nepřála. Pokud se novinář nedržel při psaní článků pomyslných hranic stanovených vládní garniturou, následovala silná persekuce, která ve většině případů skončila před soudem a dotyčný autor „nevyhovujících“ článků poté skončil ve vězení. Takový byl i případ Jakuba Arbese, jenž jakožto v této době působil jako redaktor Národních listů. Podle tehdejší trestněprávní úpravy hrozila odpovědným redaktorům, tiskařům a vydavatelům sankce v podobě žaláře či vězení a propadala také kauce, již bylo potřeba při založení příslušného periodika složit. Rozhodování o deliktech spáchaných tiskem příslušelo porotám. Je zajímavostí, že první poroty vůbec byly zřízeny za účelem rozhodování o tzv. tiskových deliktech. Právním základem porotních soudů v těchto věcech byl původně patent č. 1151/1848 ř.z. V roce 1852 však došlo ke zrušení těchto porot na základě nejvyššího rozhodnutí č. 5. Svého znovu obnovení se tiskové poroty dočkaly až v roce 1869. Jak se ovšem např. v procesu se známým českým literátem, kritikem vládnoucí garnitury a autorem epigramů Karlem Havlíčkem Borovským ukázalo, málokterá porota složená z Čechů potlačí své národní a vlastenecké cítění na takové minimum, aby uznala dotyčného publicistu vinným. Z tohoto důvodu došlo v sedmém decenniu 19. století za vlády Adolfa Auersperga k novelizaci porotního systému ve věcech tiskových deliktů. Na základě této novely byly tiskové delikty spáchané českými žurnalisty souzeny čtyřmi krajskými soudy v Chebu, Mostě, Litoměřicích a České Lípě. Tyto krajské soudy spojoval jeden společný prvek a to, že se všechny polohově nacházely v Němci osídleném pohraničí. Z dnešního pohledu popírá tento velmi netradiční a nestandardní postup zásadu nezávislosti a nestrannosti moci soudní a patrná je i úplná negace práva na spravedlivý proces a princip zákonného soudce. Soudní moc jak je více než zřejmé se v těchto věcech propůjčila vládnoucí garnituře, což samozřejmě způsobilo v očích veřejnosti pokles její autority, kterou se ovšem snažila podpořit a utužit tvrdými represemi. Ve věci Národních listů byl tedy jak věcně tak i místně příslušný c. k. Krajský soud v České Lípě. S touto delegací ovšem nesouhlasil jak

samotný Arbes, který se dovolával projednání věci před jiným soudem, kde by porotci rozuměli a mluvili česky a neposuzovali tak celou věc pouze prostřednictvím mnohdy zkreslujících překladů, tak i soudci c. k. Krajského soudu v České Lípě, kteří požádali o to, aby věc projednal soud jiný. Ani jedné straně však vyhověno nebylo a proces s Jakubem Arbesem jakožto odpovědným redaktorem Národních listů v České Lípě přece jen začal.⁷⁸

Celkem proběhlo s Arbesem v letech 1872 – 1873 pět procesů, v jejichž průběhu byl celkově odsouzen k dvanácti měsícům těžkého žaláře a třem týdnům vězení. První proces započal 24. července 1872 a probíhal v pronajatém porotním sále v zájezdním hostinci U vévody Zákupského, jenž se svou polohou nacházel u silnice do Zákup a Mimoně. Žaloba zde směřovala proti třem článkům, jež byly otištěny v Národních listech v prosinci roku 1871. Obsah článků, jenž měl podle žalobce lid pobuřující a rozvratný podtext a byl namířen proti vládnoucím složkám, byl státním zastupitelstvím kvalifikován jako přečin rušení veřejného klidu a pořádku. Sám Arbes se k jednání nedostavil a jednání tak probíhalo v jeho nepřítomnosti za účasti jeho právního zástupce JUDr. Čížka. O zmanipulování celé kauzy svědčí i fakt, že v závěru jednání, kdy vrchní porotce četl výsledek rozhodnutí poroty v otázce Arbesovi viny, byl výsledek osm pro a čtyři proti, zcela odlišný, než jak jej předtím oznámil zapisovatel, jenž přečetl výsledek šest pro a šest proti, což by k vyslovení viny nepostačovalo. Tento doslova kolaps vysvětlil záhy na dotaz JUDr. Čížka předseda poroty tak, že dva votanti změnili posléze názor. Aby toho nebylo málo, byla zjištěna navíc přítomnost dvou cizích osob v místnosti během hlasování poroty, v jehož průběhu se z místnosti vzdálil také samotný její předseda. Tento zcela neadekvátní postup soudu nenechal obhájce JUDr. Čížka chladným a podal proti rozhodnutí zmatečnou stížnost, ve které poukázal na tento zcela netradiční a pochybný způsob rozhodování a požadoval, aby bylo respektováno první rozhodnutí, tede šest pro a šest proti, na jehož základě by byl Arbes uznán nevinným. S ohledem na tehdejší „závislost“ a „služebnickování“ justice vládní garnituře bylo překvapivě stížnosti vyhověno a k novému procesu byl delegován Krajský soud v Litoměřicích, jenž po zjištění skutkového stavu a právního posouzení celé věci uznal na jaře roku 1873 Jakuba Arbesa nevinným. V pořadí druhý proces se projednával 28. ledna 1873. Žaloba se opírala tentokrát o otištění překladu článku z petrohradského listu Birževyje vědomosti, jenž otiskly Národní listy v lednu 1872. Oproti poslednímu případu došlo v personálním složení pouze ke změně obhájce, kdy JUDr. Čížka vystřídal JUDr. Moritz Kuntz, jinak složení českolipské poroty

⁷⁸ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 141 - 144.
ISBN 90-86920-07-0.

zůstalo stejné a sám Arbes se stejně jako v předchozím případě jednání také neúčastnil. Na základě výše zmíněného článku, který byl opět jako i v předchozím případě kvalifikován jakožto delikt rušení veřejného klidu a pořádku, jelikož zde bylo obžalobou spatřováno opovrhování císařem a státním zřízením, byl Arbes majoritně uznán vinným a odsouzen tak k osmi měsícům těžkého žaláře a současně propadla tímto i kauce Národních listů ve výši 600 zlatých. Další proces se konal 31. ledna 1873 a jeho předmětem bylo posuzování článku týkajícího se nepovolení půjčky městu Praze v celkové výši 5 milionů zlatých. Stejně jako v předchozím případě, tak i zde byl Jakub Arbes uznán vinným a byl odsouzen ke čtyřem měsícům těžkého žaláře ve spojení s propadnutím 600 zlatých z kauce Národních listů. Předposlední proces se konal 4. února 1873 a porota zde posuzovala zákonný soulad obsahu článku „Strana uchvatitelů“, jenž vyšel 20. ledna v 1872 v 19. čísle Národních listů. Z rozhodnutí poroty, na jejímž základě byl Arbes odsouzen „jen“ ke třem týdnům vězení je zřejmé, že obsah článku nebyl tak „politicky nebezpečný“ jako tomu bylo v předchozích případech, přesto v něm bylo obžalobou spatřováno protiprávní jednání kvalifikované jako přečin rušení veřejného klidu a pořádku. V pořadí pátý a zároveň poslední Arbesův proces se uskutečnil 7. února 1873. Předmětem jednání byl článek „Do okolí Vodolky“, který otiskly Národní listy 22. ledna 1872. Výsledek procesu vyzněl pro Arbese příznivě, jelikož byl obvinění zproštěn. Národním listům však bylo na základě rozhodnutí poroty odebráno 60 zlatých.⁷⁹

Martýriem procesů zmoženého Arbese teď čekal pobyt v žaláři a ve vězení. Intelektuálně na výši, noblesní a akurátní Arbes ve snaze předejít transportu do věznice prostřednictvím četníků nastoupil k výkonu trestu sám. Psalo se 24. září roku 1873 a v 8:05 vyjel Jakub Arbes z Prahy, krátce po obědě dorazil do České Lípy, kde jeho první kroky směřovaly na poštu, odkud poslal zprávu o svém příjezdu manželce, posléze se vydal na krátkou procházku městem a kolem 15:30 dorazil před budovu krajského soudu, zde navštívil předsedu Krajského soudu JUDr. Theodora Watzla a po tomto byl následně v doprovodu vězeňského sluhy odveden do své cely. Zbavení či omezení osobní svobody je samo o sobě vždy chápáno jako velmi tvrdá sankce, nejinak tomu bylo i v případě Jakuba Arbese. Nutno ovšem poznamenat, že ačkoli se jednalo o těžký žalář, pobyt ve vězení nebyl pro Arbese nikterak nesnesitelným. Jeho každodenní koloběh začal v šest ráno, kdy se obvykle probouzel, po ranní hygieně následovala snídaně o sedmé hodině, jejíž složení tvořila káva s houskou. Po

⁷⁹ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 141 - 144.
ISBN 90-86920-07-0.

snídání do zhruba deváté hodiny dopolední Arbes četl nebo psal a poté odcházel ven na hodinovou procházku. Čas do oběda si poté opět krátil četbou, hlavně děl polských, ruských a italských autorů, což mu umožnilo výtečně se zdokonalit v těchto cizích jazycích. Po obědě Arbes opět četl či psal, ve tři hodiny následovala opět hodinová procházka na vězeňském dvoře a poté trávil čas do večere opět psáním, čtením či spal. Ve večerních a nočních hodinách pak psával dopisy domů. Tento poměrně mírný denní režim si ještě zmírňoval pomocí zlatek, za které mu vězeňský personál velmi ochotně konal různé služby a plnil drobná přání. Jako příklad poslouží přehlížení nedodržování půstů, zásobování cigaretami, pivem apod. Když vyčíslil Arbes své náklady za pobyt ve vězení, došel za jeden měsíc v průměru k částce 70 zlatých. Jak je tedy zřejmé, Arbesův pobyt ve vězení nebyl nesnesitelný a kolují i zvěsti, že Arbes měl ve vězení intimní poměr se služebnou Marií, ač byl v této době ženatý a měl děti. Sám Arbes nehovoří o svém pobytu ve vězení jako o trestu, nýbrž o čase odpočinku a příležitosti zdokonalení se v psaní a cizích jazycích, což není žádnému žurnalistovi na škodu. Podobně hodnotil Arbesův pobyt ve vězení i vynikající český literární historik prof. Krejčí, když na jeho adresu dodal, že do vězení odešel Arbes jako novinář a zpět na svobodu se vrátil jako vynikající spisovatel.⁸⁰

⁸⁰ Adamová, K. a kol. Dějiny českého soudnictví do roku 1938. Praha: Lexis Nexis, 2005. s. 141 - 144.
ISBN 90-86920-07-0.

3. Geneze soudnictví v letech 1918 – 1938

Není jistě třeba dodávat, že námi momentálně sledované období je obdobím první Československé republiky, která se stala samostatným státem v důsledku rozpadu Rakouska – Uherska. Došlo tak k vyvrcholení snah, jež měly být uskutečněny již před půl stoletím. Ačkoli separatistické snahy našeho národa pramenící ve velké míře z práva na jeho sebeurčení, což potvrdila i smlouva v Saint Germain (srov. zák. č. 508/1919 Sb.), byly na našem území silné, státy dohody byly názoru jiného, a tudíž se snažily zachovat status quo, tedy monarchii. Nakonec v závěru války uznaly právo českého národa na sebeurčení prostřednictvím Wilsonových článků a vzniku samostatného československého státu nestálo v cestě za samostatností už nic. Samotná republika vznikla 28. října 1918 a o dva dny později se k tomuto nově vzniklému státu připojilo Slovensko na základě Deklarace národa slovenského, známé spíše pod názvem Martinská deklarace. Hnacím motorem vzniku nové republiky byla celá řada politiků, k těm nejvýznamnějším patřil bezesporu Karel Kramář a Tomáš Garrigue Masaryk.⁸¹

Ačkoli na poli státoprávním došlo v souvislosti se vznikem republiky k řadě kardinálních změn, co se týče soudnictví a soustavy soudů, tak rok 1918 nebyl pro tuto oblast nikterak přelomový. Důvodem byla recepční norma, resp. zákon č. 11/1918 Sb., kterým byla ve své podstatě zajištěna kontinuita právního řádu a do našeho právního řádu tak byla v našem případě recipována v podstatě beze změny soustava a organizace justice, tak jako tomu bylo v bývalém Rakousku - Uhersku. Jedinými dílčími změnami byl vznik nových soudů, přičemž za největší počín a událost se považuje vznik Ústavního soudu a dále došlo k poupravení názvů některých soudů, čímž jsme se tak terminologicky de facto ztotožnily se současným názvoslovím. Soustavu řádných obecných soudů tedy tvořily soudy okresní, soudy krajské, soudy vrchní a Nejvyšší soud. Okresní soudy tvořily jako již dříve základní článek soudní soustavy, v rámci jejich činnosti vykonával jurisdikci samosoudce a to jak ve věcech civilních tak i trestních, včetně deliktů mladistvých. Soudy vykonávajícími de iure soudní pravomoc v právně složitějších případech a soudy kontrolními ve vztahu k soudům okresním byly soudy krajské, označované též jako sborové soudy I. instance. Jak již z tohoto alternativního označení vyplývá, rozhodovaly tyto soudy prostřednictvím svých senátů, které se podle právní specializace členily na senáty civilní, trestní, obchodní a exekuční. Tento kvartet senátů pak

⁸¹ Bílý, J., L. Právní dějiny na území České republiky. Praha: Linde, 2003. s. 284-286. ISBN 80-7201-429-3.

ještě doplňovaly senáty mládeže, které zahájily svou činnost v souvislosti s účinností zákona o trestním soudnictví nad mládeží (zák. č. 48/1931 Sb.). Tyto senáty zasedaly ve složení dvou soudců z povolání a jednoho přisedícího. Třetí stupínek v rámci hierarchie soudnictví zaujímaly soudy vrchní a na samém vrcholu řádného soudnictví stál Nejvyšší soud. Koexistence českého státu společně se Slovenskem samozřejmě znamenala nutnost unifikovat a harmonizovat společné soudnictví, jelikož soudní soustavy obou zemí vykazovaly na nižších úrovních značné odlišnosti. Tento proces trval ve své podstatě celých deset let a svého završení se dočkal až v roce 1928, kdy byl přijat zákon č. 201/1928 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví.⁸²

Mimo soustavu řádných soudů existovala ještě celá řada soudních institucí, z nichž mezi nejvýznamnější patří bezesporu Nejvyšší správní soud, jehož součástí byl soud volební, dále Ústavní soud a své místo v soustavě československé justice měly i specializované soudy, známé již z předchozí kapitoly jako soudy živnostenské, hornické, labské plavební, porotní, soudy pojišťovací a celá škála soudů rozhodčích (rozhodčí soudy bratrských pokladen, rozhodčí soudy nemocenských pojišťoven ... etc.). Nově se v rámci specializovaných soudů objevily soudy pracovní a v letech 1919 – 1920 působily lidové cenové a lichovní soudy. Pokud jde o Nejvyšší správní soud, tak ten představoval jakousi pojistku zákonnosti výkonu veřejné správy ve vztahu k občanům, jelikož jestliže ti byli dotčeni na svých právech v souvislosti s rozhodnutím správního úřadu, mohli uplatňovat svá práva na poli správního soudnictví. Největším problémem tehdejšího správního soudnictví vybudovaného stejně jako tomu bylo i v rakousko – uherské monarchii po vzoru Německa byl ten fakt, že správní soudnictví u nás nebylo vybudováno směrem „dolů“, tedy neexistovaly žádné nižší správní soudy, což samozřejmě mělo za následek neustálé zahlcování Nejvyššího správního soudu. Prvním prezidentem Nejvyššího správního soudu se stal JUDr. Ferdinand Pantůček, po něm pak v roce 1926 stanul v čele tohoto soudu budoucí protektorátní prezident JUDr. Emil Hácha. Nováčkem v soustavě soudních institucí se stal i Volební soud, jenž nebyl institucionálně samostatný, ale působil v rámci Nejvyššího správního soudu, jehož prezident byl zároveň v čele Volebního soudu. Organizaci, působnost a řízení před tímto soudem upravoval zákon č. 125/1920 Sb., o volebním soudě. Kromě prezidenta Nejvyššího správního soudu působilo u Volebního soudu ještě 12 přisedících a referenti, kteří pocházeli z řad právníků Nejvyššího správního soudu. Jak již z názvu tohoto soudu vyplývá, předmětem jeho

⁸² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 150 - 156. ISBN 80-86432-65-3.

činnosti byla převážně kontrola voleb a dále také posuzování otázek inkompatibility či např. rozhodování o zbavení poslance mandátu.⁸³

Ačkoli byla Československá republika v letech 1918 - 1938 teprve jakýmsi dítětem na poli samostatné státnosti, byla přesto okolními středoevropskými zeměmi označována za vzorový demokratický stát. Významnou měrou k tomuto přispělo i zřízení Ústavního soudu, který v té době platil za ojedinělý fenomén.

Ústavní soudnictví obecně představuje jakéhosi kontrolora činnosti zákonodárných sborů, jelikož v případě, že podle jeho názoru jsou přijaté zákony v rozporu s ústavou, je oprávněn takovéto právní předpisy zrušit. V tomto ohledu si vysloužil přezdívku - „negativní zákonodárce“. Prvními vlaštovkami ústavního soudnictví na evropském kontinentu byly Československo a Rakousko, když oba tyto státy přijaly v roce 1920 zákon zřizující Ústavní soud, v Rakousku Verfassunggerichtshof. Ideu ústavního soudnictví však překonaly o více než o sto let dříve Američané. Základem se tehdy stalo rozhodnutí amerického Nejvyššího soudu ve věci Marbury vs. Madison z roku 1803. Koncepce a uspořádání ústavního soudnictví na starém kontinentu a za oceánem však vykazovala a dodnes vykazuje značné rozdíly, v této souvislosti proto hovoříme v případě Ameriky o difúzním ústavním soudnictví a v případě evropského kontinentu o koncentrovaném ústavním soudnictví. Rozdíl mezi těmito dvěma modely kontroly ústavnosti zákonů spočívá v tom, že v systému difúzního soudnictví je oprávněn přezkoumávat soulad právních předpisů s ústavou každý soud ze soudní soustavy. Neexistuje tedy speciální soudní orgán, tj. ústavní soud, jako tomu je v případě druhého modelu tedy koncentrovaného ústavního soudnictví, který je typický pro naše zeměpisné šířky a jak již z názvu vyplývá, celá problematika přezkoumání zákonů se soustřeďuje, resp. koncentruje na jeden soudní orgán, čímž je zde právě již zmiňovaný ústavní soud, který v rámci svého „celostátního“ obvodu rozhoduje o podaných stížnostech. Nelze však říci, že by se principu všeobecné kontroly zákonů nepoužívalo také v Evropě, příkladem jsou dvacátá léta 20. století ve výmarské republice.⁸⁴

Ústavní soud republiky Československé, jehož základem se stal zákon č. 162/1920 Sb., začal de facto působit od roku 1922. Na jeho prvním zasedání pronesl jeho tehdejší předseda JUDr. Karel Baxa následující slova, čímž ve své podstatě vymezil cíle a zároveň kompetence tohoto orgánu.

⁸³ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 151 - 152. ISBN 80-86432-65-3.

⁸⁴ Osterkamp, J. Ústavní soudnictví v meziválečném Československu. Právník, 2007, č. 6, s. 591.

„Ústavní listina vytvořila z ústavního soudu instituci ke kontrole ústavnosti, aby při zákonodárné činnosti zachovávány byly zásady zákonů ústavních. Posavadní právní řád neznal instituce, která by mohla zkoumatí platnost norem usnesených sbory zákonodárnými a hlavou státu potvrzených.“⁸⁵

Vedle českého ústavního soudu byl ve stejném časovém horizontu založen i ústavní soud v Rakousku, jenž sídlil ve Vídni a který zároveň předběhl ve své činnosti československý soud, jelikož začal, i když prozatímně fungovat již v roce 1919. Přesto bylo tehdejší Československo důkazem realizace vysoké míry demokracie a prvků právního státu. Ačkoli se na první pohled může zdát, že ústavní soud je jakýmsi kontrolorem legislativy či strážcem sbírky zákonů, jeho účel je mnohem vyšší a váže se k samotné ústavě, o níž ve své podstatě pečuje, jelikož když se na celou problematiku podíváme zpětně, tak základním zákonem státu je ústava, ta je vystavena na více či méně obecných principech, které se musí odrážet a nesmí být negovány v právních předpisech nižší právní síly, tj. zákonech. Kdyby tedy ústavní soud připustil existenci norem odporujících ústavě, znamenalo by to pošlapávání a ignoranci ústavního dokumentu státu. Československý ústavní soud se zpočátku své rozhodovací praxe zabýval otázkami abstraktní kontroly ústavnosti, což znamená, že zkoumal soulad určitých zákonů s ústavou bez ohledu na vázanost či souvislost s konkrétním právním případem, jak je tomu v případě konkrétní kontroly ústavnosti, kde se činnost ústavního soudu váže konkrétně na určitou právní kauzu.

Ústavní soud se skládal ze sedmi soudců, z nichž 3 jmenoval prezident republiky z kandidátů navržených poslaneckou sněmovnou, senátem a sněmem Podkarpatské Rusi a zbylí 4 členové byly vysíláni po dvou z Nejvyššího soudu a po dvou z Nejvyššího správního soudu, kde se o těchto osobách rozhodovalo na plenárních schůzích s ohledem na jednací řady obou soudů. V případě, že by se po nějaký čas nemohl ustavit sněm Podkarpatské Rusi, jmenoval by prezident na toto přechodné období ústavního soudce na návrh vlády. V okamžiku, kdy by zasedl sněm Podkarpatské Rusi a navrhl by kandidáty, přistoupil by prezident ke jmenování toliko jednoho z kandidátů navržených sněmem a dočasný mandát ústavního soudce jmenovaného na návrh vlády by tímto zanikl. Každý ústavní soudce měl jednoho náhradníka, který nastoupil na jeho místo v případě, že tento byl trvale nebo dočasně zaneprázdněn. Člen ústavního soudu a stejně tak i náhradník musel být osoba práva znalá, musel být volitelný do senátu a nesměl být členem poslanecké sněmovny ani senátu. Funkční období soudců

⁸⁵ Osterkamp, J. Ústavní soudnictví v meziválečném Československu. Právník, 2007, č. 6, s. 585.

ústavního soudu bylo desetileté, a to od konání ustavující schůze, což je mimo jiné stejné jako dnes. V čele stál předseda Ústavního soudu, kterého prezident jmenoval z těch tří členů, které jmenoval na návrh poslanecké sněmovny, senátu a sněmu Podkarpatské Rusi. V záležitostech vymezených zákonem a jednacím řádem Ústavního soudu zastupoval předsedu místopředseda Ústavního soudu, jehož volba proběhla na ustavující schůzi. Jak již bylo poznamenáno, historicky prvním předsedou Ústavního soudu Československé republiky byl JUDr. Karel Baxa.⁸⁶

Pokud jde o samotnou rozhodovací činnost ústavního soudu Československé republiky, tak ta byla oproti její dnešní podobě a tak jak byla vymezena v zákoně o ústavním soudu značně omezena a to tak, že byla negována tím způsobem, že pravomoc částečně de iure existovala, de facto ovšem byla jakoby zmrazena a to tím způsobem, že se ustanovení o pravomoci ústavního soudu vykládala příliš striktně. Oproti Spojeným státům či Rakousku zůstal tak československý ústavní soud ochuzen o řadu případů a to hlavně z oblasti lidsko-právní dimenze ochrany, kdy se jedinci prostřednictvím individuálních žalob domáhali svých nerespektovaných politických a lidských práv. Konkrétně na našem území byl k projednávání žalob jednotlivců ohledně porušení politických práv příslušný Nejvyšší správní soud. Dalo by se tedy říci, že činnost ústavního soudu byla na začátku jeho kariéry značně omezena a v závislosti na tom, byl omezen vývoj a také ochrana na poli lidsko-právním.⁸⁷

Denním chlebem ústavního soudu tedy bylo rozhodování o ústavnosti zákonů republiky Československé, zákonů přijatých sněmem Podkarpatské Rusi a ústavnosti prozatímních opatření.⁸⁸ K předložení zákonů ústavnímu soudu za účelem přezkumu jejich ústavnosti byli oprávněni tito ústavní činitelé: Poslanecká sněmovna a Senát Československé republiky, sněm Podkarpatské Rusi, Nejvyšší soud, Nejvyšší správní soud a volební soud. Tito se na předložení příslušného zákona usnášeli v rámci plenárních schůzí, a aby mohl být zákon postoupen ústavnímu soudu bylo nutné, aby s tím projevila souhlas nadpoloviční většina členů příslušného oprávněného subjektu. Podání k ústavnímu soudu muselo být v případě pochybného zákona učiněno do tří let od okamžiku, kdy byl tento vyhlášen. Kromě

⁸⁶ Zákon č. 162/1920 Sb., o ústavním soudě.

⁸⁷ Osterkamp, J. Ústavní soudnictví v meziválečném Československu. Právník, 2007, č. 6, s. 592.

⁸⁸ Prozatímní opatření podle § 54 Ústavní listiny Československé republiky; tedy opatření, které v době od rozpuštění některé sněmovny nebo od uplynutí jejího volebního období až do opětného sejítí sněmoven, dále po dobu, po kterou je jejich zasedání odročeno nebo ukončeno, činí 24členný výbor, do něhož zvolí ze sebe 16 členů a tolikéž náhradníků sněmovna poslanecká a 8 členů a tolikéž náhradníků senát vždy na jeden rok. Tato prozatímní opatření mají podobu opatření neodkladných, a týkají se záležitostí, k nimž by jinak bylo zapotřebí přijetí zákona.

ústavnosti zákonů posuzoval ústavní soud také ústavnost prozatímních nařízení, přijatých Stálým výborem v souladu s § 54 ústavní listiny. Ústavnost prozatímních opatření zkoumal ústavní soud ex officio na návrh vlády. O podaném návrhu rozhodovalo všech sedm soudců, přičemž k přijetí rozhodnutí bylo zapotřebí minimálně pět hlasů. Jestliže ústavní soud návrh neodmítl jako nedůvodný či podaný po uplynutí zákonné lhůty, celou věc projednal, přičemž vyzval představitele legislativy a dotčených orgánů, aby se k věci ve lhůtě minimálně jednoho a maximálně tří měsíců vyjádřily. V případě, že došel k závěru, že příslušný zákon je v rozporu s ústavní listinou tak, že je s ní v rozporu či překračuje rámec pravomocí zakotvených v ústavě, vydal náleze, v němž označil příslušná protiústavní ustanovení a zároveň v nálezu uvedl, která ustanovení ústavy byla porušena či překročena. Tímto nálezem byl pak de facto i de iure příslušný zákon či jeho ustanovení prohlášeny za neplatné. Náleze byl poté prostřednictvím ministra vnitra publikován ve Sbírce nálezů a nařízení. Takto uveřejněný náleze se stal okamžikem uveřejnění právně závazným pro všechny subjekty, tedy pro zákonodárné sbory, vládu, všechny úřady a soudy.⁸⁹

3.1 Bibliografie prof. JUDr. Františka Vážného

Pokud bychom dělali seznam právnických kapacit a uznávaných odborníků za období první republiky, nesmělo by na seznamu chybět právě jméno tohoto vynikajícího českého právníka, in concreto soudce, odborného publicisty a autora řady vědeckých publikací. Profesor Vážný se narodil 1. dubna 1868 v jihočeských Svinech nedaleko Veselí nad Lužnicí. Po úspěšném studiu na gymnáziu v Českých Budějovicích směřovaly jeho další kroky na pražskou univerzitu, kde se věnoval studiu práv. Koloběhem studijních a zkuškových martýrií prošel Vážný bez jakékoli kolize a problémů, což dokazují i jeho výsledky ze tří státních zkoušek a stejného počtu zkoušek rigorózních, které spojuje jeden jediný jmenovatel a to, že všechny tyto zkoušky vykonal Vážný s vyznamenáním. Na základě svých studijních výsledků byl poté 1. června 1896 promován doktorem práv. Je zajímavostí, že při tomto slavnostním aktu přednášel pan profesor o problematice podmíněného odsouzení a bez povšimnutí nezůstane ani fakt, že již v této době působil na soudě jakožto auskultant.⁹⁰

⁸⁹ Zákon č. 162/1920 Sb., o ústavním soudě.

⁹⁰ Schelleová, I. Život a dílo prof. JUDr. Františka Vážného. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. s. 3 - 6. ISBN 80-210-0854-7.

Po skončení studia se Vážný rozhodoval, zda se bude věnovat vědecké a přednáškové činnosti, v čemž byl svými vyučujícími vehementně podporován, nebo zůstane věrný justici. Nakonec se rozhodl pro dráhu soudce a stal se tak postupně uznávanou osobností na československé soudcovské scéně. Stejně tak jako snadno a úspěšně zvládal studia, tak i jeho soudcovská hvězda stoupala výš neobyčejně rychlým tempem. Po úspěšném vykonání soudcovských zkoušek následovalo v roce 1897 jeho jmenování adjunktem u vrchního zemského soudu v Praze. Tam působil do roku 1904, kdy byl přeložen na sekretariát Nejvyššího soudu ve Vídni, kde měl navíc na starost evidenci judikatury a zároveň působil ještě jako zapisovatel plenárních a plenissimárních senátů a senátů pro kompetenční spory mezi říšským soudem a správním soudním dvorem. Působení u Nejvyššího soudu pro něj znamenalo velký přínos, jelikož krom příležitosti pracovat s elitami tehdejšího soudcovského života zde měl možnost soustředit se na studium judikatury tohoto soudu. V rámci desetiletého působení na Nejvyšším soudu, byl zároveň činný jako redaktor Löfflerova *Österreichische Zeitschrift für Strafrecht*. V roce 1914 byl dr. Vážný jmenován vrchním soudním radou u vrchního zemského soudu, kde měl jakožto referent na starosti občanskoprávní agendu.⁹¹

Uplynulo několik málo let a přišla první světová válka. V tomto období byl dr. Vážný přeložen k výkonu soudnictví k rakouskému válečnému soudu. Na začátku pracoval u zeměbranceckého divisního soudu v Terezíně, kde se ve své soudní praxi výlučně soustředil na politické delikty civilních osob. Při svém rozhodování se řídil dr. Vážný jednak pozitivní právní úpravou, spravedlivým úsudkem a svým nejlepším vědomím a svědomím. Tímto způsobem rozhodování, kterým nereflektoval zájem státu, odsoudit co možná nejvíce českých lidí bez řádného důvodu, si vysloužil v negativním slova smyslu své přeložení k polnímu soudu v Zámosci v Ruském Polsku. V červnu 1917 následovalo jeho další přeložení, tentokrát k justičnímu oddělení vrchního armádního velitelství. Pro zajímavost svou soudcovskou praxi za první světové války popsal následovně: „Našima rukama šly též všechny žádosti o milost a veškeré rozsudky smrti, pokud nebyly vyneseny náhlými soudy. Touto působností dána mi do rukou ohromná moc, poněvadž císař bez dalšího zkoumání naše návrhy podepisoval. Tak až do státního převratu umožněna mi byla působnost, jejíž výsledky jsou mou hrdostí a blahými vzpomínkami svědomí. Kolik nadšenců vyprostil jsem z mučírén pevností terezínské, möllersdorfské, aradské atd., na desítky let žaláře jsem prominutí vymohl a v součinnosti

⁹¹ ibidem.

s nynějším plukovníkem justiční služby Vondráčkem zachránil od výkonu trestu smrti snad všechny naše legionáře, pokud v řádném řízení byli souzeni“.

Konec války znamenal pro dr. Vážného jeho opětovný návrat na vrchní zemský soud v Praze. Zřízení Nejvyššího soudu znamenalo pro dr. Vážného další postup v jeho kariéře, jelikož byl ustanoven soudním radou Nejvyššího soudu. Poté následovalo v roce 1921 jeho jmenování senátním prezidentem a krátce na to, tedy v roce 1922, se stal druhým prezidentem. Na tomto postu setrval až do roku 1935, kdy odešel na zasloužený odpočinek. Kromě funkce druhého prezidenta Nejvyššího soudu působil zároveň jako předseda dovolacího a rekursního senátu pro civilní záležitosti pro oblast Slovenska a Podkarpatské Rusi, člen Ústavního soudu, referent Nejvyššího soudu pro oblast legislativy, člen komise pro reformu civilního soudnictví a v neposlední řadě také redigoval úřední sbírku rozhodnutí Nejvyššího soudu v občanskoprávních a trestněprávních záležitostech.⁹²

Z předchozího vyplývá, že dr. František Vážný byl par excellence ve své době velice významnou, uznávanou a respektovanou personou československé justice. O tomto svědčí i fakt, že při příležitosti jeho loučení se soudcovským povoláním mu byly na slavnostním shromáždění Nejvyššího soudu, konaném 27. dubna 1935, předány tehdejšími prvním prezidentem Nejvyššího soudu dr. Fajnozem dekrety prezidenta republiky, ministra spravedlnosti a prvního prezidenta Nejvyššího soudu, jimiž bylo vyzdvíženo jeho celoživotní excelentní působení v soudcovském taláru. Dr. Vážný nebyl typ člověka, který by se soustředil pouze na výkon svého hlavního povolání, nýbrž se snažil předávat prostřednictvím přednáškové činnosti své enormní a vynikající znalosti pozitivního práva propojené s bohatou praxí v soudní síni, posluchačům vysokoškolského právnického studia. Od roku 1919 takto přednášel na právnické fakultě v Brně, kde se soustředil na výuku práva občanského a počínaje rokem 1920 se zcela výlučně zaměřil na problematiku občanského soudního řízení. Dalším významným mezníkem v jeho životě, tentokrát v oblasti jeho pedagogického působení, byl rok 1933. 31. října tohoto roku byl totiž jmenován profesorem občanského soudního řízení. V roce 1937 však musel prostředím právnické fakulty nedobrovolně v důsledku nemoci opustit. Kromě pedagogické činnosti, byl profesor Vážný činný i na poli vědy. Mezi jeho nejvýznamnější vědecká díla patří bezesporu spis „O ústrojí a příslušenství soudů“ vydaný v roce 1926 a dále jeho monografie nesoucí název „Pracovní soudy“. Ačkoli první spis „O ústrojích a příslušenství soudů“ svou materií překračuje rozsah standardních učebnic,

⁹² Schelleová, I. Život a dílo prof. JUDr. Františka Vážného. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994.
s. 3 - 6. ISBN 80-210-0854-7.

byl stejně jako druhý spis ideální a znamenitou studnicí poznatků, vhodnou jak pro studenty právnických fakult tak bezpochyby i pro ostatní praktické právníky. Bibliografie tohoto nejen soudce s velkým „S“ by nebyla úplná, kdybych nezmínil jeho působení coby starosty Právnické jednoty moravské počínaje rokem 1922, která ho posléze v roce 1938 na důkaz nezměrné úcty a nesmírného obdivu k jeho osobě, jmenovala svým čestným předsedou. Uznání se mu dostalo také od Československého akademického spolku Právník, jehož čestným členem byl jmenován v roce 1926. Neustálým vzděláváním a celoživotní praxí nabytých vědomostí a zkušeností využil pan profesor také v oblasti legislativy, kde se podílel na přípravě zákonů o soudní příslušnosti a občanském soudním řádu. Bez povšimnutí nemůže zůstat ani jeho působení v Sokolu a jeho silné národní uvědomění a smýšlení, které vyústilo v jeho předsednictví ve spolku českých úředníků v Dolních Rakousích a místopředsednictvím v Národní radě Dolnorakouské.⁹³

Na sklonku života se pan profesor uchýlil jsa stížen těžkou nemocí do ústraní. Ačkoli během své soudní praxe za první světové války zachránil řadu lidí z náručí smrti, jak už to v koloběhu života bývá, svůj vlastní život před smrtí nezachránil. Pan prof. František Vážný zemřel 9. března 1941 krátce před svými třiasedmdesátými narozeninami. Profesor František Vážný byl opravdu člověk, k němuž by se v jeho době jen těžko hledal druhý, který by se mu mohl rovnat co do vzdělanosti a praktických zkušeností snoubených s ušlechtilou lidskostí a smyslem pro spravedlnost.⁹⁴

⁹³ Schelleová, I. Život a dílo prof. JUDr. Františka Vážného. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1994. s. 3 - 6. ISBN 80-210-0854-7.

⁹⁴ ibidem

4. Geneze soudnictví v letech 1938 – 1945

Období druhé republiky představovalo pro teprve mladou republiku zatěžkávací zkoušku a zároveň velmi temné období. Původcem tohoto všeho bylo nacistické Německo v čele s Adolfem Hitlerem, jehož expanzivní, rasové a mocenské snahy vyústily ve druhou světovou válku. V souvislosti s existencí války se používá aforismu: „Inter arma silent musae“, což znamená, že v průběhu války mlčí múzy, netvoří se a umění ve všech oblastech stagnuje. Válka se však eo ipso nedotýká jen umění, ale v podstatě všech ostatních oblastí společenského života, od průmyslu, vyjma zbrojního, legislativu až po život samotných občanů státu. Vstupenkou do pomyslného divadla na tragédii našeho státu bylo bezesporu přijetí Mnichovské dohody, známé také z pohledu naší absence při signování této dohody jako tzv. dohoda „o nás a bez nás“, což mluví za vše. Tímto došlo k narušení celistvosti státu z mezinárodního pohledu, ke kterému se ještě přidala vnitřní proněmecká kolize na politické scéně, která spočívala jednak ve vzniku politických stran s ryze pravicovým zaměřením a za druhé v separatistických snahách Slovenska o odtržení ve snaze vytvořit samostatný stát. Takto politicky a mocensky oslabená republika nedokázala odolat expanzivním snahám Velkoněmecké říše a výsledkem bylo 16. března 1939 vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, čemuž předcházelo podepsání aktu o zřeknutí se státní suverenity, který pod nátlakem podepsal státní prezident JUDr. Emil Hácha. Z hlediska mezinárodního práva se jednalo o non negotium, tedy akt nicotný, jelikož postrádal základní atributy mezinárodně právního aktu. Na celé záležitosti z pohledu mezinárodního práva velice smutné, že tak velké státy jako Velká Británie, SSSR či Francie sledovaly toto Hitlerovo počínání pasivně bez jakéhokoli byť sebemenšího zásahu a to i přes skutečnost, že Československá republika byla signatářem několika mezinárodních smluv, týkajících se vzájemné pomoci při napadení.⁹⁵

Období protektorátu přineslo značné množství změn ve smyslu absolutního pošlapávání veškerých demokratických zásad a principů. Toto se samozřejmě dotklo velkou měrou i soudnictví, které se pod vlivem nacistů odklonilo ve své činnosti od základních zásad spravedlivého, nestranného a nezávislého soudnictví a stalo se doslova služebníkem a vykonavatelem nacistické zvůle.

V rámci protektorátu pak nutno rozlišovat soudnictví autonomní, které navazovalo na tradici organizace soudnictví před rokem 1939 a soudnictví říšské, které k nám bylo

⁹⁵ Bílý, J., L. Právní dějiny na území České republiky. Praha: Linde, 2003. s. 290-297. ISBN 80-7201-429-3.

transformováno z Velkoněmecké říše. Pokud jde o soudnictví autonomní, tedy soudnictví české, tak v jeho případě nedošlo k podstatným změnám. Dílčí změny nastaly v organizaci soudních obvodů a mimo jiné došlo k zastavení činnosti pracovních soudů. Ve své podstatě tedy české soudnictví zůstalo zachováno.⁹⁶ Právním základem říšského soudnictví na našem území se stalo Nařízení o německém soudnictví v Protektorátu Böhmen und Mähren ze dne 14. dubna 1939, jež působilo retroaktivně a to počínaje 16. březnem 1939. Na základě tohoto nařízení byla naše justice „obohacena“ ze strany nacistického Německa o německé úřední soudy, německé zemské soudy a u nich zřízené zvláštní soudy, německý vrchní zemský soud se sídlem v Praze a Říšský soud se sídlem v Lipsku, do jejichž pravomoci původně měli spadat pouze němečtí státní příslušníci žijící na našem území. Skutečnost zakládající působnost těchto soudů na našem území podtrhoval i Výrok z 16. března 1939, na základě kterého se obyvatelé Protektorátu Čechy a Morava, kteří byli zároveň příslušníky německého národa, stali německými státními příslušníky a vztahovala se na ně působnost německé justice.

4.1 Německé úřední soudy (Deutsche Amtsgerichte)

Tyto soudy tvořily základ a zároveň nejnižší článek v soustavě protektorátního německého soudnictví. Německé úřední soudy byly zřízeny v Českých Budějovicích, Brně, Německém Brodě, Jičíně, Hodoníně, Jihlavě, Moravské Ostravě, Olomouci, Pardubicích, Plzni, Praze a Strakonících. Do věcné příslušnosti těchto soudů spadalo správní řízení, řešení kompetenčních sporů, dožádání, trestní záležitosti, exekuce, věci týkající se konkursu, řízení nesporná, otázka poručenství, pozůstalosti apod. Samotnou jurisdikci vykonával samosoudce (Amtsrichter), na úrovni německých úředních soudů tedy nenalezneme přisedící ani senátní rozhodování. Počet samosoudců u jednotlivých úředních soudů se lišil v závislosti na množství nápadu, tak např. v Olomouci působili tři samosoudci, v Českých Budějovicích bylo o jednoho více, tedy čtyři. Pokud bychom nahlédli pod pokličku věcné příslušnosti v trestních věcech, tak samosoudce byl oprávněn rozhodovat o přestupcích a přečinech, za něž bylo možno uložit maximálně šest měsíců vězení. Pokud jde o zločiny, tedy společensky nejvíce nebezpečné jednání ve srovnání s přestupky a přečiny, tak zde byl samosoudce příslušný k rozhodování o zločinech krádeže, loupeže a podílnictví na těchto zločinech. Kromě trestu odnětí svobody měl samosoudce k dispozici ještě celou řadu sankcí jako např.

⁹⁶Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 157. ISBN 80-86432-65-3.

peněžitý trest, ztráta občanských práv, zákaz výkonu veřejných funkcí nebo z dnešního pohledu naprosto abstraktní a specifický trest zbavení mužství.⁹⁷ V trestních věcech příslušelo dále samosoudci konat řízení v případě mladistvých pachatelů, tzv. Jugendgerichte. Tato řízení podléhala ustanovením Nařízení o trestním právu nad mládeží z let 1940 a 1941. V roce 1941 pak došlo k rozšíření personální příslušnosti úředních soudů, jejichž kompetence se v případě spáchání nedbalostního šíření velezrádných spisů (§ 85 říšského trestního zákona), urážky vůdce a říšského kancléře dle § 92 říšského trestního zákona a dále trestných činů podle §§ 92 c, 92 d, tj. deliktů s politickým podtextem rozšířila i na osoby bez německé státní příslušnosti.⁹⁸

4.2 Německé zemské soudy (Deutsche Landesgerichte)

Německé zemské soudy společně se skupinou při nich zřízených zvláštních soudů tzv. Sondergerichte, byly na našem území zřízeny celkem dva, přičemž jeden v Praze a druhý v Brně. Kompetence těchto soudů by se dala rozdělit na dvě skupiny. Pro primo byly tyto soudy činné jako soudy vyšetřovací (Untersuchungsgericht) a pro sekundo jako trestní komory (Strafkammer). V prvním případě jim bylo svěřeno přípravné vyšetřování případů, jenž spadaly do věcné příslušnosti Lidového soudního dvora v Berlíně či Německého vrchního zemského soudu v Praze. Role vyšetřujícího soudce, kterého z řad soudců německého zemského soudu v Praze nebo Brně jmenoval prezident německého vrchního zemského soudu v Praze na období jednoho roku, spočívala v tom, že činil všechny potřebné úkony v rámci přípravného vyšetřování, tak aby na konci této fáze trestního řízení mohlo být rozhodnuto o zahájení či nezahájení hlavního líčení, o čemž se rozhodovalo formou usnesení. Druhou oblastí kompetencí německých zemských soudů bylo projednávání a rozhodování trestních záležitostí v systému zpočátku tří trestních komor, jejichž počet pak následně stoupl. Mezi počáteční tři trestní komory patřily:

1. trestní komora, jejíž personální substrát tvořili tři soudci z povolání a náplní jejich činnosti bylo rozhodování mimo hlavní líčení,

⁹⁷ Trest odnětí mužství (die Entmannung), viz § 1 říšského trestního zákona.

⁹⁸ Moravčík, C. Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 7-11. ISBN 80-210-0711-1.

2. trestní komora, někdy též označována jako tzv. „malá trestní komora“, ve které měl výkon jurisdikce zajišťovat jeden soudce z povolání a dva přísedící.⁹⁹ Toto se ovšem nepovedlo realizovat a tudíž osoby přísedících byly nahrazeny soudci z povolání a tato komora se tak nikterak co do svého složení nelišila od komory první a jak následně uvidíme, tak ani od komory druhé. Agendu této komory tvořilo rozhodování o odvoláních proti rozhodnutím úředních soudů,
3. trestní komora, v literatuře známá pod označením „velká trestní komora“ rozhodovala prostřednictvím tří soudců z povolání o zločinech, k jejichž projednávání nebyl věcně příslušný lidový soud v Berlíně. Mimo to přezkoumávala rozhodnutí druhé komory ohledně podaných odvolání.¹⁰⁰

Samostatnou kapitolu německé okupační justice tvořily bezesporu zvláštní soudy, které byly zpočátku své existence soudními institucemi samostatnými, později působily v rámci německých zemských soudů. Právním důvodem jejich vzniku na našem území bylo nařízení vrchního velitele německé branné moci Brauschitsche z 15. března 1939 o zvláštních soudech v Čechách a na Moravě.¹⁰¹ Takto však působily pouze jeden měsíc, jelikož 16. dubna 1939 byla jejich pravomoc přenesena na první trestní komoru německého zemského soudu v Praze a Brně. Toto však trvalo pouze do 21. února 1940, kdy bylo na základě říšského ministerstva spravedlnosti stanoveno, že zvláštní soudy budou zřízeny při německých zemských soudech a mimo jiné došlo navíc ke zřízení tří zvláštních soudů na úrovni okresů a to v Chebu, Litoměřicích a Opavě. Pokud jde o personální aspekt zvláštních soudů, tak se ve své podstatě jednalo o specializované senáty německých zemských soudů, ve kterých zasedali tři soudci z povolání, jmenovaní prezidentem německého vrchního zemského soudu z řad soudců německého zemského soudu. Věcná působnost zvláštních soudů byla zaměřena na zločiny závažnější povahy. Jednalo se např. o nedovolené držení zbraní, poslech zakázaných rozhlasových stanic, hospodářské delikty, rozšiřování protiněmeckých tiskovin, sebezranění a vyhnutí se nuceným pracím, úmyslně zaviněné srážky vlaků, organizace protiněmeckých hnutí, politické vraždy, přepady německé branné moci, politické akce proti

⁹⁹ Mělo jít původně o realizaci tzv. kmetského soudu, v Německu známého pod názvem Schöffengericht, jehož institut byl v Německu hojně využíván.

¹⁰⁰ Moravčík, C. Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993, s. 11-13. ISBN 80-210-0711-1.

říši, partyzánskou činnost, ukrývání zběhlých zajatců...etc. Jak je vidno z tohoto demonstrativního výčtu, příslušnost zvláštních soudů byla velice rozsáhlá, a proto byly zřizovány v rámci těchto soudů komory, ve kterých docházelo ke specializaci agendy. Kupříkladu zvláštní soud při německém zemském soudě v Praze disponoval šesti komorami. Některé tyto komory nesly kromě číselného označení i velmi zajímavé pracovní názvy, vycházející ze specifických metod a způsobů jejich činnosti. Jednalo se o čtvrtou a šestou komoru, přičemž čtvrté se říkalo mimo jiné noční, jelikož její jednání se ve větším měřítku konala v noci a šestá komora byla ozdobena přívlastkem rychlá, což je pochopitelné i ve smyslu její věcné příslušnosti, jelikož ta se specializovala na politické akce proti říši, partyzánskou činnost, ukrývání zběhlých zajatců apod.¹⁰²

Ačkoli se zvláštní soudy, a to hlavně ve svém počátku, vyvíjeli dosti nepřesvědčivě a daly by se ve své podstatě označit za jakýsi přívěsek německého okupačního soudnictví, velice rychle si však získaly pevnou pozici mezi tehdejšími německými soudy a staly se doslova konkurentem číslo jedna všech orgánů a stupňů německého soudnictví u nás. Tato jejich geneze následně vyústila ve vytvoření primátu těchto soudů v rámci německé okupační trestní justice. Za tuto skutečnost hovoří následující statistické údaje zvláštního soudu v Praze, které jasně naznačují stoupající potenciál řešených kauz na tomto soudě, což zrcadlí stav a situaci u ostatních zvláštních soudů.

1941	zhruba 100 trestních případů
1942	zhruba 1 800 trestních případů
1943	zhruba 2 400 trestních případů
1944	zhruba 2 250 trestních případů
1945 ¹⁰³	zhruba 500 trestních případů ¹⁰⁴

¹⁰² Moravčík, C. Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava. Brno:Masarykova univerzita, 1993. s. 13-18. ISBN 80-210-0711-1.

¹⁰³ Zde je brát nutno na zřetel, že zvláštní soud při německém zemském soudu v Praze fungoval pouze do konce války, tj. do května 1945.

¹⁰⁴ Kastner, K. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. Právní praxe, 1999, č. 10, s. 618.

4.3 Německý vrchní zemský soud (Deutsche Oberlandesgericht)

Německý vrchní zemský soud sídlící v Praze byl ve své podstatě nejvyšším soudním orgánem na území Protektorátu Čechy Morava, nebyl ovšem jediným vrchním soudem na našem území, jelikož pro území postoupená Německé říši po roce 1938 působil vrchní zemský soud v Litoměřicích. Dále je nutné zmínit existenci dvou vrchních zemských soudů, jejichž působnost dopadala také na části našeho území. Jednalo se o vrchní zemský soud ve Vídni, do jehož místní příslušnosti spadala zhruba oblast jižní Moravy (Znojmo, Vranov, Břeclav, Mikulov...etc.) a vrchní zemský soud v Linci, jenž fungoval pro dnešní jižní a jihozápadní část jižních Čech, resp. oblast Nových Hradů, Horní Plané, Českého Krumlova apod. Pokud jde o kompetence vrchního zemského soudu, tak ten jednak působil jako soud prvostupňový ve věcech přípravy k velezradě a zemězrádných přečinech, přičemž tato rozhodnutí byla definitivní a nebylo je možno napadnout žádným opravným prostředkem, a dále jakožto soud odvolací. V rámci odvolacího řízení mu příslušelo rozhodování o stížnostech a odvoláních úředních soudů, jestliže k tomuto nebyly příslušné trestní komory zemských soudů.¹⁰⁵

4.4 Říšský soud v Lipsku (Reichsgericht)

Ačkoli si mnozí položí otázku, proč je v souvislosti s okupační justicí na našem území za druhé světové války zmiňován i Říšský soud, odpověď je jednoduchá, jelikož tento soud jakožto nejvyšší německá soudní instance má přímou spjatost a návaznost na německé okupační soudnictví na našem území. Pokud jde o historii tohoto orgánu, tak vznikl a začal fungovat k 1. říjnu 1879. Kromě přezkoumávání rozhodnutí nižších soudů byl jako jediná soudní instance příslušný k projednávání trestných činů velezrady, zemězrady a špionáže. Tohoto primátu byl však následně zbaven, jelikož rozhodování posledně tři jmenovaných deliktů přešlo na základě zákona z 24. dubna 1934 na Lidový soudní dvůr v Berlíně. Ve vztahu k německé okupační justici na území Protektorátu Čechy Morava rozhodoval toliko o návrhu na obnovu řízení, jenž směřoval proti rozsudkům vydaných soudy prvního stupně a

¹⁰⁵ Moravčík, C. Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 24. ISBN 80-210-0711-1.

třetí, tj. velkou trestní komorou, německých zemských soudů. V těchto řízeních rozhodoval Říšský soud v pětičlenných senátech složených z jednoho předsedy a čtyř soudců.¹⁰⁶

4.5 Temné kapitoly protektorátní justice

Jak již bylo řečeno německé protektorátní soudnictví na našem území, se zcela oddalo do služby nacistické zvěle a stalo se jedním z nástrojů k odstraňování odporu. Principy na nichž bylo soudnictví dosud vystaveno, jako např. právo na spravedlivý proces aj., byly vehementně pošlapovány a s velkou razancí negovány. Oheň do ohně ještě přilil zastupující říšský protektor SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, který nahradil Konstantina von Neuratha, jenž byl poslán na zdravotní dovolenou, a v roce 1943 se úřadu říšského protektora definitivně vzdal. Na rozdíl od svého předchůdce trestal Heydrich jakoukoli, byť i zdánlivou a vyfabulovanou formu odporu proti Velkoněmecké říši. Výsledkem toho bylo 27. září 1941 přijetí nařízení, jež opravňovalo Heydricha k vyhlášení výjimečného stavu v Protektorátu Čechy a Morava. Tohoto svého práva využil okamžitě a již druhý den na to, tedy 28. září vyhlásil občansky výjimečný stav, který doprovázelo vyhlášení stanného práva. V tomto období, které trvalo až do 20. ledna 1942, vykonávaly jurisdikci v trestních věcech tzv. stanné soudy. Řízení před těmito soudy představuje jednu z nejčernějších kapitol justice vůbec. Svou demagogií a krutostí by se snad alespoň částečně mohly připodobnit inkvizičním a čarodějnickým procesům. Stanné soudy disponovaly triádou trestů, kam patřil trest smrti, převedení na tajnou státní policii a osvobození. Ve zmíněném období znělo zhruba 800 rozsudků stanných soudů na trest smrti, který se realizoval buďto oběšením nebo zastřelením. Obětí rozhodování stanných soudů se stal i protektorátní předseda vlády Eliáš a pražský primátor Dr. Klapka. Oba byli obviněni z podpory odporu proti Říši. V této věci došlo k roztržce mezi říšským ministrem spravedlnosti Thierackem a Reinhardem Heydrichem, kdy Thierack prosazoval, aby tito byli souzeni před Lidovým soudem v Berlíně, naproti tomu Heydrich toto striktně odmítal a prosazoval, aby Klapka s Eliášem byli postaveni před stanný soud. Poukazoval při tom na fakt, že jakožto říšský protektor může měnit protektorátní právo a tudíž je v jeho kompetencích změnit příslušnost soudu. Nakonec byli oba obvinění souzeni,

¹⁰⁶ Moravčík, C. Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava. Brno: Masarykova univerzita, 1993. s. 25-26. ISBN 80-210-0711-1.

i když každý s časovým odstupem, stanným soudem v sídle gestapa v Petschekově paláci v Praze, kde nad nimi byly vyneseny rozsudky znějící na trest smrti. Absurdita některých odsouzení a s tím související nepochopitelná přísnost a krutost trestů, v tomto případě trestu smrti, nebyla příznačná jen pro soudy stanné, nýbrž i pro ostatní složky protektorátního soudnictví. Tento fakt lze jako jeden z mnoha demonstrovat na jednom konkrétním případě. Jde o jednu z mnoha kauz, která vzhledem ke skutkovému stavu věci a následnému právnímu posouzení skončila naprosto nesmyslně a neadekvátně trestem smrti. Stalo se, že v lednu 1943 byl židovský protektorátní občan Oskar Löwenstein za falšování průkazů totožnosti, ve snaze uniknout před deportací do Švýcarska, odsouzen německým zemským soudem v Praze k trestu smrti. Samotný výkon trestů smrti se uskutečňoval zpočátku v Drážďanech a později od prvního kvartálu roku 1943 se popravovalo v pankrácké věznici v Praze.¹⁰⁷

Dalo by se říci, že s koncem války se vše opět postupně zreformovalo a slovo justice začalo mít opět svoji demokratickou váhu. Poválečný vývoj na poli soudnictví však nezůstal bez poskvrny, jelikož společnost nedokázala ve velkém měřítku a dostatečně potrestat vykonavatele nacistické moci v talárech. Samozřejmě proběhlo několik procesů před Norimberským tribunálem, kde stanuli hlavně vysocí představitelé z říšského ministerstva spravedlnosti, ovšem jejich počet rovnající se číslu šestnáct byl vzhledem k celé mašinérii nacistické vražedné justice naprosto bezvýznamný a v podstatě symbolický. Po Norimberském procesu se pokusila projednávat a řešit tuto situaci v padesátých a šedesátých letech sama německá justice. Bylo to hlavně na základě hromadících se trestních oznámení z Polska či Československa. Snahu Německa o potrestání „vrahů v talárech“ však stěžovalo několik okolností. Pro primo stačila prokurátní justice na sklonku války zničit skoro všechny spisy znějící na rozsudek smrti, hovoří se až o 95 %, což samozřejmě znamenalo kardinální ztrátu v linii přímých důkazů. Pro sekundo obvinění zněla na překrucování práva, vraždu či zabití, z čehož se obžalovaní exkulpovali tím, že poukázali na skutečnost, že i přestože vynášeli velmi přísné a zcela neadekvátní rozsudky, činili tak v souvislosti s aplikací platného práva a v ryzím přesvědčení o vině obžalovaného. Pro tertio stála v cestě potrestání prokurátních soudců také skutečnost, že Německo, jsa státem poraženým, mělo plné ruce práce s výstavbou týkající se všech složek státní moci a tedy i nové justice a tudíž nevěnovali potrestání těchto osob takovou pozornost, jakou by si celá tato záležitost bezesporu zasloužila.

¹⁰⁷ Kastner, K. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. Právní praxe, 1999, č. 10, s. 618 - 621.

Pro quarto snahy o potrestání mnohdy zhatilo uplynutí promlčecích lhůt, jejichž začátek se počítal k okamžiku konce války. Jak je tedy vidno, v poválečné německé justici pracovala celá řada soudců, jejichž talár byl pošpiněn krví nesmyslně odsouzených a popravených. Na tento fakt reagovala v roce 1959 NDR vydáním brožury „Nacističtí právníci ve službách Adenauera“, která obsahovala seznam jmen aktivních zaměstnanců německé justice, podílejících se předtím na výkonu soudnictví v Protektorátu. Po tomto následovala velice neadekvátní a doslova benevolentní reakce spočívající ve vydání zákona o soudech a soudcích 14. září 1961, kde na základě ustanovení § 116 citovaného zákona bylo soudcům a státním zástupcům, jenž byli v rozmezí od 1.9. 1939 do 9.5. 1945 činní v trestním soudnictví, dovoleno odejít do penze. Podobná brožura té vydané NDR, vyšla v roce 1960 také u nás a to z iniciativy Svazu protifašistických bojovníků, pod názvem „Zločinci v soudcovských talárech“. Tato brožura představovala a zrcadlila opět smutnou a nedořešenou situaci v německé justici. Obsahovala celkem 92 jmen soudců a státních zástupců, jež působili v soustavě německého protektorátního soudnictví u nás a kteří byli soudci a státními zástupci v tehdejší bavorské justici. Uvedený počet byl následně prostřednictvím různých kontrol a vyšetřování zúžen „jen“ na 37 jmen, což je však samo o sobě, v případě že se jedná pouze o oblast Bavorska velice alarmující a tristní.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Kastner, K. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. Právní praxe, 1999, č. 10, s. 621-625.

5. Geneze soudnictví v letech 1945-1948

Konec války znamenal pro naši zemi opětovné nabytí státní suverenity, jenž byla po šest let pošlapávána a negována ad absurdum nacistickou zvlášť. Na základě mezinárodních dohod pod taktovkou vítězných velmocí se naše poválečná politika orientovala na východ směrem k SSSR, což bylo konstatováno a stvrzeno na Jaltské konferenci. Postupně sílící vliv komunistické strany se značnou podporou SSSR pak vyústil v únorové události roku 1948.

Pokud jde o problematiku legislativy obecně, tak nebylo samozřejmě možné, aby nadále působila v platnosti právní úprava z protektorátu, jelikož jak je zřejmé, odporovala veškerým demokratickým zásadám. V důsledku toho byl vydán dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úředního věstníku československého, o obnovení právního pořádku, čímž byla zajištěna kontinuita s prvorepublikovou právní úpravou. Československé soudnictví se tedy s menšími odchylkami spočívajícími v organizačních záležitostech vrátilo do svých předválečných kolejí, tzn. že soustavu řádných obecných soudů tvořily soudy okresní, krajské, vrchní a soud nejvyšší. V souvislosti s právní úpravou soudnictví byl vydán dekret prezidenta republiky č. 79/1945 Sb., o zatímní úpravě soudnictví v zemích České a Moravskoslezské, kde došlo prostřednictvím § 5 až § 14 k likvidaci bývalého německého soudnictví v civilních a trestních věcech. V případě civilních věcí sporných, jenž zůstaly nedořešeny, se pak postupovalo dle § 412 odst. 2 zák. č. 113/1895 ř.z. (civilní řád soudní), jenž stanovil, že nastala-li před vynesením rozsudku změna v osobě některého soudce, bude nové jednání provedeno znovu s použitím žaloby, důkazů, jednacího protokolu a jeho příloh. Pokud šlo o záležitosti trestní, tak za situace, že celá věc nebyla dosud pravomocně skončena, byla předložena státnímu zástupci, aby celou věc posoudil podle stávající právní úpravy a podal buďto žalobu nebo rozhodl o zastavení trestního stíhání, nebo vydal jiné rozhodnutí, jenž nesměřovalo k podání obžaloby k soudu. Podobný proces nastal i v případě pravomocných rozhodnutí, zde se celá věc opět předložila státnímu zástupci, který rozhodl, zda věc předloží soudu k projednání či nikoli. Problematika věcné příslušnosti soudů v případě civilního řízení, jenž byla zahájena za okupace se řešila tak, že v dané věci rozhodoval soud, jenž by byl podle tohoto dekretu věcně příslušný v době zahájení jednání, v případě řízení trestního soud, který by byl příslušný k jednání o daném trestném činu podle této právní úpravy. Na zmíněný dekret pak posléze navázala vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 243/1946 Sb., o některých opatřeních v oboru územní organizace okresních soudů v zemích České a Moravskoslezské, jenž se týkala změn v územní organizaci soudnictví. Na jejím základě došlo např. k obnovení

okresních soudů v Lanškrouně, Jablunkově či ve Svitavách a dále k přenesení působnosti, jako např. v případě okresního soudu v Haňšpachu na okresní soud ve Šluknově.

Očistu legislativy na Slovensku přineslo nařízení Slovenské národní rady č. 1/1944 Zbierky nariadenie SNR, na jehož základě zůstaly v platnosti jen ta nařízení a zákony, jež neodporovaly republikánsko - demokratickému duchu. Na základě slovenské a české poválečné legislativní činnosti v této oblasti došlo k situaci, že na území Československé republiky najednou existovaly dva Nejvyšší správní soudy a současně dva Nejvyšší soudy. Zpočátku tento dualismus na poli soudních institucí předpokládán nebyl, jelikož na základě tzv. první pražské dohody z června roku 1945 měl pro území Československé republiky existovat pouze jeden Nejvyšší správní soud a jeden Nejvyšší soud. Situace však byla de facto jiná a tudíž bylo vzájemnou dohodou v dubnu roku 1946 deklarováno, že v podstatě existuje v Československu pouze jeden Nejvyšší soud a to v Brně, v jehož rámci funguje de facto Nejvyšší soud v Bratislavě, jenž tedy de iure spadá pod Nejvyšší soud v Brně.¹⁰⁹

5.1 Výjimečné soudy

Pod názvem této kapitoly se skrývá retribuční soudnictví, někdy také označované jako soudnictví lidové. Řeč tedy bude o mimořádných lidových a národních soudech, jež svým vznikem reagovaly na zrádné, zločinné a kolaborantské jednání některých občanů za druhé světové války. Právním zakotvením této specifické odnože justice se stal v Čechách dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání fašistických zločinců a jejich pomocníků a o mimořádných lidových soudech, jenž byl posléze celkem dvakrát pozměněn, dále to byl dekret prezidenta republiky č. 157/1945 Sb., o Národním soudu včetně novelizací, ústavní dekret č. 137/1945 Sb., o zajištění osob, které byly považovány za státně nespolehlivé v době revoluční a na závěr dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o potrestání některých provinění proti národní cti. Na Slovensku vzešly a fungovaly výjimečné soudy na základě nařízení Slovenské národní rady č. 33/1945 Zbierky nariadenie SNR, o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zrádců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví, což bylo stejně jako v našich podmínkách následně několikrát novelizováno. Na základě těchto předpisů tak vznikl Národní soud a mimořádné lidové soudy a okresní soudy lidové, jejichž

¹⁰⁹ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 165-167. ISBN 80-86432-65-3.

kompetence následně převzaly v Čechách okresní národní výbory. Tato triáda představitelů retribučního soudnictví fungovala až do konce roku 1947.¹¹⁰

V případě problematiky Národního soudu, se dostáváme opět jako v předešlé kapitole k dualismu v této oblasti, jelikož jeden Národní soud působil v Praze a druhý v Bratislavě. Národní soud v Praze sloužil k potrestání vysokých státních a dalších významných funkcionářů, kteří se za války dopustili jednání, jež jsou v dekretu prezidenta č. 16/1945 pojímána v době zvýšeného ohrožení republiky jako jednání trestná a zároveň zrádná. Jednalo se v obecné rovině o zločiny namířené proti státu, osobám, majetku, a v neposlední řadě pak o udavačství, které jak již bylo uvedeno, spojovalo časové období zvýšeného ohrožení republiky. Jeho působnost se tedy vztahovala na protektorátního prezidenta, členy protektorátní vlády, členy výboru a činovníky České ligy proti bolševismu, členům ústředního vedení Vlajky etc. Obdobný personální rozsah měl i Národní soud v Bratislavě. Národní soudy rozhodovaly v sedmičlenných senátech, které sestavoval přednosta Národního soudu, jenž se svými dvěma náměstky představoval vedení soudu. Soudce (předsedy senátů) jmenoval prezident republiky na návrh vlády. Soudci z lidu, tedy přísedící, byli jmenováni vládou na návrh ministra spravedlnosti a to z osob uvedených na seznamech pořízených zemskými národními výbory.¹¹¹ Aby bylo možno řízení před Národním soudem zahájit bylo potřeba podat žalobu, tímto právem disponoval veřejný žalobce, jehož na návrh vlády jmenoval ministr spravedlnosti z osob znalých práva. Tento pak rozhodoval a zkoumal konkrétní skutkový stav věci a na základě toho buďto svého práva veřejné žaloby využil nebo nevyužil.¹¹²

Sestupně v hierarchii retribučního soudnictví následovaly mimořádné lidové soudy, jež se stejně jako soudy národní zabývaly zrádným a kolaborantským jednáním osob, ovšem s nižším společenským statutem, tedy nikoli čelních představitelů politického spektra, členů výborů a činovníků organizací apod., jako tomu bylo v případě Národních soudů. Pokud jde o rozsah věcné působnosti co do rozsahu protiprávního jednání tak toto bylo shodné s Národními soudy. Mimořádné lidové soudy byly zřizovány v sídlech jednotlivých krajských soudů, přičemž dekret připouštěl výjimku, že v případě odůvodňujících okolností, mohl tento

¹¹⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 200. s. 167-169. ISBN 80-86432-65-3.

¹¹¹ Pozn. V případě přísedících zasedajících u Národního soudu v Bratislavě byla otázka jejich jmenování trochu odlišná, jelikož ti byli uváděni do funkce a současně odvolávání předsednictvem Slovenské národní rady.

¹¹² Dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb., o Národním soudě ze dne 19. června 1945.

soud zasedat kdekoli v rámci soudního obvodu. Rozhodnutí této soudní instance vycházelo z vůle senátu, jenž nejčastěji zasedal ve složení předsedy senátu (soudce z povolání) a dvou soudců z lidu, ovšem v případě, že v předešlém řízení byl vynesena rozsudek, rozhodoval mimořádný lidový soud toliko v senátech pětičlenných, složených z jednoho soudce z povolání a čtyř přísedících. V čele mimořádného soudu stál přednosta, jenž byl společně s náměstkou a ostatními soudci z povolání působícími v činné službě, jmenován ministrem spravedlnosti. Jmenování přísedících podléhalo taktéž pravomoci ministra spravedlnosti a to z osob uvedených na seznamech pořízených okresními národními výbory. Roli veřejného žalobce pak opět zastávaly osoby znalé práva, jež byly jmenovány ministrem spravedlnosti z řad aktivně činných soudců, státních zástupců či advokátů.¹¹³

Posledním článkem retribuční soustavy soudnictví byly okresní národní výbory, jejichž agendu tvořila jednání nikoli soudně trestná, tedy jednání méně společensky nebezpečná. Jejich náplní bylo projednávání a rozhodování nepřístojného chování osob v době zvýšeného ohrožení republiky, které směřovalo proti národní cti. Na základě tohoto mohl okresní národní výbor potrestat dotyčného vězením až do jednoho roku odnětí svobody, peněžitou pokutou v maximální výši 1 000 000 Kčs či veřejným pokáráním. Legislativa zároveň umožňovala okresním národním výborům uložit kromě jednoho z uvedených trestů, také dva či všechny tyto tresty kumulativně.¹¹⁴

¹¹³ Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců, a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech ze dne 19. června 1945.

¹¹⁴ Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých provinění proti národní cti ze dne 27. října 1945.

6. Geneze soudnictví v letech 1948 – 1960

Válečný a poválečný vývoj v Československu naznačil, že se naše politická scéna a garnitura budou v dalších letech obracet na východ k SSSR. Důvodů pro to existovalo hned několik. Šlo o například o fakt, že západní velmoci, do nichž byly před vypuknutím války vkládány velké naděje s ohledem na jejich pomoc při okupaci, se chovaly pasivně a přestože byly vázány mezinárodními smlouvami s ČSR týkajícími se pomoci při napadení agresorem, dlouho nečinně přihlížely Hitlerově expanzi. Naše území bylo poté v závěru války osvobozeno z velké části Rusy. V průběhu tří poválečných let poté neustále sílil vliv SSSR na našem území, což vyvrcholilo únorovými událostmi roku 1948, kdy došlo k převratu a nastoupivší KSČ pak určovala politický kurz a ovlivňovala veškerý život republiky více než půl století.

Jak již bylo řečeno, politický život na našem území se po převratu v únoru 1948 ubíral cestou socialismu a lidové demokracie, tato idea a doktrína se pak samozřejmě promítla i do samotné organizace soudnictví a soudnictví jako takového. Tuto etapu vývoje justice nastartoval zákon o zlidovění soudnictví (zák. č. 319/1948 Sb.). Tento předpis byl pak ještě doplněn zákonem č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů. Samotné řízení před soudem pak probíhalo podle ustanovení justičních kodexů, které tvořily de facto jednacích řády. Pokus o unifikaci justice byl pak dokončen přijetím zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře.¹¹⁵

Vraťme se ovšem ještě na začátek k samým počátkům lidového soudnictví u nás, tedy k zákonu o zlidovění soudnictví, podle něhož v občanskoprávním řízení náleželo rozhodování soudům okresním, krajským, jež nastoupily namísto bývalých krajských či zemských soudů, a Nejvyššímu soudu. Podle § 24 zmíněného zákona pak bylo toto soudnictví dvouinstanční s tím, že o opravném prostředku proti rozhodnutí okresního soudu rozhodoval soud krajský a proti jeho rozhodnutím příslušelo rozhodovat v opravném řízení Nejvyššímu soudu. Sídlem okresních soudů byla sídla okresních národních výborů a sídly krajských soudů byla analogicky vzato sídla krajských národních výborů.¹¹⁶ Pokud jde o věcnou příslušnost, tak okresním soudům náleželo rozhodovat v prvním stupni prostřednictvím osoby samosoudce záležitosti týkající se zajištění důkazů nebo vydání platebních rozkazů, věcí veřejných knih o

¹¹⁵ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 172-181. ISBN 80-86432-65-3.

¹¹⁶ Zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů.

nemovitostech, firemního rejstříku, vydávání prozatímních opatření, konkurzního a vyrovnávacího řízení, kde samosoudci příslušelo vykonávat funkci komisaře. Nad rámec kompetencí daných samosoudci legislativou, mohl tento vykonávat ještě další věci, jestliže k tomu byl zmocněn na základě nařízení ministra spravedlnosti. Okresní soud mohl rozhodovat i prostřednictvím tříčlenných senátů, do jejichž rozhodovací pravomoci spadaly mj. občanskoprávní věci, jež dosud náležely do kompetencí krajských a zemských soudů, pracovních soudů a soudů hornických. Z působnosti dosavadních krajských či zemských soudů ve věcech občanskoprávních přešla na tehdejší krajské soudy agenda majetkoprávních věcí, ovšem za podmínky, že účastníkem takového řízení byl národní podnik. Krajský soud dále rozhodoval v otázce kompetenčních sporů mezi řádnými, zvláštními a rozhodčími soudy, které měly v jeho obvodě sídlo. V případě sporu o pravomoc, který přesahoval hranice obvodu krajského soudu, tedy soudy měly sídlo v různých obvodech krajských soudů, byl k rozhodování těchto otázek povolán Nejvyšší soud. Pokud jde o způsob rozhodování, tak z načrtnutého lze vypožorovat, že řádné soudy rozhodovaly buďto osobou samosoudce nebo v senátu, přičemž senáty rozhodující v prvním stupni zasedaly ve složení jeden soudce z povolání a dva soudci z lidu. Počet členů senátu rozhodujících ve druhém stupni byl oproti prvoinstančnímu senátu navýšen na dva soudce z povolání a tři soudce z lidu. Kromě těchto tří a pětičlenných senátů existovala ještě jedna kombinace pětičlenného senátu a to v případě senátu Nejvyššího soudu, jenž rozhodoval o stížnosti pro porušení zákona a sestával se tří soudců z povolání a dvou soudců z lidu.¹¹⁷

Jak vyplývá z výše uvedeného a zároveň ze samotného názvu zákona, byl v rámci jurisdikční činnosti řádných soudů na všech úrovních, dán velký prostor soudcům lidu, coby reprezentantům veřejnosti. Jako motto tehdejšího soudnictví by se dalo použít slovní spojení: “Soudnictví z lidu a pro lid“ což by plně korespondovalo s tehdejší koncepcí. Z dnešního pohledu není tato koncepce cizí, jelikož institut přísedících, jakožto zajištění zásady účasti laického prvku na rozhodování a nepochybně i zásady sborového rozhodování, coby základních pilířů moderního soudnictví, je používán u nás i v současné době, i když je to jak mnohými teoretiky, tak praktickými právníky chápáno jako přežitek minulé doby. Ve srovnání se stavem dnes, byl tehdejší institut soudců z lidu výrazně posílen, jelikož tyto soudci měli jak v první, tak i ve druhé instanci převahu v rozhodování nad soudci z povolání a dále se dokonce podíleli i na rozhodování Nejvyššího soudu a to ve věcech stížností pro porušení zákona. Jak se později dočteme, působili i při Státním soudu. Podle mého názoru je takovýto

¹¹⁷ Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

model soudnictví vystaven řadě problémů a nepřesnostem při rozhodování, na čemž se jako hlavní ukazatel podepisuje bezesporu chybějící a nedostatečná erudice právě soudců z lidu, kteří mnohdy ve snaze jednat spravedlivě naprosto opomíjejí literu zákona.

V důsledku unifikace a zjednodušení soudní soustavy došlo prostřednictvím zákona o zlidovění soudnictví ke zrušení okresního a krajského soudu v Praze, pracovních soudů, rozhodčích soudů sociálního pojištění, soudů pojišťovacích, rozhodčích soudů hornických, vrchního rozhodčího hornického soudu, soudů porotních a v neposlední řadě také soudů pro mládež. Naopak byl vytvořen nový soudní orgán, dalo by se říci staronový, ovšem s trochu odlišnými kompetencemi než, jak tomu bylo dříve. Tímto novým soudem byl Státní soud, jenž byl zřízen zákonem č. 232/1948 Sb., o státním soudu, a který měl zajišťovat jednotnou aplikaci zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky co do posuzování trestných činů, podle tohoto předpisu.¹¹⁸

Státní soud sídlil v Praze a jeho personální strukturu tvořil v jeho čele stojící prezident společně s viceprezidenty, dále soudci z povolání a podle zásad lidového soudnictví, samozřejmě i soudci z lidu. Státní soud rozhodoval prostřednictvím pětičlenných senátů, jež byly složeny z předsedy jakožto soudce z povolání, dalších dvou soudců z povolání a celkový počet pět pak doplňovaly ještě dva soudci z lidu. Zvláštní požadavky na skladbu senátu byly kladeny v případech, že obviněný byl voják, pak jeden ze soudců z povolání musel být soudcem vojenským a zároveň jeden ze soudců z lidu musel být členem vojenské jednotky či sboru, ke které obviněný patřil.¹¹⁹

Takto tedy vypadala poúnorová justice, brzy se však ukázalo, že tento model, ač aspiroval na dosažení zjednodušení a unifikace, má řadu šedých míst a nedostatků. O jejich odstranění a zároveň o dokončení a dosažení stavu unifikace tehdejšího soudnictví se pokusil ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, díky němuž se tak opravdu stalo.¹²⁰

Předestřený ústavní zákon rozvinul ve svých devíti paragrafech základní principy, koncepce a metody tehdejšího modelu soudnictví. Podle úvodních ustanovení je výkon soudnictví rozdělen mezi dvě skupiny soudů a to mezi soudy obecné a zvláštní, přičemž jako soudy obecné jsou zde označovány soudy lidové, krajské a nejvyšší soud. Zbylé soudy, tedy

¹¹⁸ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 179. ISBN 80-86432-65-3.

¹¹⁹ Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

¹²⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 181. ISBN 80-86432-65-3.

soudy rozhodčí a vojenské jsou soudy zvláštními. Zákon rovněž připouští vznik dalších zvláštních soudů, ovšem pouze na základě zákona. Vojenské soudy se dále ještě členily na vojenské obvodové soudy a vyšší vojenské soudy. Díky tomuto ústavnímu zákonu neměl Státní soud dlouhého trvání, jelikož byl tímto zrušen, a jeho veškerá agenda a kompetence přešly na soudy krajské. Stejně i jako v předešlé právní úpravě, tak i zde zákon uvádí soudce z lidu, jakožto důležitý potenciál tehdejšího soudnictví a současně zdůrazňuje jejich rovnost se soudci z povolání. Zároveň deklaruje i dvouinstančnost řízení, přičemž in concreto o opravných prostředcích proti rozhodnutí lidových soudů a vojenských soudů obvodních rozhodoval v prvním případě soud krajský a ve druhém případě vyšší vojenský soud. Jestliže v prvním stupni rozhodoval soud krajský nebo vyšší vojenský soud, příslušelo rozhodovat shodně proti rozhodnutí obou soudů soudu nejvyššímu. Ve věcech věcné a místní příslušnosti, organizace a v otázkách řízení před těmito, jak obecnými tak zvláštními soudy odkazoval zákon o soudech a prokuratuře na zvláštní právní úpravu.¹²¹

Pokud jde o problematiku obecných soudů, tak lidové a krajské soudy sídlily v sídlech okresních a ve druhém případě krajských národních výborů, přičemž v závislosti na tomto uspořádání byly vymezeny i jejich obvody, korespondující s obvody okresních a krajských národních výborů. Lidové soudy zasedaly v tříčlenných senátech složených ze soudce z povolání jakožto předsedy a dvou soudců z lidu. Krajský soud pak v prvním a i ve druhém stupni rozhodoval v tříčlenném senátu ve složení předsedy jakožto soudce povolání a dvou soudců z lidu. Triádu obecných soudů pak doplňoval ještě Nejvyšší soud se sídlem v Praze. Nejvyšší soud rozhodoval ve třech kolegiích, jednalo se o kolegium trestní, občanskoprávní a vojenské, což z obecného pohledu vykreslovalo samotnou věcnou příslušnost tohoto soudu. Nejvyšší soud, jak již vyplývá z předešlého výkladu, působil jakožto soud druhé instance proti rozhodnutím krajských a vyšších vojenských soudů. V těchto řízeních rozhodovala jednotlivá kolegia dle agendy v pětičlenných senátech složených ze tří soudců z povolání a dvou soudců z lidu, v případě kolegia vojenského byl požadavek na vojenského soudce z povolání. V ostatních záležitostech pak rozhodoval Nejvyšší soud prostřednictvím tříčlenných senátů složených ze tří soudců z povolání, u vojenského kolegia se jednalo opět o soudce vojenské. Posledním složením, ve kterém Nejvyšší soud rozhodoval, bylo plénium, jehož zasedání přicházelo v úvahu tehdy, jestliže stížnost pro porušení zákona směřovala proti rozhodnutí Nejvyššího soudu samotného, resp. některého senátu příslušného kolegia. Plénium tvořili všichni soudci Nejvyššího soudu, v těchto případech pak neveřejným zasedáním pléna

¹²¹ Zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře.

předsedal předseda Nejvyššího soudu. Mimo toto zajišťoval Nejvyšší soud jednotnost soudního rozhodování nižších soudů a to prostřednictvím směrnic pro jednotlivé soudy, za účelem jednotné aplikace právních předpisů.¹²²

Pokud jde o Nejvyšší správní soud, tak jeho činnost po válce stagnovala v důsledku nedostatečného personálního aparátu a skutečnosti, že na Slovensku byl činný Nejvyšší správní soud v Bratislavě. Právě vzájemná úprava kompetencí mezi těmito soudy nebyla jednoznačně stanovena, a tudíž došlo k přesídlení Nejvyššího správního soudu do Bratislavy. Stalo se tak na základě zákona č. 166/1949 Sb., o sídle správního soudu. Po čtyřech letech pak došlo ke zrušení Nejvyššího správního soudu na základě § 18 zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, kterým byla činnost Nejvyššího správního soudu nahrazena všeobecným dozorem prokuratury.¹²³

Podobně na tom byl i Ústavní soud, jenž nebyl zahrnut do ústavy z roku 1948 ani do ústavy z roku 1960 a tudíž jeho předválečná činnost nebyla v tomto období obnovena. O osm let později přijatý zákon o československé federaci předpokládal zřízení jednak ústavního soudu federace a současně ústavních soudů obou federativních republik. Ve skutečnosti však tento záměr realizován nebyl a ústavní soud si tak na své třetí musel ještě více než dvacet let počkat.¹²⁴

V čele vojenských soudů, tedy reprezentantů soudů zvláštních, stál náčelník a jeho zástupci. Personální aparát pak dále tvořili vojenští soudci a soudci z lidu. Složení senátů vojenských obvodových soudů bylo naprosto analogické s obsazením senátů soudů lidových, tedy tříčlenný senát byl tvořen vojenským soudcem, coby soudcem předsedajícím a dvěma soudci z lidu. Vyšší vojenský soud rozhodoval v prvním stupni prostřednictvím tříčlenných senátů složených z vojenského soudce, coby předsedy a dvou soudců z lidu, ve druhém stupni pak v senátech ve stejném složení jako ve stupni prvním. K otázce vojenských soudů ještě nutno zmínit, že jejich zrušení či naopak zřízení spadalo do přímé kompetence prezidenta republiky.¹²⁵

¹²² Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 181 - 185. ISBN 80-86432-65-3.

¹²³ Mazanec, Michal. Nejvyšší správní soud: Historie [citováno 22. února 2009]. Dostupný z: http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=art&base_tre_id=0&tre_id=107&art_id=4.

¹²⁴ Ústavní soud: Historie ústavního soudnictví [citováno 22. února 2009]. <http://www.usoud.cz/pages/historie.html>.

¹²⁵ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 183 - 186. ISBN 80-86432-65-3.

Pokud jde o osoby soudců a osoby soudců z lidu, nebude od věci, když si pro představu načrtneme tehdejší požadavky na výkon těchto funkcí. Uvedená problematika je zakotvena v zákoně č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů. Soudcem lidového či krajského soudu mohl být každý občan Československé republiky, který je oddán lidově demokratickému zřízení, je občansky bezúhonný, má právo volit do národních výborů, má potřebné odborné znalosti a v den volby dosáhl věku 23 let. Stejně podmínky až na potřebné odborné znalosti musel splňovat i adept na funkci soudce z lidu. Volbu soudců a soudců z lidu pro lidové soudy prováděl na návrh rady okresní národní výbor. V případě soudců a soudců z lidu pro krajské soudy takto činil krajský národní výbor. Funkční období bylo tříleté a stejné jak pro soudce, tak i pro soudce z lidu bez ohledu na skutečnost, zda působili na lidovém či krajském soudě. Vojenští soudci z povolání pak museli mít navíc důstojnickou hodnost generála a v případě vojenských soudců z lidu byl požadavek na funkci rozšířen o výkon vojenské služby či příslušnost k ozbrojenému sboru.¹²⁶

V předchozí kapitole, se opět odráží řada aspektů koncepce lidového soudnictví. Oproti dnešní právní úpravě byla věková hranice v případě soudců z povolání podstatně snížena a v tehdejší právní úpravě absentuje i požadavek vykonání odborné praxe, v současnosti je potřeba minimálně tři let. Funkce soudce z povolání vzniká volbou oproti dnešnímu jmenování a zároveň i orgán provádějící onu volbu je odlišný od orgánu ustavujícího do funkce soudce dnes, tedy prezidenta republiky. Zajímavá je i tehdejší koncepce omezeného funkčního období soudců z povolání na tři léta oproti dnes časově neurčitému jmenování do funkce, které končí nejpozději dosažením věku 70 let. Z hlediska tehdejší volby na omezené funkční období mi splývá tehdejší funkce soudce s mandátem poslance a sám bych nebyl tudíž zastáncem koncepce omezené doby výkonu funkce soudce a jeho ustanovování volbou, jelikož soudce se pak dle mého názoru, stával doslova loutkou okresních a krajských národních výborů ve snaze obhájit svůj post na další funkční období.

¹²⁶ Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů.

7. Geneze soudnictví v letech 1960 – 1989

Na začátku šestého decennia byly vydány dva důležité právní předpisy, jež upravovaly organizaci, působnost, kompetence a ostatní věci související s výkonem soudní moci. Prvním předpisem byl zákon stojící na nejvyšším stupni hierarchie právních předpisů, tedy Ústava Československé socialistické republiky (zák. č. 100/1960 Sb.) na jejíž základní ustanovení týkající se soudní moci obsažené v hlavě osmé pod názvem soudy a prokuratura navázal druhý ze zmiňovaných právních předpisů, resp. zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, který dále podrobněji rozvedl znění článků 98 až 103 Ústavy Československé socialistické republiky. Na základě analýzy a následné kompilace obou předpisů lze tedy říci, že soudní moc na území tehdejší Československé socialistické republiky vykonávaly místní lidové soudy, vojenské soudy, okresní soudy, krajské soudy a na vrcholu samotné soudní soustavy pak Nejvyšší soud. Oproti minulé právní úpravě se zde opět setkáváme s okresními soudy, které byly na konci 40. a v 50. letech nahrazeny de facto lidovými soudy. Pokud jde o terminologické označení soudů, tak zákon o organizaci soudů zavedl drobné výjimky týkající se hlavního města Prahy, kde soud krajský byl označován jako soud městský a soudy okresní jako soudy obvodní. Na jejich působnost, kompetence a věcnou příslušnost tento fakt ovšem žádný vliv neměl. Stejně jako dříve byla soudní soustava dvoustupňová a výkon soudnictví se realizoval za široké účasti pracujícího lidu, jakožto soudců, jenž měli své zastoupení na všech soudech vojenských nevyjímaje a podíleli se na rozhodování ve všech rozhodovacích složkách těchto soudů.

Za nejnižší článek soudní soustavy se daly považovat místní lidové soudy, které byly zřizovány v obcích a na pracovištích. V čele tohoto soudu stál jeho předseda, v případě absence, zastoupený zástupci a personální aparát pak dotvářeli ostatní soudci, jenž funkci soudce místního lidového soudu vykonávali vedle svého hlavního zaměstnání. Za místními lidovými soudy následovaly v hierarchické posloupnosti okresní soudy skládající se z předsedy, jeho náměstka a ostatních soudců. Věcná příslušnost okresních soudů zahrnovala v prvním stupni projednávání všech věcí, ve kterých nebyla zákonem stanovena příslušnost soudu jiného. Ve druhém stupni pak tyto soudy projednávaly stížnosti pro porušení zákona směřující proti rozhodnutím místních lidových soudů a současně působily jako odvolací instance i v dalších věcech, kde toto stanovily zvláštní právní předpisy. Rozhodnutí okresních soudů se realizovala prostřednictvím senátů. Krajské soudy, jakožto další článek tehdejší soudní soustavy, měly stejné složení jako soudy okresní, tedy předseda, náměstek a ostatní

soudci. Krajské soudy rozhodovaly prostřednictvím senátů či presidií. Senáty byly buďto tří nebo pětičlenné a to v závislosti na tom, ve kterém stupni krajský soud rozhodoval. Tříčlenné zasedaly, pokud šlo o řízení prvoinstanční a pětičlenné v řízení opravném. Dalším rozhodovacím tělesem krajského soudu bylo presidium, jenž se skládalo z předsedy soudu, jeho náměstků a dvou soudců z povolání. Úkolem zasedání presidia bylo jednak projednávání a rozhodování stížností pro porušení zákona a dále řešení otázek souvisejících s dozorovou činností krajského soudu ve směru k okresním soudům náležejících do jeho obvodu. Nejvyšší soudní instancí byl Nejvyšší soud, skládající se z předsedy, náměstků a ostatních soudců. Rozhodnutí Nejvyššího soudu vycházela z vůle senátů, prezidia a pléna. V rámci vnitřní struktury existovaly uvnitř Nejvyššího soudu tři kolegia, nám již známá z předchozího výkladu, v jejichž čele stojící soudci zastávali zároveň post náměstka Nejvyššího soudu. Pro připomenutí šlo o kolegium občanskoprávní, trestní a vojenské. Senáty byly pětičlenné, v případě, že Nejvyšší soud rozhodoval ve druhé instanci, a tříčlenné, pokud se jednalo o ostatní případy rozhodování mimo rozhodování druhoinstanční. Dalším rozhodovacím útvarem bylo prezidium Nejvyššího soudu, složené z předsedy, jeho náměstků a tří soudců z povolání. Prezidium rozhodovalo v otázkách koncepčních, dozorových a metodických ve vztahu ke krajským a vyšším vojenským soudům, projednávalo stížnost pro porušení zákona podanou proti senátu Nejvyššího soudu a sestavovalo podklady pro zasedání pléna Nejvyššího soudu. Zasedání pléna Nejvyššího soudu bylo neveřejné. Personálně nejširším orgánem Nejvyššího soudu bylo bezesporu plénum, jež se sestávalo z předsedy, náměstků a ostatních soudců z povolání. Plénum rozhodovalo o stížnostech pro porušení zákona posunutých mu prezidiem, projednávalo koncepce potřebné k zajištění jednotného soudního rozhodování a v neposlední řadě tvořilo náplň jeho činnosti také projednávání otázek souvisejících s chodem kolegií. Ačkoli legislativa již nedělila soudy na obecné a zvláštní, přesto jsem na závěr ponechal soudy vojenské, jakožto významný komponent tehdejší justice. Do kompetence vojenských soudů, jak již z logiky věc vyplývá, náleželo projednávání trestných činů spáchaných příslušníky ozbrojených sil a sborů, válečných zajatců a případně dalších osob, jestliže tak v jejich případech stanovil zákon. V rámci systému vojenských soudů existovaly obvodové vojenské soudy a vyšší vojenské soudy. V čele těchto soudů stál náčelník, mající svého zástupce a zbylou personální strukturu pak tvořili vojenští soudci. Vojenské soudy rozhodovaly prostřednictvím senátů, jejichž struktura se v závislosti na stupni řízení odlišovala. Pro ilustraci, senáty vojenských obvodových soudů se skládaly ze soudce z povolání a dvou soudců z lidu. Vyšší vojenský soud realizoval svou soudní pravomoc prostřednictvím tří druhů senátů s odlišným složením. V případě, že rozhodoval v první

instanci, bylo složení stejné jako u senátu obvodového vojenského soudu. Pakliže projednával věc jakožto soud druhé instance, rozhodoval pětičlenný senát ve složení tří soudců z povolání a dvou soudců z lidu. Třetí varianta, tedy senát složený ze tří soudců z povolání, přicházela v úvahu tehdy, jestliže nenastala první ani druhá varianta. Náčelník vyššího soudu, kromě správy tohoto soudu prováděl prostřednictvím podřízených kontrolu a dozor ve směru k obvodovým soudům a zároveň usiloval o sjednocování rozhodovací činnosti vojenských obvodových soudů. Na závěr stojí za zmínku ještě skutečnost, že oproti staré úpravě reprezentované zákonem č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů, došlo v nové právní úpravě ke změně týkající se předpokladů pro volbu soudců, jelikož zde byla snížena věková hranice jakožto jeden z předpokladů pro zvolení občana soudcem z lidu a to z 23 na 21 let.¹²⁷

V polovině šestého decennia, resp. v roce 1964 byl přijat zákon o organizaci soudů a volbách soudců¹²⁸, jenž de facto generálně ponechal stávající úpravu z roku 1961, ovšem k některým změnám přesto došlo. Jako nejmarkantnější se bezesporu jeví ta skutečnost, že ze soustavy obecných soudů byly vyškrtнутy místní lidové soudy bez zřízení jakékoli alternativy. Struktura vojenských soudů zůstala z instančního i kompetenčního hlediska konstantní. Dalším významným mezníkem jak pro státoprávní uspořádání, tak i pro organizaci a činnost justice samotné, byl proces federalizace. Právní úprava v oblasti soudnictví na tuto skutečnost reagovala přijetím ústavního zákona č. 155/1969 Sb., kterým se doplňovala hlava osmá ústavy¹²⁹ a který byl následně novelizován 36/1969 Sb., a zákonem 19/1970 Sb., o organizaci soudů a volbách soudců. Soustavu soudů Československé socialistické republiky tvořily po těchto reformních změnách Nejvyšší soud Československé socialistické republiky, vyšší vojenské soudy a vojenské obvodové soudy; v době branné pohotovosti státu též vyšší polní soudy a nižší polní soudy. Soustavu pak doplňovaly ještě soudy obou republik a to Nejvyšší soud České socialistické republiky, Nejvyšší soud Slovenské socialistické republiky, krajské a okresní soudy. První skupina soudů byla, jak z výkladu vyplývá společná pro obě republiky, v druhém případě je patrný dualistický princip v rámci soudní soustavy, jelikož tyto soudy existovaly zrcadlově v každé z republik. Z výše uvedeného se dovídáme, že v této době působil na území našeho státu triplet Nejvyšších soudů (jeden v Čechách, jeden na

¹²⁷ Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů.

¹²⁸ Zákon č. 36/1964 Sb., jenž nahradil zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů.

¹²⁹ Ústava Československé socialistické republiky, ústavní zákon č. 100/1960 Sb., přičemž Hlava osmá se zaměřuje na soudnictví a prokuraturu.

Slovensku a jeden společný pro obě republiky). Sídlem Nejvyššího soud Československé socialistické republiky byla Praha.¹³⁰

¹³⁰ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 200 - 204. ISBN 80-86432-65-3.

8. Geneze polistopadového soudnictví do současnosti

Na politické a společenské změny plodný rok 1989, ovlivnil samozřejmě i organizaci soudů na našem území. Soudnictví se tedy muselo v tomto období vypořádat s řadou změn a také s veskrze negativním postojem veřejnosti vůči sobě samému, což pramenilo z předlistopadových poměrů, kdy se soudní moc stala mnohdy nástrojem a posléze vykonavatel totalitní zvláště. Tento fakt se sekundárně projevil tak, že mnoho mužů a žen vyměnilo talár za jinou právní profesí, čemuž samozřejmě přispěly i tehdejší nepříliš odpovídající platové poměry soudců. V průběhu devadesátých let 20. století a na začátku 21. století bylo přijato značné množství předpisů, týkajících se organizace justice. Obrazným položením základního kamene bylo bezesporu přijetí Ústavy ČR (ústavní zák. č. 1/1993 Sb.) a Listiny základních práv a svobod, dále také zákona o Ústavním soudu (zák. č. 182/1993 Sb.), zákona o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů (zák. č. 6/2002 Sb.), zákona o řízení ve věcech soudců a státních zástupců (zák. č. 7/2002 Sb.), zákona o výběru, přijímání a odborné přípravě justičních a právních čekatelů a o odborné justiční zkoušce a odborné závěrečné zkoušce právních čekatelů (zák. č. 303/2002 Sb.) či soudního řádu správního (zák. č. 150/2002 Sb.). Uvedený výčet je pouze demonstrativní a obsahuje de facto ty nejdůležitější, ve skutečnosti však právních předpisů v této oblasti bylo mnohem více a to nezávisle na tom, zda se dotýkaly přímo organizace justice nebo obsahovaly procesně či hmotně právní úpravu příslušných právních odvětví. V důsledku této legislativní činnosti je soudní soustava tak jak ji známe dnes tvořena soudy okresními, krajskými, vrchními, Nejvyšším soudem, Nejvyšším správním soudem a soudem ústavním, přičemž ústavní soud nespadá do množiny obecných soudů, jako ostatní soudy v této větě zmíněné.¹³¹ Podíváme-li se retrospektivně, tak soudy okresní a krajské působily i v předlistopadové éře soudnictví, stejně tak tomu bylo i v případě Nejvyššího soudu, ovšem s tím rozdílem, že existoval de facto ve trojím vydání, o čemž bylo pojednáno v předchozí kapitole. Staronovou soudní instancí jsou pak soudy vrchní, jež začaly fungovat na základě zákona č. 17/1993 Sb., který doplňoval zákon o soudech a soudcích (zák. č. 335/1991 Sb.), který byl na počátku 21. století zrušen přijetím nového zákona o soudech a soudcích (zák. č. 6/2002 Sb.). Zprvu však na našem území působil pouze jeden vrchní soud a to v Praze, ten v Olomouci si na svůj nástup do praxe musel ještě dva roky počkat a svou činnost tak zahájil až v roce 1995. Nejvyšší správní soud sídlící v Brně byl zřízen zmíněným

¹³¹ viz čl. 91 ústavního zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

soudním řádem správním¹³², jelikož do té doby vykonávané správní soudnictví výlučně prostřednictvím obecných soudů neodpovídalo Listině základních práv a svobod (viz čl. 36 odst. 2) a mezinárodně právním dokumentům, jimiž jsme vázáni. V současnosti je výkon správního soudnictví svěřen specializovaným samosoudcům a senátům krajských soudů a současně Nejvyššímu správnímu soudu. Ústavní soud, jakožto vykonavatel kontroly ústavnosti a zákonnosti, je také příkladem obnovení staronové soudní instituce. Sídlem Ústavního soudu je Brno. Kromě soudů obecných působily po listopadu 1989 na našem území soudy zvláštní, resp. soudy vojenské, jež byly zrušeny s účinností od 1.1.1993.¹³³

Z dnešního pohledu se mi zrušení vojenských soudů zdá jako změna spíše negativní, jelikož i když kauz z vojenského prostředí moc není, nebylo by podle mého názoru od věci, vojenské soudnictví ponechat, byť pro potřeby množství nápadu ve zredukované míře, jelikož je pro potřeby soudní praxe nejvhodnější, aby tyto případy soudily soudci se zkušenostmi z oblasti vojenského soudnictví. Ačkoli vojenská agenda spadá v současnosti pod obecné soudy a v jejich rámci ji projednávají a rozhodují specializovaní soudci, nemohou se podle mého názoru co do erudice a hlavně zkušeností rovnat soudcům, jež působili u vojenských soudů. Pro zajímavost posledním vojenským soudcem na našem území byl JUDr. Jiří Bernát (bývalý předseda senátu Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočka v Táboře), jež byl znám jako dlouhou dobu poslední soudce, jež vynesl rozsudek smrti před jeho zrušením. Ke konci roku 2007 odložil JUDr. Jiří Bernát, známý jako přísný a nekompromisní soudce v takových kauzách jako byl Berdychův gang apod., talár a v současnosti pracuje jako asistent u tábořského soudu.

Kromě výše uvedených soudních institucí nutno nezapomenout na alternativu soudního řešení sporu a to rozhodčí soudnictví, jež se na našem území realizuje na základě zákona č. 216/1994 Sb., o rozhodčím řízení a výkonu rozhodčích nálezů ve znění pozdějších předpisů.¹³⁴

¹³² Začal fungovat k 1. lednu 2003.

¹³³ Zahradníková, R. Organizace justičního systému. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 31 – 32.

ISBN 978-80-7380-044-4.

¹³⁴ Kromě rozhodčích soudů ad hoc působí na našem území tři stále rozhodčí soudy, jež mohou být dle ustanovení § 13 odst. 1 zák. 216/1994 Sb., zřízeni pouze na základě zákona. In concreto se jedná o Rozhodčí soud při Hospodářské komoře ČR a Agrární komoře ČR, Rozhodčí soud při Burze cenných papírů Praha a Rozhodčí soud při Českomoravské komoditní burze Kladno.

V souvislosti s organizací soudnictví bych se rád na závěr zmínil ještě o Soudcovské unii, což je de facto nepolitické profesní a dobrovolné stavovské sdružení zastupující a hájící zájmy soudců. Unie byla založena v roce 1990 a za dobu své existence si vybudovala silný vnitrostátní i mezinárodní potenciál a respekt. Současným krátce zvoleným předsedou soudcovské unie je JUDr. Tomáš Lichovský. Na rozdíl od jiných stavovských organizací v současnosti jako např. Advokátní komora ČR, Notářská či Exekutorská komora ČR, členství v Soudcovské unii není podmínkou pro výkon funkce soudce, přesto členskou základnu unie tvoří více než 50 % všech mužů a žen v talárech.

9. K vývoji soudcovských talárů

Vysloví-li někdo slovo soud či soudce, velké skupině lidí se vybaví ctihodní, vážení a moudří muži a ženy v talárech. Právě tento, dalo by se říci, vnější prvek projevu soudcovské autority patří k soudcům a jejich image již od nepaměti. Samozřejmě, že za celou etapu vývoje soudnictví docházelo na poli služebních oděvů soudců ke změnám, ale základ je ve své podstatě stejný a dnešní modely soudcovských talárů se od těch používaných ve stoletích minulých nikterak kardinálně neliší. De facto jednotnost a velkou podobnost bychom našli u našich rakouských či německých sousedů a dále v celé řadě evropských zemí. Stejně jako dnes, tak i v minulosti neexistovala v rámci modelů talárů jakákoli benevolence či odlišnost v rámci jednotlivých soudních obvodů a jejich nošení bylo pro soudce povinné. Úřední oděv soudců byl legislativně upraven a zakotven až na konci 19. století, resp. 7. srpna 1897 a to na základě nařízení ministerstva spravedlnosti (Justizministerium). Podle tehdejší právní úpravy se úřední oděv soudce skládal z taláru samotného a dále baretu. Přičemž tento předpis velice detailně vymezoval jednotlivé estetické náležitosti a vzezření taláru a baretu. Stejně jako dnes, tak i v minulosti se taláry odlišovaly v závislosti na stupni soudcovské hierarchie. Tak kupříkladu talár prezidenta Nejvyššího soudu se vyznačoval na rozdíl od ostatních límcem z fialového sametu, jenž byl lemován hermelínovým okrajem a zároveň tomu barevně odpovídal i baret, jenž byl vybaven lemem z fialového sametu. V dnešní době bychom našli také celou řadu odlišností, co do soudní hierarchie v podobě odlišných modelů a úprav talárů soudců ústavního či nejvyššího správního soudu, oproti soudcům ostatním. Nařízení rovněž ukládalo soudcům povinnost nosit pod talárem bílou košili a černý hedvábný nákrčník. Další drobné změny co do soudcovských talárů přineslo vládní nařízení č. 25/1927 Sb., kterým se stanovilo, že oproti předchozím modelům budou mít taláry podle této úpravy pevně všitou pláštěnku pod stojatým límcem a tato pláštěnka bude sahat až do poloviny nadloktí. Ve své podstatě se tedy vzhled tehdejších talárů velice markantně připodobnil vzhledu dnešních soudcovských talárů, což ještě podtrhovalo fialové lemování jak na taláru, tak i na baretu.¹³⁵ Toto nařízení pak bylo následně novelizováno prostřednictvím vládního nařízení č. 162/1932 Sb., kde se mimo jiné zakotvila povinnost pro soudkyně nosit pod talárem bílou halenku zapnutou ke krku s uvázanou černou vázankou. Poté následoval zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, který se této problematice věnoval velice stroze a to v § 37, kde bylo stanoveno, že úprava úředního oděvu soudců je zcela v kompetenci ministra spravedlnosti.

¹³⁵ Nařízení vlády č. 25/1927 Sb., kterým se určuje, při kterých příležitostech jsou soudci povinni nosit úřední oděv, a jímž se vydávají bližší předpisy o jeho úpravě.

Poté následovala celá řada předpisů upravující tuto problematiku, přičemž nedošlo v průběhu k žádným kardinálním změnám. V současné době jsou otázky úředního oděvu soudců upraveny ve vnitřním kancelářském řádu pro soudy, jehož vydávání spadá do působnosti ministerstva spravedlnosti. V příloze tohoto aktu pak najdeme detailní popis soudcovského taláru, jenž se skládá z pláště a pláštěnky a samotný talár je pak lemován fialovým sametem. Na rozdíl od dob minulých, není v současnosti součástí úředního oděvu soudců baret. Krom toho ukládá tato instrukce povinnost soudcům a zapisovatelům nosit a volit vždy takové občanské oblečení, jenž odpovídá jejich důstojnosti a současně jsou povinni pečovat o svůj zevnějšek, jako jsou vousy či vlasy a nevyvolávat tak nežádoucí a rušivý dojem u ostatních.

Závěr

Problematika vývoje soudnictví je velice obsáhlá, a přestože jsem si vybral pouze část, není tato práce koncipována jako kompletní a podrobný přehled vývoje soudnictví, nýbrž se snaží načrtnout uspořádání soudních soustav v jednotlivých obdobích vývoje a zaměřit se na přínos jednotlivých soudních orgánů pro současné soudnictví.

Výklad začíná v roce 1848, který je představuje významný mezník ve vývoji soudnictví. V této době byly přijaty základní principy organizace soudnictví. Jednalo se o rovnost občanů před soudem, separace soudní moci od státní správy, ve vztahu k soudcům pak byla garantována jejich nepřeložitelnost bez jejich souhlasu, s výjimkou, kdy jejich přeložení bylo nutné k zajištění řádného chodu soudnictví v případě změny organizace soudní soustavy. Toto vše bylo velikým přínosem pro vývoj soudnictví, jelikož se tímto výrazně přispělo k posílení nezávislého a nestranného výkonu soudní moci.¹³⁶

Pokud jde o konkrétní podobu a strukturu soudní soustavy v letech 1848 - 1918, tak soudní moc byla na našem území realizována prostřednictvím okresních soudů, krajských či zemských soudů, vrchních zemských soudů a Nejvyššího soudu. V průběhu 2. poloviny 19. století a na počátku 20. století docházelo v rámci soustavy soudů k různým změnám v podobě jejich jiného pojmenování, rozdělení kompetencí či personálního substrátu soudů. Ve své podstatě však základní struktura a uspořádání soudů zůstaly stejné. Uvedené změny se týkaly převážně soudních orgánů na okresní úrovni, kde v letech 1855 - 1867 působily kromě okresních soudů, jejichž kompetence byly tímto výrazně oslabeny, ještě městsky delegované okresní soudy a smíšené okresní úřady. Právě poslední jmenované smíšené okresní úřady znamenaly pro vývoj soudnictví krok zpět, jelikož jejich zřízením bylo soudnictví svázáno s orgány státní správy, což narušilo nezávislost soudů. Přijetím prosincové ústavy v roce 1867 byla tato vázanost zrušena. Významné postavení zaujímaly v této době soudy kauzální, jichž zde působila celá řada.¹³⁷

Období první československé republiky neznamenal žádné velké změny co do vývoje a organizace soudnictví. Díky recepční normě došlo víceméně k převzetí soudní soustavy z bývalé rakousko - uherské monarchie. Pokud jde o soustavu soudů z hlediska pojmenování

¹³⁶ Vážný, F. O ústrojích a příslušnosti soudů. Brno, 1926. s. 46.

¹³⁷ Schelleová, I., Schelle, K. a kol. Soudnictví (historie, perspektivy, současnost). Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 61 - 99. ISBN 80-86432-65-3.

jejich jednotlivých článků, tak ta se přiblížila současnému stavu, jelikož na našem území působily soudy okresní, krajské, vrchní a Nejvyšší soud. Soustavu soudů pak ještě obohatil nově vznikuvší Nejvyšší správní soud a Ústavní soud.

Druhá světová válka a nacistická okupace s sebou přinesla pošlapávání základních demokratických zásad a suverenity našeho státu. Tato skutečnost se samozřejmě promítla i do oblasti soudnictví, kde došlo k výraznému potlačení nezávislého výkonu soudní moci. V období protektorátu působilo na našem území německé protektorátní soudnictví, které podstatně vytlačilo fungování našeho soudnictví. Samotný výkon soudní moci se tak dostal do područí nacistické zvěle, kdy byl každý byt' i sebemenší odpor či jen jeho náznak proti Velkoněmecké říši tvrdě trestán. Na celé věci je nejsmutnější to, že i po skončení války byli někteří představitelé německé justice dále aktivně činní jakožto soudci či státní zástupci.

Po druhé světové válce se soudnictví vrátilo do svých předválečných kolejí. Nad rámec předválečné soustavy soudů bylo zřízeno retribuční soudnictví, které bylo de facto reakcí na válku, jelikož předmětem jeho činnosti bylo potrestání válečných zrádců a kolaborantů.

Poučkové události v roce 1948 nastartovaly další temnou kapitolu našeho soudnictví, jelikož tehdejší lidově demokratické soudnictví se zcela oddalo do služeb komunismu, tedy sloužilo jako nástroj nátlaku či odstraňování politicky nespolehlivých či nežádoucích osob. Pokud jde o soudní orgány, tak bylo vytvořeno lidové soudnictví na základě zákona o zlidovění soudnictví, jenž bylo vystavěno na zásadě účasti laického (lidového) prvku na rozhodování. Tito soudci z lidu pak měli většinový podíl na rozhodování u všech článků soudní soustavy, tedy od okresních soudů až po soud nejvyšší. Oproti poválečnému období absentovaly v soustavě soudů zrušené vrchní soudy a od roku 1952 i Nejvyšší správní soud.

K významným reformním krokům v oblasti soudnictví došlo po roce 1989, kdy byl znovuobnoven ústavní a po padesáti letech také Nejvyšší správní soud. Soudnictví v této době nemělo jednoduchý úkol ani postavení, jelikož vůči němu zaujala veřejnost dosti negativní postavení pramenící z předlistopadových událostí. Situace v našem soudnictví nepochybně není bezchybná, což dokládají průtahy v řízeních či občas se vyskytnuvší korupční aféry. Otázkou tak zůstává, co stojí za těmito problémy. Mezi důvody patří nedostatečná a neodpovídající koncepce ministerstva spravedlnosti ohledně fungování a budoucího směřování soudnictví či změt' právních předpisů tvořících právní řád, způsobující nepřehlednost a nejednoznačnost při interpretaci zákonů. Odpovědí na průtahy by měla být

současná připravovaná koncepce ministerstva spravedlnosti spočívající ve vytvoření tzv. soudních minitýmů, jejichž hlavním přínosem by bylo odlehčení administrativní práce soudcům a umožnilo by jim tak soustředit se na náročnější případy. Jak celý záměr dopadne, prověří praxe. Tato a další koncepce proměn soudnictví by měly přispět jak ke zkvalitnění fungování soudního systému, tak k lepšímu nazírání a větší důvěře v soudnictví samotné ze strany veřejnosti.

Seznam použitých pramenů

Literatura:

ADAMOVÁ, Karolína. *Dějiny českého soudnictví do roku 1938*. Praha: LexisNexis CZ, 2005. 231 s. ISBN 90-86920-07-0.

BÍLÝ, L., Jiří. *Právní dějiny na území České republiky*. Praha: Linde, 2003. 474 s. ISBN 80-7201-429-3.

KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*. Praha: Orbis, 1967. 417 s.

MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1999. 673 s. ISBN 80-7201-167-7.

MORAVČÍK, Ctibor. *Organizace soudnictví protektorátu Čechy a Morava*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993. 42 s. ISBN 80-210-0714-1.

SCHELLE, Karel, a kol. *Soudnictví (historie, současnost, perspektivy)*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 591 s. ISBN 80-86432-65-3.

SCHELLEOVÁ, Ilona. *Organizace notářství, soudnictví a advokacie*. Praha: Linde, 1997. 437 s. ISBN 80-7201-051-4.

SCHELLEOVÁ, Ilona. *Život a dílo prof. JUDr. Františka Vážného*. Brno: Masarykova Univerzita, 1994. 7 s. ISBN 80-210-0854-7.

SCHELLEOVÁ, Ilona, STAVINHOVÁ, Jaruška. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie I. díl*. Brno: Doplněk, 1995. 176 s. ISBN 80-85765-15-2.

SCHELLEOVÁ, Ilona, STAVINHOVÁ, Jaruška. *Organizace soudnictví, notářství a advokacie II. díl*. Brno: Doplněk, 1995. 284 s. ISBN 80-85765-16-0.

SDRUŽENÍ PRO OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. *Ottův slovník naučný. I. díl*. Praha: Paseka, 1996. 970 s. ISBN 8072030086.

SDRUŽENÍ PRO OTTŮV SLOVNÍK NAUČNÝ. *Ottův slovník naučný. II. díl*. Praha: Paseka, 1996. 1141 s. ISBN 807203023.

ZAHRADNÍKOVÁ, Radka. *Organizace justičního systému*. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. 396 s. ISBN 978-80-7380-044-4.

ZOULÍK, František. *Soudy a soudnictví*. Praha: C. H. Beck, 1995. 268 s. ISBN 80-7179-005-2.

Odborné časopisy:

BÍLÝ, Václav. Kapitoly z dějin soudnictví. *Soudce*, 2000, č. 11, s. 13 – 16.

KASTNER, Klaus. Soudnictví nacistického režimu v Protektorátu Čechy a Morava. *Právní praxe*, 1999, roč. 47, č. 10, s. 616 – 625.

OSTERKAMP, Jana. Ústavní soudnictví v meziválečném Československu. *Právník*, 2007, roč. 146, č. 6, s. 585 – 616.

Právní předpisy:

Zákon č. 229/1859 ř.z., živnostenský řád.

Zákon č. 66/1873 ř.z., o řízení ve věcech bagatelních.

Zákon č. 119/1873 ř.z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního.

Zákon č. 120/1873 ř.z., jenž se týče zastavení poroty na čas.

Zákon č. 121/1873 ř.z., o vzdělávání seznamů porotnických.

Zákon č. 113/1895 ř.z., civilní řád soudní.

Zákon č. 218/1896 ř.z., o zavedení živnostenských soudů.

Zákon č. 3/1918 Sb., o nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů.

Zákon č. 121/1920 Sb., Ústava Československé republiky.

Zákon č. 162/1920 Sb., o ústavním soudě.

Nařízení vlády č. 25/1927 Sb., kterým se určuje, při kterých příležitostech jsou soudci povinni nosit úřední oděv, a jímž se vydávají předpisy o jeho úpravě.

Zákon č. 201/1928 Sb., o úpravě některých organizačních otázek v oboru soudnictví.

Zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Nařízení vlády č. 162/1932 Sb., kterým se určuje, při kterých příležitostech jsou soudci povinni nosit úřední oděv a jímž se vydávají bližší předpisy o jeho úpravě.

Dekret prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech.

Dekret prezidenta republiky č. 79/1945 Sb., o zatímní úpravě soudnictví v zemích České a moravskoslezské.

Dekret prezidenta republiky č. 138/1945 Sb., o trestání některých proviněních proti národní cti.

Zákon č. 320/1948 Sb., o územní organizaci krajských a okresních soudů.

Zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu.

Zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví.

Zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře.

Zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů.

Zákon č. 36/1957 Sb., o volbách soudců a soudců z lidu lidových a krajských soudů a o úpravě některých jejich poměrů.

Ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky.

Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 36/1964 Sb., o organizaci soudů a volbách soudců.

Ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci.

Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské federativní republiky.

Zákon č. 141/1992 Sb., o zřízení vojenských soudů, stanovení jejich sídel a obvodů, ve znění pozdějších předpisů.

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky.

Zákon č. 182/1993 Sb., zákon o Ústavním soudu ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 303/2002 Sb., o výběru, přijímání a odborné přípravě justičních a právních čekatelů a o odborné justiční zkoušce a odborné závěrečné zkoušce právních čekatelů ve znění pozdějších předpisů.

Internetové prameny:

<http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/327376-rizeni>

<http://www.usoud.cz/pages/historie.html>

http://www.nssoud.cz/main.aspx?cls=art&base_tre_id=0&tre_id=107&art_id=4